

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

kuruba
KİTAP

İstanbul'un Fethi

Konstantinopolis'ten
İstanbul'a Bir Şehir

Tahsin Yıldırım-İbrahim Öztürkçü

İSTANBUL'UN FETHİ

KONSTANTİNOPOLİS'TEN İSTANBUL'A

BİR ŞEHİR

Kurtuba Kitap: 14
Tarih: 3
Isbn: 978-975-6743-72-0

*T.C. Kültür ve Turizm
Bakanlığı Sertifika No:
16221*

© Kurtuba Kitap, 2010

Bu kitabın tüm yayın hakları, Kurtuba Kitap'a aittir. Kitabın tamamı ya da bir bölümü izinsiz olarak hiçbir biçimde çoğaltılamaz, dağıtılamaz.

Genel Yayın Yönetmeni

Ahmet Sarmusak

Editör

Ersan Güngör

Kapak Tasarım

Sercan Arslan

İç Tasarım

İrfan Güngörür

Birinci Basım

Mayıs 2010
(1000 Adet)

Baskı ve Cilt

A Ajans
Beysan San. Sit. No:32-4/G
Haramidere / İstanbul
(0212 422 79 29)

KURTUBA
K İ T A P

(Adil İnşaat Basım Yayın kuruluşudur.)

Adil İnşaat Basım Yayın Dağıtım Kırtasiye San. Tic. Ltd. Şti.

Sahhaflar Çarşısı No: 24-26 • 34450 - Bayezid / İstanbul

Telefon: 0212 528 19 78-512 62 63 • Faks: 0212 512 91 20 • kurtuba@kurtubakitap.com

İSTANBUL'UN FETHİ
KONSTANTİNOPOLİS'TEN İSTANBUL'A
BİR ŞEHİR

Tahsin Yıldırım - İbrahim Öztürkçü

İstanbul 2010

İbrahim Öztürkçü

1980 yılında Van'da doğdu. İlköğrenimini memleketinde, orta öğrenimini ise Gaziantep'te tamamladı. 1997 yılında giriş yaptığı Marmara Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden 2001 yılında mezun oldu. Aynı yıl başladığı yüksek lisans çalışmasını 2004 yılında tamamladı. Türkçe ve Osmanlıca alanında çeşitli kurumlarda dersler veren yazarın telif ve çeviri olarak yayımlanan kitap çalışmaları bulunmakta; Yağmur, Tarih Bilinci, Dil ve Edebiyat gibi çeşitli dergilerde tarih ve edebiyat konulu makaleleri yayımlanmaktadır.

Tahsin Yıldırım

1972 Kayseri doğumludur. Gazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden 1995 yılında mezun oldu. Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bölümler Enstitüsü'nde Yüksek Lisansını tamamladı. Çeşitli süreli yayınlarda edebiyat ve tarih üzerine makaleleri yayımlandı. Yazdığı ve derlediği birçok eser, farklı yayınevlerinden basılmıştır.

İÇİNDEKİLER

Önsöz Yerine.....	9
Gazel	14

GİRİŞ

• Tarih ve Mazi.....	17
• Geleceğimiz Geçmişimizdedir	22

TARİH BOYUNCA İSTANBUL

• İstanbul'un Kuruluş Efsanesi	27
• Tarih ve Efsaneler.....	31
• Tarih Boyunca İstanbul'un İsimleri.....	33
• İstanbul'un İsimleri ve İstanbul İsmi Nasıl Verildi?	34
• İstanbul'un Yedi Tepesi, On Dört Mahallesi.....	46
• İstanbul'un Tepeleri.....	47
• İstanbul'un Mahalleleri	48
• Fetihden Önce İstanbul	51
• Tarih Öncesi Dönem.....	52
• Bizantion Dönemi	53

• Roma İmparatorluğu Dönemi	55
• Bizans İstanbul'u (Bizans İmparatorluğu Dönemi)	56
• Latin İstilası	57
• İkinci Bizans Dönemi	59
• Konstantiniye ve Osmanlı İmparatorluğu Dönemi.....	61

FETİHTEN ÖNCE İSTANBUL SEFERLERİ

• İstanbul'un Belli Başlı Kuşatmaları.....	65
• Müslüman Arapların Kuşatmaları	67

TARİHTE BİR DÖNÜM NOKTASI: İSTANBUL'UN FETHİ

• Çağlar Üstü Bir Destan: İstanbul'un Fethi	73
• Efsanelerle İstanbul'un Fethi.....	75
• Kuşatmada İlk Perde: Boğazkesen Hisarı.....	77
• Kardinal Külâhı Yerine Osmanlı Sarığı	80
• Edirnekapısı'nda Harbe Hazırlık.....	81
• “Fatih Davranın Evlatlarım!” diye Bağırdı	83
• Fatih İstanbul'a İlk Hediyesi: Kariye Camisi	84
• Haliç'e Geçit Vermeyen Bizans Zinciri	85
• “Şahi” Denilen Büyük Top.....	86
• Dağlardan Denize İnlen Gemiler!	87
• İstanbul Surlarında İlk Sancaktar: Ulubatlı Hasan	89
• Fatih Edirnekapısı'ndan İstanbul'a Nasıl Girdi?	90
• Fetihden Sonra Ayasofya'da Neler Yapıldı?.....	93
• Ayasofya'da Müslüman Rahipler	95
• Konstantinopolis'ten İstanbul'a.....	97
• Fetihden Sonra İstanbul'da Yerleşim.....	100
• Kısaca Fethin Sonuçları	101
• Dış sonuçlar	102

PEYGAMBER AŞIĞI BİR PADİŞAH: FATİH SULTAN MEHMED

- Fetih Kime Nasip Olacak?..... 107
- Fatih Sultan Mehmed..... 108
- Kendi Dilinden Bir Fatih Portresi..... 111
- Fatih'in Hayatından İbretli Sahneler:
Bizans'ın Fethini mi Düşünür?..... 115
- Değil Bizans'ı, Dünyayı Fethederim 115
- Fatih Sultan Mehmed'in Kişiliği ve Fetihteki Rolü 117
- Fatih'in Kişiliği..... 118
- Fatih'in Hayatından İbretli Sahneler:
Tavukları Hapsettim 121
- Onlara Gereken Cevabı Veririz 122
- Fatih'in Yetişmesini Sağlayan Olumsuz Yaşam
Tecrübeleri..... 123
- Fatih'in Hayatından İbretli Sahneler: Fethin Vakti..... 134

EYÜP SULTAN VE FETHİN MANEVİ MİMARİ AKŞEMSEDDİN

- Manevî Eyüp..... 139
- Peygamber Ebâ Eyüb'ü Çadırın Önünde Görünce..... 145
- Ebâ Eyüb'ün Mezarı Nasıl Bulundu?..... 147
- Eyüp Camisi Nasıl Yapıldı? 150
- Eyüp Türbesi Etrafında Gömülü Olanlar 151
- Akşemseddin 152
- Fatih Padişahlığı Bırakmak İsteyince 157
- Çiçekleri Ona Veriniz 159

FETİH'TEN SONRA OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E İSTANBUL

- Fetih'ten Sonra İstanbul..... 163

• Kanunî Sultan Süleyman Dönemi'nde İstanbul.....	166
• Lale Devri'nde İstanbul	168
• Sadabad'da Verilen Ziyafetler.....	169
• Tanzimat Dönemi'nde İstanbul	172
• Meşrutiyet Dönemi'nde İstanbul	175
• İşgal ve Mütareke Yıllarında İstanbul.....	179
• Dersaadet ve Üç İstanbul.....	181
• Suriçi	182
• Galata	185
• Üsküdar.....	189
• Eyüp	192

EDEBİYATIMIZDA FETİH ŞİİRLERİ VE FATİH SULTAN MEHMED

• Fetih Şiirleri ve Fatih.....	197
• İslam Dünyasında ve Divan Edebiyatında Fatih	198
• Yeni Edebiyatta Fatih.....	202
• Peygamber Âşığı Padişahlar ve Şair Fatih	204
• Fatih Sultan Mehmed.....	205

FETİH, FATİH VE İSTANBUL ŞİİRLERİNDEN

• Mehmed Ali Aynî.....	207
• Abdülhak Hamid Tarhan	209
• Muallim Naci.....	212
• Yahya Kemal Beyatlı	213
• Faruk Nafiz Çamlıbel	215
• Arif Nihat Asya.....	217

Kaynakça.....	219
---------------	-----

ÖNSÖZ YERİNE...

Çağlar ötesinden bir müjdenin izdüşümüdür İstanbul'un fethi. Kutlu bir nefesle girdi Türkün hayatına bir seher vakti. *"İstanbul, bir gün mutlaka fethedilecektir!"* diyordu, sözlerin en doğrusunun sahibi. O diyorsa, doğrudur! Çünkü O'nu diğerlerinden ve herkesten ayıran en mümtaz vasfı, doğruluktur. Çünkü imanın lazımı doğruluktur... Asırların ardını gören gözleriyle söylüyordu ve bir müjde yankılanıyordu mümin sinnerde... Hayaller, O'nun hayaline teğet geçiyordu; gönüller o kutlu günün arefesinde heyecanla atan bir kalp olmak istiyordu. Bu güzel müjdenin mazharı olmak dinleri, dilleri ve ırkları farklı olan herkesi heyecanlandırıyordu...

Sonra şöyle sesleniyordu Müjdeciler Efendisi: *"Onu fetheden kumandan ne büyük kumandan ve onu fetheden asker ne büyük asker!"* Şimdi bir başka soluyordu nefesler, bir başka atıyordu kalpler. Mümin yürekler, kutlu bir elin işaret ettiği kumandan ve nefer olmak istiyordu o muştı dolu günde. Asırlar bu müjdeyle çalkalanıyordu, çağlar o büyük kumandan ve askeri bekliyordu. Şerefine şeref, ününe ün katmak isteyenlerin geceleri, bitmek bilmiyordu. Hep aynı rüyayı görmenin

heyecanıyla sabahlara duruyordu geceler. Seherler, “Acaba o gün, bu gün mü!” sorularıyla başlıyordu ve ufukta bir hüznün halesi bırakarak gün bitiyordu. Bir kutlu müjde sahibini, bir kelimelikini arıyordu...

Bizans surlarında nöbette bekleyen askerler, ufukta günlerdir devam eden hazırlığı temaşa ediyorlardı. Bizans'ın muhkem kalelerinin burcunda emniyet ve güvende olmanın gururunu derinden hissediyorlardı. Bir duvara çarpıp taşın dayanıklılığını acı bir şekilde öğrenen acemi bir kuş gibi görüyorlardı Osmanlı neferlerini. Öyle ya, kimler dersini almamıştı bu surları geçmeye çalışırken? Kimler, beraberlerinde getirdikleri güzel hayallerini kırık olarak alıp gitmemişti bu surların önünden... Üstelik Osmanlı padişahı, anlatıldığına göre 21 yaşlarında gencecik bir delikanlıydı; bu genç yaşta acı bir tecrübe edinecek olması ne hazindi..!

Takvimler 29 Mayıs 1453'ü gösteriyordu. Şafak sökmek üzereydi. Gece, seherlere adanmış tertemiz niyazlarla ap pak edilmişti. Gönüller, tövbelerle istiğfarlarla arınmıştı. Niyetlere göreymi ya ameller, niyetler de İlay-ı Kelimetullahla yunmuş, yıkanmıştı. Ak Şeyh (Akşemseddin), gözlerinden akan sıcak damlalarla ve Fetih müjdeleriyle uğurlamıştı kutlu kumandanı.

Kumandan, vakar dolu bir eda ile çıkıyordu çadırından. Yaşı genç, ideali taze; ama imanı ve inancı tamdı. “Ya ben İstanbul'u alırım, ya İstanbul beni!”, “Gün bu gündür yiğitlerim!” diyordu. Gözlerini surlara dikmiş Osmanlı askerleri “Hücum!” emrini bekliyordu; gönülleri Konstantin'in sokaklarında gezmeyi diliyordu.

İman, tekniğe meydan okumaya hazırlanıyordu. Toplar döktürüldü, niyetler tazelendi ve gemiler, kadırgalar yağlı ur-

banlarla indirildi Karaköy üzerinden Haliç'in sularına. Önce bir top sesiyle irkildi gökyüzü, sonra yaradanı haykıran nidalarla çınladı sahralar. Surlar dövüldü, dövüldü... Sesler hiç ke-silmedi; niyetler tükenen güçlere güç kattı. Surlarda bir nefer göründü bayrak elinde. Bayrağı surlara dikti, sonra sendeledi, gözlerinden bir Nebi'nin öptüğünü kimseler bilmeden yere yığıldı. Destan oldu, adı kaldı asırlara yadigâr...

Bizans düştü, şükürler dile döküldü yüreklerden. Fatih Edirnekapısı'ndan şehre girdi. Kutlu bir müjde, kutlu bir eda ile. Konstantin öldü, Müjdeci bir nefesle İslambol dirildi. O gün bugündür destanlar, efsanler birbirine karıştı. Asırlar geçti; ama gerçek değişmedi. İstanbul bir Mayıs sabahı fethe-dildi, Kutlu bir Nebi Müjdesi'nin ışığında kutlu bir kuman-danla ve kutlu neferleriyle...

*“...Ve fecr sökmek üzeredir Dalgalandı
birden insan denizi Çepçevre bütün
surda Gün çözüldü yay gerildi Otağ-ı
Hümâyundan ferman verildi Gök tanık,
yer tanık olsun Bilinsin haşrederek
nasıl can verildi*

.....

*Giyindiler kendi bedenlerini
Kıymetsiz haşroldu Irmaklar
gibi aktılar Bir bir ardından
Evrene bir yeni düzen neşroldu
Kösemen bir dervişin aydınlığını
Alıp götürdü fecre erenler yığını...”*

(Cahit Tanyol)

Yazılarını ve görsel malzemelerini kullandığımız kıymetli kişi ve kurumlara teşekkürü bir borç biliriz. Kaynak belirtmeden kullandığımız görsel malzemeler İstanbul Büyükşehir Belediyesinin yayınladığı İstanbul Rehberi ve Eyüp Belediyesinin yayınladığı Sempozyum Bildirileri'nden alınmıştır.

Eserin, kutlu çağ fedailerinin ve şehitlerinin aziz hatırasına bir ayna ve istifadeye vesile olmasını diliyoruz.

Tahsin Yıldırım-İbrahim Öztürkçü
Çamlıca, Nisan 2010

Gazel

*İmtisâl-i câhid ü fillâh olubdur niyyetim
Din-i İslâmın mücerred gayretidür gayretüm*

*Fazl-i Hakk u himmet-i cünd-i ricâllullah ile
Ehl-i küfri serteser kahreylemektür niyyetüm*

*Enbiyâ vü evliyaya istinadum var benüm
Lütf-i Hak'dandur heman ümmîd-i feth ü nusretüm*

*Nefs ü mâl ile n'ola kılsam cihânda ictihâd
Hamdülillah var gazaya sad hezaran râğbetüm*

*Ey Muhammed mucizat-ı Ahmed-i Muhtar ile
Umarım galib ola âda-yi dine devletim*

Avnî (Fatih Sultan Mehmed)

Gazelin Türkçesi

*Allah yolunda cihâd etmektir benim niyetim
Ve İslam dininin yücelmesidir gayretim*

*Allah'ın fazileti ve O'nun evliya ordusunun yardımıyla
Kafirleri (din düşmanlarını) baştan başa kahreylemektir niyetim*

*Benim dayanağım Peygamberler ve velileridir
Fetih ve zafer ümûdim de Allah'ın lütfundandır*

*Benliğimi ve bütün malımı dünyada feda etsem ne olur?
Çünkü Allah'a hamdolsun, O'nun yolunda savaşmaya yüz bin
rağbetim (isteğim) var*

*Ey Mehmed! Efendimiz Ahmed-i Muhtar'ın müjdesi ve mucizesiyle
Umarım ki benim devletim din düşmanlarına karşı gâlip olur*

GİRİŞ

Tarih ve Mazi

Tarih daima gelişme ve değişme gösteren bir süreçtir. Bundan dolayı tarih kavramı ve tarihin kapsamı yıllardır tartışıla gelmiştir.¹ Bu tartışmalar arasında nelerin tarihin konusu olduğu hep muğlâk kalmıştır. Son dönem tarihçilerinin vardıkları şu yargı, düşünülmesi gereken bir hakikattir. *“Bir olayın tarihin konusu olabilmesi için, o olayın toplum hayatına birinci derecede tesir etmesi ve toplumun bütün kesimlerine derece derece nüfuz etmiş olması lazımdır. Bu itibarla geçmişten günümüze tarihi hadiselerin şu anda da toplumu etkilemekte ya da en azında ilgilendirmekte olan olaylar nevinden olması, tesirlerinin toplum üzerinde hâlâ devam etmesi, tarih ilminin faydacılık yönü göz önünde tutulduğunda şarttır.”*²

¹ Bu konuda bilgi için: E. Semih Yalçın, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I, Kaynaklar*, Siyasal Kitabevi Ank., 2004, s. 1-38.

² E. Semih Yalçın, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I, Kaynaklar*, Siyasal Kitabevi Ank., 2004, s. 33.

Tarih, insanlığın gerçek romanıdır. Cevdet Paşa'ya göre “Bir gemi için pusula neyse, millet için tarih odur. Tarihi bilmeyen diplomat, pusuladan anlamayan kaptana benzer. Her iki-sinde de karaya oturtma tehlikesi vardır” dır.³

Milletler geleceklerini tarihleri üzerine bina ederler. Bu yönüyle mazi, milletlerin temelidir. Temeli nasıl yok sayamazsak geçmişimizi, mazimizi inkâr edemeyiz. Samiha Ayverdi, maziyi inkâr edenlere enfes üslubuyla şöyle seslenir: “İnsanoğlu her ne kadar annesini inkâr edecek kadar inkârcı olmuşsa da onu, kendisini doğuranın devamı olmaktan kurtaramaz.”⁴

“Maziye unutsak bile mazi kökümüzdür
En tatlı gülen yüz bile mazideki yüzdür.”

diyen Nihal Atsız da “Bir millet yalnız Keban Barajı'yla, Ayşe Fırını'yla Hilton Oteli'yle beslenmez. Geçmişin büyüklüğünden hız alarak daha büyük gelecekler için ümidini bilmezse yozlaşır.”⁵ diyerek bize tarihle ilgili farklı bir ufuk açmaktadır.

Milletler geleceklerini geçmiş üzerine bina ederler. Büyük şair Yahya Kemal de “Kökü mazide olan âtiyiz” derken geçmişini inkar edenlere şu mısraları ile seslenir:

“Derler insanda derin bir yaradır köksüzlük
Budur âlemde hudutsuz ve hazin öksüzlük
Sızlatır bazı saatler dayanılmaz bir acı
Kökü toprakta kalıp kendi kesilmiş ağacı”

³ Ümit Meriç, *Cevdet Paşanın Cemiyet ve Tarih Görüşü*, İst., s.153

⁴ Samiha Ayverdi, *Türk Edebiyatı der.*, Haziran 1987, S. 164, s. 10.

⁵ Atsız, *Türk Tarihinden Meseleler*, İstanbul, 1980, s. 86.

Bütün bunları söylerken körü körüne geçmişe bağlılıktan elbette bahsetmiyoruz. Şairin ifadesiyle anlatacak olursak “*Şeref istersen şerif ol, mezar taşıyla iftihar olmaz*”. Bizler geçmişimizdeki olumlu tabloya alkış tutmanın yanında, varsa olumsuz davranışlardan da ders çıkarılmasını, ibret almasını bilmeliyiz.

Tarih, geçmişi geleceğe bağlayan bir köprüdür. Her millet geçmişi ile övünür, ondan dersler çıkarır. Biz de bunu yapmaya çalışmalıyız. Bir milleti, Türk dünyasının yiğit evladı yazar Cengiz Aytmatov’un ifadesiyle “*Mankurtlaştır*”manın, yani kendi değerlerine düşman yetiştirmenin yolu onların tarihle bağını kesmekten geçmektedir.

Patrik Griyoryos’un Rus Çarı Aleksandr’a yazdığı mektupta geçen sözleri kulaklara küpe olacak türdendir. “*Osmanlıyı yıkacak en esaslı tahrip vasıtası, onları mazilerinden ve ananelerinden uzaklaştırmaktır. Asıllarından uzaklaştıkları zaman, yeni bir istinad bulamayacakları ve sahip olduklarını tahmin ettikleri ise, derin derin mazileriyle kıyaslanmayacağı için bocalayacaklar ve yıkılmaları çok kolay olacaktır.*”⁶ der Patrik Griyoryos.

Atalarımızın mukaddes emaneti olan din, dil, tarih ve kültür mirasına lâyıkıyla sahip olabilmek, sadece harabe hâline gelmiş olan maddî eserlerin tamirinden ibaret değildir. Aslo- lan, o ruh, heyecan ve medeniyetin canlandırılması ve müstakbel nesillere intikalidir.

İslam dini bizim benliğimizin, şahsiyetimizin ana mayası; varlığımızın ve bekamızın temel şartıdır. İslamiyet’ten çıkan bazı Türk toplulukları benliklerini de kaybetmişlerdir ve içinde bulundukları yabancı kültürün içinde eriyip yok ol-

⁶ Cemal Kutay, *Tarih Ne Zaman İbrettir*, İstanbul, 1980, s. 26.

muşlardır. Köken olarak Türk olan Bulgarlar, Macarlar gibi. İslam'dan yoksun kalınca faziletlerini, faziletten yoksun kalınca da bütün itibarlarını yitirip milletimiz için yüz karası haline gelmişlerdir. Daha vahimi Müslüman'a, Türk'e düşman olmuşlardır.

Milletler belli bir coğrafya diliminde ömürlerini sürdürürken asıl hayatlarını, kökleri olan manevî dinamikleri ile devam ettirirler. Bu tarihî kökler, geçmişteki bütün maddî ve manevî değerler manzumesi, zaferler silsilesi, abide şahsiyetler gibi millet gövdesini omuzlarında taşıyan temel köklerdir. Öyle ki bütün dallar, ancak bu köklerden beslendikçe yaşar, çiçeklenir ve meyvelenir.

Tarihten beri ayakta kalabilmiş bütün milletler, gençlerini yönlendirme hususunda tecrübeli davranan milletlerdir. Millî ve manevî değerleri konusunda milletler, genç nesillerini, bilhassa tarih şuuruyla devamlı olarak zinde tutarlar. Bilirler ki geçmişin köklerinden beslenmeyen dalların geleceği, ancak kurumak ve kaybolmaktır.

Mazinin devrettiği unsurların zenginliği nispetinde yeni eserler ve yeni nesiller canlı ve devamlı olur. Milletlerin bekası; hassas, duygulu ve manen seviyeli bir kalbe sahip olan nesiller yetiştirmekle mümkündür.

Miras alınan değer ve geleneğin gelişigüzel anlaşılmaya çalışılması, şüphesiz, hedefini tutmamış bir gayret olarak kalacaktır. Kendi tarihleriyle ziyadesiyle alâkadar olması gereken milletlerin başında gelen bizler için durum daha bir ciddiyete sahiptir. Çünkü bizim tarihimiz yalnız bizi değil, en az bizim kadar diğer milletleri de yakından alâkadar etmektedir. Hatta benzer sebepten dolayı Bowen gibi Batılılar, Devlet-i Aliye'nin coğrafyasında sonradan zuhur eden

milletlerin tarihçilerine, Osmanlı tarihi ile birlikte çalışmayı tavsiye ederler.⁷

Kahraman milletimizin yüzyıllar boyu meydana getirdiği tarih ve kültür hazinemiz herkesin hayranlığını kazanmıştır. Bilmemiz gerekeni bakın Batılı bir filozof Sartre nasıl ifade ediyor: *“Batının ihtişamından gözleri kamaşanlar bilmelidir ki o şaşaanın altında kendi atalarının çalınmış, gasp edilmiş zenginliklerinin yattığının farkında değil.”*⁸ Ne güzel açıklıyor mu? Tarihî köklerimizden lâıykıyla istifade edemezsek, üstelik hayırsız bir mirasyedi edasıyla geçmişimize sırt dönme gaflet ve umursamazlığına düşersek, hazin neticelere duçar oluruz.

Fransız şair Lamartine *“Türkler bir ırk ve millet olmak haysiyetiyle yeryüzünün en şerefli insanlarıdır. Karakterleri pek asil ve yücedir... Asaletleri alınlarında ve amellerinde yazılıdır... Onların yurdu efendiler diyarıdır, kahramanlar, şehitler ülkesidir.”*⁹der.

Bir başka yazar da *“Tarih Türklerden çok şey öğrendi. Onların elinden çıkma öyle eserler var ki, medeniyet için birer süs teşkil etmektedir...”*¹⁰ demiştir.

Günümüzde dehşetli bir hızla yayılan kültür ve medeniyet istilâsına karşı ne direnecek ne de bir varlık gösterebilecek takatimiz kalır. Hele millî ve manevî değerlerimiz talan edi-

⁷ Rifat Pirim, Osmanlı Tarihini Nasıl Okumalıyız, *Sızıntı der.*, Haziran 1999, s. 245.

⁸ Ziya Demirel, *Osmanlı Medeniyet Bahçesinde Nostalgik Bir Gezinti*, Akçağ Yay., Ank., 2008, s. 21

⁹ Harun Yahya, *Türkiye'nin Geleceğinde Osmanlı Vizyonu*, Araştırma Yay., İstanbul 2003.

¹⁰ Yılmaz Öztuna, *Osmanlı Devlet Tarihi I*, KTB. Yay., Ankara 1998.

lirken sessizce ve kayıtsızca seyretmek, emanetin elden çıkmasıyla neticelenebilecek dehşet verici bir gaffettir.

Geleceğimiz Geçmişimizdedir

Osmanlı padişahları için ilk hedef İla-yı Kelimetullah adına çalışmak ve çabaşlamak olmuştur. Bu mefkure, devletin başında bulunan padişahlardan paşalara kadar, herkesin ortak ideali olduğu içindir ki, “devlet ebed-müddet” felsefesiyle altı asırdan fazla ayakta kalabilmiştir. Bu uğurda her zaman mücadele etmiş olan padişahlardan biri de Fatih Sultan Mehmed'dir.

Fatih Sultan Mehmed'in yegâne emeli, Resûl-i Ekrem'in şefâatine nâil olmak için İstanbul'u fethetmektir. Fatih Sultan Mehmed bu fazileti ile temeyyüz edenlerdendi. Sultan Mehmed âlim ve fâzıl bir padişahı. Zekâsı ve cesareti meşhurdu. Gayet dindardı. Zamanın en büyük âlimlerinden ders görmüştü. Vaktini ilme, gaza ile geçirdi. Yegâne düşüncesi vatanını büyültmekti.

Popüler tarihçilerimizden Ahmet Refik Fatih Sultan Mehmed'i şu cümlelerle ifade etmiştir:

Sultan Mehmed, İstanbul'u almayı iki şey için istiyordu. Biri güzel bir payitahta sahip olmak, diğeri de Peygamberimizin şefaathine nâil olmak... Peygamberimiz buyurmuştu ki: “İstanbul'u hangi ordu fethederse o ordunun serdârı ne büyük serdârdır, o ordu ne mukaddes bir ordudur.”

Fatih Sultan Mehmed, işte bu büyüklüğü kazanmak istedi. Kalbinde din gayreti, vatan muhabbeti galeyen etti. İstanbul'u nasıl almak lazım geleceğini gece gündüz düşündü. Bazen sabahlara kadar gözüne uyku girmedi yatağında bir taraf-

tan o tarafa döner, canı sıkılınca vezirini çağırır onunla hasbihal eylerdi.

Nihayet aklına bir şey geldi, İstanbul'un o zamana kadar alınamayışının sebebi etrafındaki kalın duvarlardı. Bu duvarlar yıkılırsa, şehre kolayca girmek kabildi. Sultan Mehmed bu duvarları yıkmak için Edirne'de gayet iri bir top döktürdü. Duvar yıkmaya mahsus aletler hazırladı. Şehrin içindeki askerleri telef etmek için kendi zekâsıyla havan topunu icat etti. Şehre dışarıdan zahire gelmemek için boğaz içine hisar yaptırdı. Muazzam bir ordu ile İstanbul'u karadan, ufak bir donanma ile de denizden kuşattı.

İstanbul muhasarası dünyanın şanlı bir muhasarası idi. Bu muhasarayı kahraman padişahımız idare ediyordu. Fatih at üzerinde elinde ucu gümüş topuzlu bir asâ, muhasara hattının bir ucundan öbür ucuna yetişiyor, kahraman mücahitlerimizi teşvik ediyordu. Karda cesaretiyle askerlere numune olan padişahımız, denizlerde de gemilere yetişmek istiyordu. Bazen Marmara'nın ortasında, düşman gemileriyle çarpışan donanmasını kurtarmak için, atını yarı beline kadar denizlere bile sürdüğü görülüyordu.

İstanbul muhasarasında Fatih'in celadeti bir harika idi. Dünyada hiçbir şaha bu derece cesaret göstermemişti. Hiçbir hükümdar canını bu derece tehlikeye koymamıştı. Fatih siperlerden geçemiyor, gemilerini kızaklarla karadan denizlere indiriyordu. Geceleri uyku uyumuyor, kalın duvarları top- larla yıkmaya çalışıyordu. Bazen askerlerinin önüne geçiyor, onları kahramanâne sözlerle galeyana getiriyordu. O zaman ateşler, dumanlar, meşale parıltıları içinde kahraman padişahımızın at üzerinde düşmana doğru atıldığı görülüyordu. Bu ne celadet, ne kahramanlık, ne faziletti! Din gayretiyle çalışmak, vatan aşkıyla uğraşmak ona hiçbir yorgunluk göstermiyordu.

Nihayet bu fedakârlık elli gün sürdü. Fatih Sultan Mehmed'in azmi en sağlam manileri bile hâk ile yeksan etti. Şanlı ordumuz İstanbul kapılarından içeri girdi. Bu zafer Osmanlılığın namını yükseltti. İstanbul'un fethi ile koca Bizans İmparatorluğu nihayet buldu. Sırma döşeli saraylar, zarif binalar, altın mücevherli tahtlar Osmanlılar eline geçti. Dünyanın en güzel, yeryüzünün dilnişin 11cenneti Osmanlı hakanlarına payitaht oldu.

Fatih Sultan Mehmed bu zaferden memnundu. Vatanına merbutiyet onu bu saadete nail etmişti. Fakat büyük padişahımız yalnız bu zaferle kalmadı, Anadolu'da da parlak muvaffakiyetler kazandı. Zamanında Osmanlı topçuluğu ilerledi. Sultan Mehmed'in İstanbul fethi tarihte yeni bir devir açtı...¹²

Dünya tarihinin dönüm noktalarından biri de Fatih'in İstanbul'u fethidir. Milletler tarihlerini tanzim ederken İstanbul'un fethini ölçü almışlardır. Tarihi böyle büyük bir etki ile değiştiren fethi hâlâ algılamayan insanların varlığı düşünülürse, Fatih'in ve fethin hâlâ anlatılacak birçok gerçeği olduğu kolayca anlaşılır.

*Yürü: hâlâ ne diye oyunda, oynastasın?
Fâtih'in İstanbul'u fethettiği yaştasın!*

¹¹ Gönül alan.

¹² Ahmet Refik, *Tarih Okuyorum*, Orhaniye Matbaası, İstanbul, 1333 [1917].

TARİH BOYUNCA İSTANBUL

İSTANBUL'UN KURULUŞ EFSANESİ

İstanbul'un fethi, tarih boyunca çeşitli efsanelerin gölgesinde bazen efsunlu bir hikâye olarak; bazen de en içli mısraların hayat verdiği bir gazel olarak günümüze kadar gelmiştir. Fetih hakkında söylenmemiş sözlerin tercümanı olan efsaneler, fethin büyüklüğünü gösteren aynalar gibidir. Her ne kadar sıhhati konusunda birtakım haklı tereddütler bulunsa da, efsaneler aynı zamanda maşer-i vicdanın da bir yansıması olduğundan önem arz etmektedir. Şimdi Fetih öncesi İstanbul'a gitmeden önce, Niyazi Ahmed Banoğlu'nun Tarihi ve Efsaneleri ile İstanbul Semtleri adlı kitabından İstanbul "kuruluş efsaneleri" ne şöyle bir göz atalım ve İstanbul sevdasının günümüz insanlarından önce hangi gönüllerde yer ettiğine bir bakalım:

Doğu'nun "Efsaneler Diyarı" diye anılan İstanbul ile Boğaziçi'nin günlemeci(tarih) çok büyüktür. Kendisine "Şirin Belde" adı da verilen İstanbul'un bir de semt tarihi vardır ki bu şimdiye kadar toplu olarak yazılmadı. İstanbul'un semtleri Bizans zamanında ne idi? Osmanoğullarının eline

geçtikten sonra ne oldu? Birçok yerleri yakın zamana dek orman olan şehir nasıl şenlendirildi? Bugünkü adları nasıl verildi? Beyoğlu'na, Kadıköyü'ne, Kasımpaşa'ya, Cibali'ye bu adları kim verdi?

(...)

Yüzlerce yıl önce bir şair şunları yazmıştı:

*'Bu makamı ger görse huriler uçmaktan
Koya ol uçmağı bu uçmağa uçmak istiye'*

Görülüyor ki şair, İstanbul'u uçmaktan(cennet) üstün tutmuştur.

Tarih yazarlar İstanbul'u *'Bir şehir-i şöret ve bir belde-i zinet'* diye anlatıyorlardı.

Başka bir şair de:

*'Çıkmasın âdem olan taşraya asla andan
Bilelim kadrini cennet gibidir İstanbul'*

diye İstanbul'u övüyor.

Şair Nedim'in:

*'Bu şehri Sitanbul ki bi misli bahadır
Her sengine yekpare Acem mülki fedadır'*

*Bir gevheri yekpare iki bahr arasında
Hurşidi cihantab ile tartılsa sezadır.'*

diye İstanbul'u:

*'Bak Sitanbul'un şu Sadabad'ı nev bünyanına
Ademler canlar katar ab u havası canına'*

diye de İstanbul'un bir semtini övmesi, İstanbul sevgisini gösteren tarih olmuş satırlardır.

Geçmiş zamanlarda İstanbul'a yeryüzünün en uzak yerlerinden gezginler gelirdi.

İstanbul'u anlatan eski kitaplardan biri: 'Seyyahan-ı ruy-i zemin ta Çin'den bu cennetin nakş u nigarına yüz sürmek için gelirdi.' diyor.

Ben, bütün bunları kuru bir tarih olmaktan kurtarmak için semtlerde geçen en meraklı tarihi vakaları da yazıma aldım. Okurlarımı bir parça sevindirebilirim ne mutlu..."

"İstanbul'un kuruluş tarihinden başka kuruluş efsanesi de vardır. Bu efsane "Adem ile Havva Hikayesi"nden farklıdır. Efsaneye göre İstanbul, ilk defa Milat'tan binbir yıl önce, Davut'un oğlu Hazret-i Süleyman tarafından kurulmuştur.

Efsanenin anlattığına göre: Kaf'tan Kaf'a, insanlara, cinlere, yeryüzünün her şeyine boyun eğdirdiği, her dilden anladığı ileri sürülen Süleyman'a yalnız Okyanus denizinde Frenduz adasında oturan Saydun adındaki padişah boyun eğmemişti. Saydun, Süleyman'ın yeryüzünün her şeyine boyun eğdiğini duyunca:

"Ben kimseye boyun eğmem. Süleyman kim oluyormuş. Ben de Süleyman gibi bir hükümdarım." dedi.

Süleyman bunu duyunca o zamana dek duymadığı bir sıkıntıya kapıldı. Kendi sözünden dışarı çıkmayanlara şunları bildirdi:

— Yeryüzünün cin ve perileri... Kuşlar... İnsanlar... Saydun padişahının üstüne yürüyeceğiz!...

Bu bildirir, yeryüzünün bütün canlılarını Hazret-i Süleyman'ın çevresine topladı. Doğru Frenduz Adasına yürüdüler.

Kara bir bulut gibi adaya abanan Süleyman ordusu ile padişah Saydun'un arasındaki savaş çok sürmedi. Ada halkı yerlere serildi. Saydun'un tahtı başına geçirildi.

Bu savaş sonunda Hazret-i Süleyman'a yalnız bir armağan kaldı: Güzel Alina. Alina, yeryüzünde bir eşine daha az rastlanır güzellerdendi. Süleyman onu görünce yüreğinde bir titreme duydu. İlk görüşte Alina'yı Belkıs'tan daha çok sevdi.

Peygamber Süleyman, ordusu ve güzel Alina'sı ile doğru Rumeli'ne geldi. Alina ile geçireceği iyi günleri düşünüyordu. Ama evdeki pazar çarşıya uymaz, derler. Süleyman da hiç aklına gelmediği bir halle karşılaştı. Güzel Alina, iki gözü iki çeşme durmadan ağlıyordu. Ne olmuştu bu kıza, niçin ağlıyordu? Süleyman bunu Alina'ya sormadan anlayamadı. Sordu:

Nen var... Niçin hep ağlıyorsun? Bak, yeryüzünde her istediğin elimde. Dile benden ne dilerse... Yalnız ağlama... Gül... Gülmen için ne lazımsa söyle bir saniyede yapayım.

Alina, ateşli ve yaşlı gözlerini peygambere çevirdi ve şunları söyledi:

— Ya Eminullah... Dilerim ki benim için büyük bir saray bina ettir. Ben orada hayatımın sonuna kadar kalayım. Günlerim dua ile geçsin. Bu sarayda bir de babamın tasviri bulunursa artık benim gözlerim yaş görmez. Hep sevinç duyur keyifli olurum.

Süleyman, Alina'sının bu sözleri üzerine gene cin ve perilere, insanlara:

“Bana yeryüzünün en güzel, en havası iyi yerini bildiriniz.” dedi.

Cinler, periler ve insanlar yeryüzünün en güzel yerini aramaya çıktıkları zaman Hazret-i Süleyman da Atina'ya geldi. Burada büyük bir saray kurdu. Bu sarayın adı “Temaşalık” idi. Burası, yeryüzünün en güzel yeri değildi. Onun için burasını tez bıraktı. Alina'sı ile beraber İstanbul'a geldiler. İlk gecelerini Sarayburnu'nda geçirdiler. Süleyman gece çok rahat bir uyku uyudu. Sabahleyin uyanınca üzerinde geniş bir rahatlık duydu.

Gözlerini uğuşturarak çevresine baktı. Burası sahiden yeryüzünün en güzel yeri idi. Her yön yeşillikler içinde idi. Şarıl şarıl sular akıyordu:

— İşte, dedi, aradığım yer... Alina için yaptıracam saray ancak burada kurulur.

Sarayın kurulması güç olmadı. Bu güzel yerin sarayı da güzel oldu. Sarayın mermerleri güneş ışığında pırıl pırıl yanıyordu. Bahçenin renk renk gülleri, çeşit çeşit kuşları vardı. Fıskiye saray boyuna yükseliyordu.

Süleyman, yaptırdığı saraylara bakarken şu sözleri söyledi:

— Dünya durdukça bu şehir “mamura ve abadan” olacaktır!”¹

Tarih ve Efsaneler

Tarih, gerçeklere dayanmadığı zaman bir romandan farksızdır. Niyazi Ahmet Banoğlu'nun naklettiği bu efsane ve benzeri efsaneler, her ne kadar tarihi gerçekleri ifade etmese de, milletlerin veya şehirlerin tarihlerine bir çeşit renk

¹ Niyazi Ahmet Banoğlu, *Tarihi ve Efsaneleri ile İstanbul Semtleri*, Selis Kitaplar, İstanbul, 2007, s. 11-12.

katması sebebiyle değerlendirilebilir. Bilindiği gibi efsaneler, milletlerin tarihinde önem arz eden savaş, göç vb. büyük olayların tarihe yazı olarak miras kalmasından ibarettir. İçinde olağanüstü öğeleri barındırması açısından da ayrıca değerlendirilmesi gerekmektedir.

Fakat milletlerin geçmişine ait bir fikir ve algılayış biçimini yansıttığı için de edebiyatta yeni bir türe ad olmuştur. Şehirlere ve milletlere ait efsaneleri bu açıdan ele almalı ve tarihle olan münasebetine bu açıdan bakılmalıdır. Yoksa bilimsel gerçekliği bir kenara bırakılarak oluşturulan tarih, ancak roman olabilir...

Küçüklüğünden itibaren, toplum olayları içinde yaşayan insanlarda, millî kahramanlıkları heyecanla dinleyenlerde millî duygu kuvvetlenir. Büyük devlet adamları ve kahramanlar için hayranlık duymak, kendinden başkalarına değer verme alışkanlığı kazanmak, atalarını sevmek, onların soyundan geldiğine inanmak, insana manevî ve ahlâkî kuvvet verir. Öyleyse millî tarih ve duygu, ahlâkın tükenmez hazinelerinden biridir. Tarih bilmeden verilen kararlar geçmişteki hataların tekrarı demektir. Tarih konularına baktığımızda ilk insandan bugüne kadar gelip geçen toplulukların hayatları, savaşları, kültürleri, uygarlıkları ve ahlâkî değerleri görülür. Tarih dersinin insanlara sevdirmesi, yeni yetişen nesile; özgürce düşünebilmek, duygu ve yorum gücünü geliştirmek, kültürel seviyesini genişletme bilincini kazandırmak, kendilerine güveni olmak, öğrendikleri kötü davranışlardan ibret alarak kaçınmak, iyi şeyleri ise hayatında uygulamayı öğrenmek gibi davranışlar kazandırır. Geleceğin teminatı olan genç nesile, tarih eğitimi

vasıtasıyla kültür mirası aktarılarak, millî benlik korunmuş, pekiştirilmiş, ahlâkî değerler benimsetilmiş ve sosyal gelişme sağlanmış olur...

İşte tarihi sevdirmenin yollarından biri de, gerçekleri bir kenara bırakmadan yeni nesillere farklı ve zengin bir tarih okuma yelpazesi sunmaktır. Şimdi İstanbul'un yine efsane ve gerçek ile karışık tarih boyunca verilen isimlerine bir göz atalım.

Tarih Boyunca İstanbul'un İsimleri

Acaba efsanelere, dillerden dillere dolaşan destanlara konu olan bu cihan şehrinin isimleri nereden gelmektedir ve kimler hangi maksatla bu isimleri İstanbul'a vermişlerdir. Tarih-ten günümüze miras kalan İstanbul isimlerinin hikâyesi, onun fethi ve efsaneleri kadar enteresan ve manidardır.

Be makam-ı Konstantiniye el mahmiyye". Yüzyıllar boyu Osmanlı İmparatorluğu'nun fermanlarında ve kayıtlarında büyük şehrin ismi böyle geçirdi. Son döneme kadar, basılan bazı kitapların ilk sayfalarında "Konstantiniye... Matbaası" künyesi vardır. Osmanlı Büyük Konstantin'in kurduğu dünya başkentine sahip olmaktan gurur duyar.

İsimleri çoktu büyük şehrin; Asitane, Deraliyye, Dârü'l-hilâfetü'l-aliyye, Darü's-saadet veya Dersaadet (Saadet evi-Saadet kapısı), İslambol gibi... İstanbul "Stanpolis-şehre doğru" deyiminden gelir. Nedense Konstantinopol isminden bucak bucak kaçanlar, bu kelimeyi Türkçe sanırlar. 15. yüzyıldan beri şehre gelen seyyahlar onun düzineyle ismini saymadan edemezler; Byzantion, Nea Roma... Slavlar "Tsarigrad" der. Balkanlarda hâlâ böyle, Çar şehri ismiyle yaşar. İsmi çok, eseri çok, uzun geçmişi şanlı bir şehirdir İstanbul...²

Şimdi İstanbul'un efsanelerine ve isimlerine meraklı bir yazar olan Niyazi Ahmed Banoğlu'na kulak verelim ve İstanbul'un isim hikâyelerine bir yolculuğa çıkalım: Binlerce yıl bütün dünya milletleri ve devletlerini alakadar eden İstanbul'un elbette ismi de tarihin alaka çekici mevzularından biridir.

İstanbul'un İsimleri ve İstanbul İsmi Nasıl Verildi?³

Bizans ve Garplılara göre bu şehrin başlıca adları:

Bizantion, Neo Roma, Konstantinopolis'dir.

² İlber Ortaylı, *İstanbul'dan Sayfalar*, Hil Yayın, İstanbul 1987, s. 11.

³ Niyazi Ahmet Banoğlu, *Tarihi ve Efsaneleri ile İstanbul Semtleri*, Selis Kitaplar, İstanbul, 2007, s. 18 ve devamından yararlanarak hazırlanmıştır.

Meşhur seyyahımızın⁴ türlü dillerde İstanbul'a verildiğini söyleyerek eserine kaydettiği 23 isim vardır. Bunlardan bazıları şunlardır: *“Latince Makedonya, Süryanice Yankoviçe, Frenkçe Yegfuriye, Moskoşça Tekfuriye, Rumca Grandoye, Macarca Vezenduvar, Lehçe Kanatorya, Çekçe Albana, İsveççe Harkliyan, Felemenkçe İstefaniye, Arapça, Konstantiniye-i Kübra, Farsça Kayser-i Zemin, Hintçe Taht-ı Rum, Moğolca Çakodurkan.”*

Şarklılar ve Türklere göre İstanbul'un adları:

Konstantiniye, Dersiadet ve Biladiselase, Deraliye, Darusaltana, Darülhilafe, İslambol, İstanbul ve Asitané'dir.

İstanbul fetihten sonra İslambol, Dersaadet, Deraliye, Asitané, Darülhilafe isimleriyle anılmıştır.

Bizantion: İstanbul'a Bizantion denilmesi, şimdi ki Topkapı Sarayı'nın bulunduğu yerde bir şehir kurmuş olan Magara kralı Viza's'a nisbetledir. İstanbul'un bu köşesinde Bizantion'un kuruluşu tarihini Milat'tan önce 660 senesine olarak gösterirler.

Neo Roma: Yeni Roma demektir. Tarihin dediğine bakılırsa Roma İmparatorluğundan Büyük Konstantin esasen Roma ahalisinden memnun olmadığı gibi barbarların mütemadiyen İmparatorluk hududunu geçip her gün Roma'ya biraz daha yaklaşmakta olduğunu ve Hristiyanlıkla onun mümes-sili olan kilisenin de gittikçe nüfuz kazanacağını anladığı için Roma'dan epeyce uzak bir yerde bulunmak, aynı zamanda barbarların hücumuna uğrayacak derecede hududa yakın olmamak

⁴ Evliya Çelebi.

üzere yeni bir hükümet merkezi kurmayı düşünmüştü. Liçünyüs'le Milat'ın 330 senesinde Edirne yakınında girdiği muharebede Liçünyüs yenilerek kaçıp müttefikleri olan Bizanslılara sığınmış, Konstantin de peşinden gelerek düşmanı yakalayıp imha etmişti.

Konstantin harp dolayısıyla gezdiği ve gördüğü Bizans'ın ye-

rini pek beğenmiş olduğundan bu küçük şehri genişleterek, süsleyerek ve etrafına bir de sur çevirerek burada yerleşmiştir.

Konstantin zamanında bu şehre önce Neo Roma denilmişse de biraz sonra Konstantin şehri manasına gelen Konstantinopolis adı onun yerine geçmiştir. Bu vaka yani, İstanbul'un hükümet merkezi oluşu Milat'ın 11 Mayıs 330 tarihine rastlar.

Konstantiniye: Şarklılar, bilhassa Araplar, Konstantinopolis adını bu şekle çevirerek kullanmışlar ve Hazret-i Muhammed (s.a.v.) de bu adı İstanbul hakkındaki hadisinde yaşıtmıştır.

Osmanlı Türkleri Konstantiniye'yi sikkelerinde ve bir kısım yazışmada kullanmışlardır. Yazışmada evveline bir de Mahmiye sıfatı ilave edilirdi.

İslambol: İstanbul'un fethinden Kanunî'nin yükseliş devrine kadar Türk nüfusu seneden seneye çoğalınca şehrin çehresi tamamıyla İslamlar lehine değişmiş olduğundan Müslü-

manların çoğunluğundan mülhem olarak şehre “İslambol” adı verilmiştir. Bu ad Üçüncü Ahmed zamanından Üçüncü Selim devrinin sonuna kadar basılan sikkelerde görülür. Daha sonraları ve Garplılaşıma cereyanları kuvvetlendiği sıralarda bırakılarak sikkelere yine Konstantiniye adı basılıp Osmanlı hükümetinin ortadan kalktığı tarihe kadar böylece devam etmiştir.

Dersaadet: Okunduğu ve yazıldığı gibi Ders-i adet olarak ele alınırsa bunun Türkçesi âdetin dersi demek olur. Böyle manasız ve münasebetsiz kelimenin bir şehre verilmeyeceği tabiidir. Bunun böyle olduğunu bir kısım dildiler tabirin doğrusu Der-i Saadet yani Saadetin Kapısı’dır derler. Bunun münasebetsizliği de ötekinden az mıdır dersiniz? Bu gibiler “*saadetin, mesut olmanın kapısı İstanbul’dadır. Bu şehre gelen ve burada, yerleşenler her türlü saadete ererler*” mütalaasını da sözlerine ilave ederler. Bu iddia, bir bakıma doğru olabilir. Hakikaten asırlarca İstanbul halkı taşraya nispetle refah içinde yaşamışlar, askerlik etmemişler, bir kısım vergileri vermemişler, bu güzel şehirde yan gelip sefa sürmüşlerdir. Fakat bunun kapı ile ne münasebeti olabilir?

Hâlbuki tabirin aslı Dar-ı Saadet yani Saadet Evi’dir. Bunda da ilkin “*Saadetlu*” padişahın evi ve sarayı kastolunmuş, sonra

tamim ve teşmil yollarıyla bütün şehre Dar-ı Saadet demişlerdir. Tabirin Arap gramerine göre yazılan ve kullanılan Darüssaade şekli de bunu gösterir. Hatta sarayın harem dairesinin ve şehzadeler mektebinin amirine daha düne kadar Darüssaade ağası denildiğini de biliyoruz.

Arapçada “*dar*”; birkaç oda ve avluyu havi yer, ev, saray bina ve arsayı kapsayan şehir tarzında izah edildiğini de hatırlarsam bu türlü anlayış ve anlatışta isabet görmeyecekler bulunmaz sanırım. Nitekim Şark'ta böyle “*dar*” ile yapılan birtakım şehirler de vardır. Mesela Fa'sta Akşehir manasına gelen Darülbeyza İspanyolcası Kazablanka ve mamurluğu, yeşilliği dolayısıyla Cennet manasına kullanılan Darüsselam Bağdat bu kabil adlardandır.

Ders-i adet ismi bilhassa posta muhaberelelerinde İstanbul yerine kullanılırdı.

İstanbul şehri zamanla büyüdüğü idare bakımından dörde ayrılarak herbirine ayrı birer ad verilmiş ve Dersaadet şehrin surlar içine rastlayan ve içinde “*Saadethu*” padişahla sadrazam ve diğer hükümet erkânı bulunan kısmına alem olmuştur. Üsküdarla Galata ve Eyüp cihetleri de Biladiselase, yani üç belde adını almıştır. İstanbul'dan, mesela nüfusundan veya binalarından bahsederken eski eserlerde daima “Dersaadet” ve “Biladiselase” klişenin kullanıldığını bu satırları okuyan eski nesil herhalde hatırlar.

Yine eskiden bu üç beldeden bahsedilirken veya adları bir vesikaya yazılırken Üsküdar'a Medine-i Üsküdar, Galata'ya, Eyüp'e de Havas-ı Refia, yani yüksek haslar yahut sadece haslar denilirdi.

İstanbul'un bu dört parçasında idarî, adlî ve beledî (Belediye ile ilgili işler) işleri görmek için birer kadı bulunduru-

lur; fakat Dersaadet Kadısı hepsinden üstün tutularak bu, İstanbul Efendisi adıyla ötekilerden ayırt edilirdi.

Mahruse-i Galata'nın hududu Boğaz'ın Rumeli sahilini ve Karadeniz'in cenup (güney) sahilinin bir kısmını içine aldığı gibi Marmara'yı da aşarak Kapudağı yarımadasına kadar uzanırdı.

Havas-ı Refia'ya gelince: Burası padişahın haslarının, yani çiftliklerinin bulunduğu yerleri ve İstanbul'dan Çatalca'ya kadar olan sahayı kaplardı. İstanbul'un fethi sırasında buraların halkı kaçarak insandan hali (tenha) kalmış olduğu için fetih-ten sonra öteden beriden bir kısım asi aşiretlerle Morâdan ve Ada Jorten'den 10.000 kadar Rum getirilerek serf (işçi) halinde çalışmak üzere iskâna icbar (zorunlu) edilmişlerdi. Serflerin bir kısmı ekip biçtikleri şeylerin yarısını padişaha vermeye mecbur tutuldukları gibi bir kısmı da yolların, köprülerin ve su bentleriyle kemerlerin iyi bir surette muhafazasına ve imarına memur edilerek bu hizmetlerine karşı her türlü vergiden müstesna tutulmuşlardı. İşte Havas-ı Refia kadıları Eyüp'ün idarî, adlî ve beledî işlerinden başka bu sahadaki aşiretlerle serflerin idaresine de bakarlardı.

Deraliye: Bu tabirdeki Der'in de Dar olacağını izaha lüzum yoktur sanırım. Doğrusu Dar-ı Devlet-i Aliye-i Osmaniye'dir. Bunun Türkçesi Yüce Osmanlı Hükümetinin Şehri olmak lazımdır. Bu tabir de bilhassa posta muhaberelelerinde kullanılırdı.

Darüssaltana: Görülüyor ki, burada "dar" tam yerinde kullanılmıştır. Çok kere bundan sonra bir de Seniye-i Osmaniye kelimeleri eklenerek Darülsaltan'a Natüsseniye-i Osmaniye tarzında ve daha ziyade İslam olmayan hükümdarlara

yazılan muhaberatda kullanılırdı. Saltanatın ilgasından sonra kullanılmaz olmuştur.

Darülhilafe: Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı fethinden⁵ ve son Abbasi Halifesi El mütevekkil Alallahissalis'ten⁶ hilafeti tevarüs ettikten sonra kullanılmaya başlanılmıştır. Sonuna "Aliye" ve "İslamiye" kelimeleri eklenerek "Darülhilafet-il-Aliyet-ül İslamiye" şeklinde kullanıldığı da olurdu. Hilafetin ilgasından sonra bu ad da tarihe karışmış oldu.

Asitane: Kanaatimce üzerinde en ziyade konuşulacak ad budur. Bu tabir sadece Asitane olarak kullanılmıyor, çok kere "*Asitane-i Aliye-i Osmaniye*" şeklinde de yazılıp okunuyordu. Farsça sanılan Asitane'nin bu dilde manası eşik veya papuçluk olduğuna göre, bu tabirin de Türkçesinin saadet eşiği ve yüce Osmanlı devletinin papuçluğu gibi birer manaya gelmeleri lazım gelir ki bu çok ilginç bir şey olur. Bununla beraber daha önce bahsi geçen "*Dersaadet*" ve "*Der-aliye*" tabirlerindeki "*der*" yani kapı ile eşik ve pabuçluk arasında ilk bakışta belki bir münasebet, bir akrabalık bulanlar da olabilir. Evet, bir şehre kapıdan girildiği gibi o kapının eşiginden pabuçlarla da geçilebilir! Fakat ne manasız ve biçimsiz isimler bunlar. Bu böyle olmamak, herhalde bunun da bir aslı ve esası bulunmak lazımdır.

Bu tabir nereden geliyor, asıl hangi dildendir? Şimdiye kadar bunun hakkında doyurucu ve inandırıcı bir yazı okunmamış yahut yazılmış da ben görmemişim. Ancak şu günlerde görüp okuduğum iki eser bu kelimenin aslı ve menşei hakkımda hayli ipucu vermektedir. Okuyucuların da görüp

⁵ 1516.

⁶ ?-1543. 73. İslam halifesidir. 1509 ile 1516 arasında hilafet makamında kalmıştır.

ona göre bir hüküm verebilmeleri için okuduklarını aynen arz ediyorum.

Bu eserlere göre İstanbul'un asıl adı Astanpolis yani Astan şehridir. Astan İskitçe bir tabirmiş. Sonra Romalılar buna şehir manasına gelen polisi ekleyerek Astanpolis demişler. Bundan da İstanbul çıkartılmıştır. Acaba böyle midir diyeceksiniz? Bu eserlere dayanarak biraz izahat verirsem siz de benim kadar inanır gibi olacaksınız.

Bu kitapları yazarlar diyorlar ki: İskit denilen ve Türklerden önce Asya'da görülen kavimlerden «As» adındaki kabile Rumeli ve Anadolu'ya kadar gelerek ve bu arada İstanbul'un bulunduğu yere de uğrayarak burada Zeyrek Camisi⁷ yakınındaki Pan Rator Kilisesi⁸ etrafına yerleşmişlerdir.

Milat'tan 1300 sene önce buralara gelen ve buradan Anadolu'ya geçen As'lar Küçük Menderes sahillerine yerleşmişler ve kıtaya kendi adlarını vererek Asya demişlerdir. Sonra Yunanlılar buraya geldikleri zaman bu adı bütün Asya kıtasına teşmil etmişlerdir.

Astan'ın da aslı Astran imiş. İzmit'i de onlar kurmuşlar ve buraya da Ast-Ak demişlerdir. Yunanlıların kaydedip bize bildirdiklerine göre İzmit körfezinin adı Ast-Akostur, İznik'in eski adı da Ast-Agon'dur. Astan kelimesinin sonundaki "An" Türk dillerinde kullanılan Kan, Kaan ve Han, Hakan gibi hükümdar manasına imiş. Şu halde Astan As Han'ının adına nispetle verilmiş oluyor. Muharrirler daha ileri giderek İskitlerin Türk olduklarını ve İstanbul'u ilk defa Türklerin kurmuş bulunduklarını yazıyorlar.

⁷ Fatih döneminde bahsedilen kilisenin yerine kurulmuş bir camidir.

⁸ Pantokrator Kilisesi. 1136.

Umumi tarih bilgimizi yoklarsak görürüz ki, İskitler Milat'tan 300 sene evvelinden beri Anadolu'da ve Trakya'da yerleşmişlerdir. Asurilerle, Mısırlılarla ve İranlılarla birçok harp yapmışlardır ve en son olarak da Milat'tan önce 513 tarihinde İran Şahı Dara'nın İstanbul boğazlarından geçerek Yunanistan'a giderken bu şehirle birlikte Trakya'yı istila etmiş ve buralardaki İskitleri yerlerinden çıkartıp Dinyester Nehri kıyılarına kadar uzaklaştırmıştır.

Astan adını İranlılar eliyle ve onların yoluyla Şark'ta bugüne kadar yaşadığı şüpheşizdir. Çünkü bu millet İskitlerden sonra Anadolu'yu, Suriye'yi, Irak'ı, hatta bir aralık Mısır'ı bile hududu içine almıştı. Farsçada, Astan'a benzer bir Asitane kelimesinin bulunmuş olması yüzünden bu şehrin adını kabulmekte ve etrafa yaymakta güçlük çekmemişlerdir. Bugün bile Arap memleketlerinde İstanbul şehri Asitane adıyla anılmakta olduğu gibi İstanbul'da yatılı mektepler açıldığı tarihten beri memleket adıyla çağırılması adet edilmiş olan künye defterlerine İstanbul çocukları Asitaneli diye yazılır ve öylece çağırılırdı. Yine bunun gibi son zamanlarda Araplar için yazılan ve İstanbul'da basılan şehir rehberine "*Delilülİstanbul*" denilmeyip de "*Delilülasitane*" denilmiş olmasının sebep ve hikmeti bu olduğu gibi Arapça kitap fihristlerinde İstanbul basması kitapların adları karşısında görülen Tab'ulasitane kaydı da bundan ileri gelir.

Astan şehrinin Milat'tan önce hangi tarihte kurulduğu şimdilik bilinmiyor. Fakat Milat'tan 513 sene evvel İskitler buralardan çıkarılmış olduklarına göre şehrin bundan hayli zaman evvel kurulmuş, yaşamış ve adını şehre vermiş, hatta etrafa yaymış olacağına şüphe edilemez. Eski Latin tarihçilerinden Pelin'in Marmara ile Haliç arasında Milat'tan 900 sene

önce Liküs adında bir şehrin bulunduğunu haber verdiğine bakılırsa Astan'ın ondan da eski olacağı tabiatıyla hatıra gelebilir. Bu takdirde Milat'tan önce 660 da kurulduğu söylenen Bizantion ilk İstanbul olmamak lazım gelir. İstanbul belli başlı 14 köyün veya kasabanın bir araya gelmesinden husule gelmiş bir şehirdir. Bu şehre en son iltihak eden kasaba Hora'dır. Hora Rumcada şehirden hariç, yani köy manasına gelirmiş. Kariye dediğimiz manastır bu köyün kilisesi idi. İstanbul Teodosyos zamanında genişletildiği ve bu gün harabelerini gördüğümüz surlar inşa edildiği zaman Hora da şehre katıldı. Şehirle birleşmeden evvel bütün bu köylerin ayrı surları vardı. Birleşince lüzum kalmayarak yıktırıldı.

Netayicülvukuat müellifi⁹ Rum tarihçilerine atfen "*Derun-u surda (surun içinde) 14 kasaba ve ol mikdar idare-i belediye olmakla mezkûr kasabaların araları bağlık ve bahçelik idi.*" der. İstanbul'un fethinden 100 sene evvel şehri gezmiş ve görmüş olan Arap seyyahı İbni Batuta ile daha sonra gelip gören bir Fransız, seyyahının şehir hakkındaki mütalaası da bu merkezdedir. İşte adını bütün şehre veren ve bugüne kadar yaşatan Astan da böylece surlar yıkılarak şehre katılan ve izi kalmayan İstanbul parçalarından biridir.

İstanbul: Bu adın Konstantinopolis'ten kısaltılan Stinpolis, yahut Rumca şehre veya şehirden manalarına gelen İstinpolin'den geldiğine dair iki rivayet vardır. Bunlardan birincisi, üzerinde durulmaya değmez. İkincisi de hakikate ve mantığa tamamıyla aykırı görülür. Güya Türkler muhasara ve zapt etmek üzere bu şehre doğru gelirlerken yolda birisine rastlamışlar ve nereye gittiğini sormuşlar da o adam cevaben: İstinpolin yani şehre demiş ve bu sözden muhasara etmek iste-

⁹ Mustafa Nuri Paşa. 1824-1890.

dikleri şehrin adının İstinpolin olduğunu kendi telaffuzlarıyla buna İstanbul demişlerdir. Bu, çok zayıf bir söylentidir.

Asya'nın en ücra köşesinden kalkıp Avrupa'nın Atlantik sahillerine kadar defalarca gelip geçmiş olan Türklerin yolları üzerinde ve iki kıtanın birleştiği noktada bulunan İstanbul şehrinin yerini ve adını bilmemelerine ve ancak on üçüncü asırdan sonra Osmanlı Türklerinin bu suretle şehrin adını öğrenmiş olmalarına asla ihtimal verilemez. Bunun en büyük ilmi ve tarihi delili ise Osmanlı Türkleri İstanbul surları önüne gelmeden 200 sene önce Yakut el Hamevi tarafından Arapça yazılmış olan El-Mucemü'l-Büldan¹⁰ adındaki tarih ve coğrafya diksiyonerinde İstanbul adının kayıtlı ve yazılı bulunmasıdır.

İstanbul kelimesine ait birçok etimoloji denemesi yapılmıştır. Bu tahlillerden bir tanesi şöyledir:

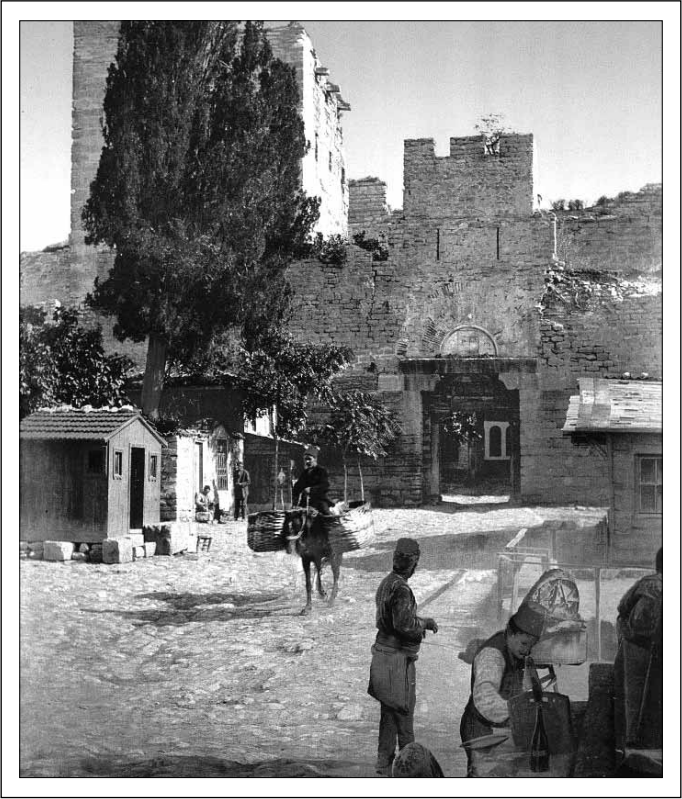
“İstanbul kelimesinin etimolojisine baktığımızda karşımıza Grekçe, Eis tin polin kelimesi çıkar. Daha sonradan “İstinpolin” veya “Stinpoli” gibi kullanımlarına rastlanan kelimenin sözlük karşılığı “şehir” demektir. Tıpkı Bağdat gibi daha işin başlangıcında bir şehir olarak kurulduğu, köyden kasabaya, kasabadan kente dönüşmediği için olsa gerek bu şehri kuranlar oraya özel bir ad koymayı gereksiz bulmuşlar yalnızca “şehir” deyivermişlerdir. M.Ö. VII. yüzyıla uzanan tarihi boyunca defalarca kuşatılan ve fethedilen, tekrar kuşatılan ve fethedilemeyen, zamanla eskiyen, yenilenen, yeniden kurulan ve tekrar eskiyen İstanbul'a “şehir” adının yakışmasında hiç şüphesiz üzerinde sayısız medeniyetin ayak izlerinin bulunmasının rolü vardır. Tarihi boyunca

¹⁰ Bu eser Beyrut'ta Arapça olarak 1955 yılında basılmıştır.

ona büyük harfle yazılan bir “Şehir” saygısı göstermeyip içindeki hayatı sığlaştıranlar olmuşsa da İstanbul yine kısa sürede hayatı “Şehir” kimliğiyle harmanlamayı başarmıştır. Çünkü onun içinde Hz. Musa Peygamber’in müminlerinden ilham alan bir hayat yaşanmış, üzerine Hz. İsa Peygamber’in buyruğu ve kutsaması ile yeni bir ruh katılmış, nihayet Hz. Muhammed Peygamber’in buyruğu ve İlahi mesajı doğrultusunda fethedilip en rafine kimliğine kavuşmuştur. Her köhneyişinde yeni bir iman ve yeni bir medeniyet tarafından yenilendiğinde, sanki kutsal kitapların her versiyonda bir kat daha kuşatıcı olmasına paralel bir gelişim içinde yapılanan Şehir’dir İstanbul. Bu özellik burada yaşayanlara bir gönül duyarlılığı vermiştir ki yüzyıllarca sokaklarında marifet çarşıları kurulup bilgelik kumaşları satılmıştır. Yani burada gönül almak, hemen her çağda, bir meta almaktan değerli ve pahalı ola gelmiştir.

İstanbul tarih arşivinde bir medeniyetler klasörüdür ki zamininde tabaka tabaka kültürler dosyalanmıştır. Bir dosyayı kaldırdığınızda altından bir başka dosyanın zengin içeriği sizi karşılar... Arkeologlar, Marmaray’ın uzantısı olan metro çalışması esnasında Yenikapı bölgesinde bulunan batıklar ve asar-ı atikalara bakarak şehrin tarihinin dokuz bin yıla doğru geri götürüldüğünü söylüyorlar. Dünya üzerinde bütün bu kadar zamanı eleyip özlü habbeleri kalburun üstünde toplayan başka bir şehirden söz edilemiyor. Yani İstanbul çok uzun bir geçmişe doğru Grek, Latin, çok tanrılı, tek tanrılı, Yahudi, Hristiyan, Türk, İslam kültür ve uygarlıklarının ortaya koyduğu en zengin Şehir’dir. Ve bu Şehir bugün Türkiye Cumhuriyeti kimliği taşıyıp onun bir şehri olmakla gurur duyar; tıpkı Türkiye Cumhuriyeti’nin ferden ferda Şehir ile gurur duyduğu gibi.”¹¹

¹¹ İskender Pala, Zaman, 05.08.2008.

İstanbul'un Yedi Tepesi, On Dört Mahallesi

Kaynakların *“İstanbul yedi tepe üzerine kurulmuştur”* demesi, ulu orta söylenmiş bir laf değil, İstanbul'un bir planla yedi tepe üzerine kurulmuş olması bir hakikattir.

Tarihte Konstantinopolis'in surlarının çevrelediği alan yedi tepe içeriyordu. Roma'yla olan bu benzerlik, ana cadde-

lerin yarımadanın üçgen biçimine uydurulmuş olmasına karşın, toprağın biçimi izin verdikçe eski Roma'da beğeniyle karışılan dörtgen plana uydurulduğundan, kentin planlamasıyla daha da artmıştır.¹²

İstanbul tepelerini ve bütün şehrin ayrıldığı on dört mın-takayı Niyazi Ahmed Banoğlu, *Tarihi ve Efsaneleri ile İstanbul Semtleri* adlı eserinde şu şekilde izah etmektedir:

İstanbul'un Tepeleri¹³

İstanbul'un Birinci Tepesi: Topkapı Sarayı ile sonradan harbiye ambarı yapılan-şimdi müze- Sent İren Kilisesi (Aya İrini Kilisesi), yanan adliye sarayının bulunduğu yer, yani Aya-sofya Camisi'nin çevresidir.

İkinci Tepe: Nuruosmaniye Camisi'nin bulunduğu yer ve bunun etrafıdır.

Üçüncü Tepe: Süleymaniye ve Beyazıd camileri ve üniversite, Beyazıd Kulesi'nin -eski yangın kulesi- bulunduğu tepedir.

Dördüncü Tepe: Sultan Selim Camisi'nin bulunduğu yer ve etrafıdır.

Beşinci Tepe: Fatih Camisi'nin bulunduğu yüksek yerdir.

Altıncı Tepe: Balat'ın üst taraflarıdır.

Yedinci Tepe: Yedikule taraflarıdır.

¹² Tamara Talbot Rice, *Bizans'ta Günlük Yaşam* (Çev. Bilgi Altınok), Özne Yayıncılık, İstanbul ts., s. 139.

¹³ Niyazi Ahmet Banoğlu, *Tarihi ve Efsaneleri ile İstanbul Semtleri*, Selis Kitaplar, İstanbul, 2007, s. 26 ve devamından yararlanarak hazırlanmıştır.

İstanbul'un Mahalleleri

İstanbul'un kuruluşunda anlattığımız gibi: İstanbul ilk önce Sarayburnu gibi küçük bir sahada kurulmuş ve zamanla büyüyerek Büyük Konstantin zamanının da “Roma”ya muadil bir kıymet almıştı. İşte bu zaman İstanbul on dört mahalleye yahut kısma ayrılmıştı.

İstanbul semtlerinin tarihindeki kıymetini göstermesi itibari ile bu taksimat her vakit göz önünde tutulması lazım gelmektedir. Bu düşünceleri ile bu mahalleleri yahut mıntakaları yazıyorum

Birinci Mahalle: Vizandiyon diye anılan birinci mahalle, Topkapı Sarayının bulunduğu birinci tepe üzerinde idi. En eski mabetler, saraylar ve Bizans'ın meşhur Arkadyüs Hamamı birinci mahalle içinde idi.

“*Sen Mina*”, “*Sen Dimitriyus*”, “*Sent Barb*”, “*Sen Pol*”, “*Sen Lazar*”, “*Sen Mişel*” adları verilmiş olan büyük kiliseler, Mangana Manastırı da bu mahallenin içinde idi.

İkinci Mahalle: Gene birinci tepe üzerinde idi. Bu mahallede bugünkü askeri müzenin bulunduğu yerde “*Sent İren Kilisesi*” veya “*Aya İrini Kilisesi*” vardı. Bundan başka senato meclisinin içtima ettiği saray ve Zokips'in hamamı ikinci mahalle içinde idi. Bu hamam İstanbul'da yapılmış olan hamamların en müzeyyeni idi.

Üçüncü Mahalle: Sultanahmed ve Küçük Ayasofya camileri ile Çatladıkapı'da bulunan saray limanının bulunduğu yerdir. At Meydanı -Hipodrom- ile Kartal Sarayı, Patrik Sarayı gibi binalarda bu mahalle içinde idiler. Sultanahmed Camisi'nin bulunduğu yerdeki saray muazzam bir şeydi. Büyüklüğü saray avlusunda dört kilisenin bulunması ile ölçülebilir.

Dördüncü mahalle: Birinci tepenin üzerinde, Yerebatan Sarayı'ndan yanan adliye binasına kadar olan kısımlardı. O zamanın bakırcılar esnafı, bu dördüncü mahallede otururlardı. Bakırcılar, çarşılarında baştanbaşa bakırla yapılmış büyük bir çalar saat yapmışlardı. Şehrin mahkemesi de burada idi. "*Kral Taki*" adı verilen büyük bir kemerin altı adeta bir darağacı idi.

Beşinci Mahalle: Birinci ve ikinci tepelerin aralarında idi. Yani Babıâli'nin bulunduğu yer... Burası da birçok saray, hamam ve mabetlerle dolu idi.

Altıncı Mahalle: Vefa Meydanı'ndan Çemberlitaş'a kadar uzanmakta idi. Tam Vefa Meydanı'nın bulunduğu yerde kurulmuş olan Sen Teodor Kilisesi Bizans zamanında çok ehemmiyet verilen bir kilise idi. Şimdiki üniversite binasının yerinde bulunan Senato sarayı –Eski saray- kralların hilat giyme yeri olduğu için, ayrı bir ehemmiyet taşımakta idi.

Yedinci Mahalle: Bu mahalle, üçüncü tepe üzerinde idi. Bu mahallede Kayser Valantiyanos'un hamamları, kızları için yaptırdığı saray, Boğa Meydanı vardı. Boğa Meydanı, İstanbul'un fethi zamanının da büyük roller oynamıştır.

Sekizinci Mahalle: Şehzade Camisi ile Laleli semti ve Beyazıd Türbesi'ne kadar olan yerdir. Bu mahallede Kayser Teodos'un sarayı ve şehrin büyük mektepleri vardı. Boğa Meydanı'nın bir kısmı da sekizinci mahalleye dâhildi. Laleli Camisi yerinde eski bir mektep Beyazıd Türbesi'nin yerinde misafirhane vardı.

Dokuzuncu Mahalle: Kumkapı ve Yenikapı semtleri idi. Burası, şehrin buğday ambarları ile şehrin bir meydanı idi.

Arkadyos'un Sarayı ve fetihten sonra Bodrum Camisi yapılan Mir Leon Kilisesi burada idi.

Onuncu Mahalle: Fatih Camisi ve çevresi idi. Havariyyun Kilisesi ile sonraları Kıztaşı adını alan sütun buradadır. Fatih Camisi'nin, Havariyyun Kilisesi arsası üzerine yapılmış olduğu rivayet edilmektedir.

Onbirinci Mahalle: Fatih Camisinin bulunduğu beşinci tepe üzerinde idi. Bu mahalle imparatoriçelerin mükellef kasırları ile süslü idi. Bugün Küçükmustafapaşa'da bulunan Gül Camisi, on birinci mahallenin içinde idi. Fethiye Camisi'nin bulunduğu yer, Sultan Selim Camisi yeri bu mahalle içinde idi.

Onikinci Mahalle: Yedikule cihetinde bulunan yedinci tepe üzerinde idi. Yenibahçe, Mevlevihane kapısı ve Samatya'yı içine almakta idi. Peryolit Manastırı bugünkü Sulu Manastır "Sığır Pazarı" bu mahalle içinde idi.

Bu pazarda Kayser Teodor zamanındaki da ki Bergama'dan getirilmiş büyük bir öküz heykeli vardı. Bakırdan yapılmış olan bu heykel, ölüme mahkûm olanların idam edildiği yerd.

Bu idam şeklini tetkik edecek olursak, kelimeyi yerine kullanmamış oluruz.

Çünkü mahkûm, heykelin içine konur, sonra altından ateş verilerek işkence ile öldürülürdü.

Rumca adı Eski Marmara olan Altımermer de on ikinci mahalle içinde idi. Altımermer, İstanbul'da hayret edilecek ef-saneler doğuran bir yerdir. Bu uydurma efsanelerin çoğu zamanımıza kadar gelmiştir.

Onüçüncü Mahalle: Bütün Galata on üçüncü mahalle sayılırdı.

Ondördüncü Mahalle: Edirnekapısı'ndan Ayvansaray Tekfur Sarayı semtlerine kadar uzanırdı. Küçükmustafapaşa'nın

pılmış; o günden sonra da yaklaşık 16. asır boyunca Roma, Bizans ve Osmanlı dönemlerinde bu başkentlik sıfatını sürdürmüştür. Aynı zamanda, İmparator Konstantin ile birlikte Hristiyanlığın merkezlerinden biri olan İstanbul, 1453'te Osmanlılarca fethinden sonra İslam dünyasının en önemli merkezi haline gelmiştir. Allah tarafından insanlığa son kurtarıcı ve müjdeci olarak gönderilen son Peygamber Hz. Muhammed'in İstanbul'un fethine dair övgü dolu hadisi¹⁵, kendisine inanan tüm müminlerin gönlüne bir kor gibi düşmüş; bütün Müslüman ülke ve devletler, bu kutsal hedefe ulaşmak ve bu müjdeye nâil olmak için yanıp tutuşmuştur.

Tarih Öncesi Dönem

İstanbul ve yakın çevresinde yerleşmiş ilk insan topluluklarına ait izler M.Ö. 6.000'li yıllara kadar uzanır. Yapılan araştırmalarda hem Anadolu, hem de Avrupa yakasında bu topluluklara ait yerleşim alanlarına rastlanmıştır. Yarımburgaz Mağaraları, Büyükçekmece, Çatalca, Duddullu, Ümraniye, Pendik, Davutpaşa, Kilyos, Fikirtepe ve Ambarlı bu yerleşim alanlarından bazılarıdır. Bu ilk topluluklar, göçebelik ve yarı göçebelik aşamalarından sonra balıkçılık, tarım ve hayvancılığa bağlı yaşam biçimleri geliştirmişlerdir. Mesela Fikirtepe araştırmalarında M.Ö. 6000 yılından itibaren köpek, koyun, keçi, sığır ve domuz gibi hayvanların evcilleştirdiği ve balık avcılığı yapıldığı ortaya çıkmıştır. Bu araştırmalarda bazı mezarlara ve yontma taştan aletlere de rastlanmıştır.

¹⁵ “Er geç, bir gün Konstantiniye fetholunacaktır. Onu fethedecek emir ne güzel, ne bahtiyar bir emirdir. Askerleri de ne bahtiyar askerlerdir.”

M.Ö. 3.000'li yıllarda İstanbul ve çevresinde yoğun bir iskân olmuş ve küçük kent beylikleri kurulmuştur. Araştırmalar bugünkü Sultanahmed Meydanı ve çevresinin bu yıllarda önemli bir yerleşim merkezi olduğunu göstermektedir.

Bizans İmparatorluğu döneminde İstanbul, yerleşim tarihi üç yüz bin, kentsel tarihi yaklaşık üç bin, başkentlik tarihi 1600 yıla kadar uzanan Avrupa ile Asya kıtalarının kesiştiği noktada bulunan bir dünya kentidir. Şehir çağlar boyunca farklı uygarlık ve kültürlerle ev sahipliği yapmış, yüzyıllar boyu çeşitli din, dil ve ırktan insanların bir arada yaşadığı kozmopolit ve metropolit yapısını korumuş ve tarihsel süreçte eşsiz bir mozaik halini almıştır. Uzun zaman dilimleri boyunca her alanda merkez olmayı ve iktidarda kalmayı başaran dünyadaki ender yerleşim yerlerinden biri olan İstanbul geçmişten günümüze bir dünya başkentidir.

Bizantion Dönemi

İstanbul'un üzerinde yer aldığı topraklarda yerleşim tarih öncesi çağlardan beri vardır. Ama bugünkü İstanbul'un temelleri M.Ö. 7. yüzyılda atılmıştır.

Yunanistan'dan gelen Megaralılar M.Ö. 680'lerde Marmara Denizi'ni geçerek İstanbul'a ulaştılar ve bugünkü Kadıköy'de *Halkedon* adını verdikleri bir kent kurdular. "*Körler Ülkesi*" olarak da anılan Halkedon'un halkı tarımla uğraşıyordu. M.Ö. 660'larda da Trak kökenli komutanları Bizans önderliğinde yola

çıkan Megaralıların diğer bir kolu bugünkü Sarayburnu'nun olduğu yerde başka bir kent daha kurdu. Efsaneye göre Delfi Tapınağı'ndaki kâhinin öğüdüne uyarak burayı seçen Megaralılar, komutanlarının adından hareketle, kente "Bizanlion" adını verdiler. Bu yörede Megara'lılardan önce de bazı Trak topluluklar yaşamaktaydı. Muhtemelen Megaralılarla yerli halk kaynaşmışlardır.

Bizantion bir ticaret kenti olması ve savunma açısından avantaj sağlayan konumu nedeniyle kısa zamanda büyüdü ve parası Yunan Kolonilerinde geçen bağımsız ve güçlü bir site haline geldi. M.Ö. 513 yılında Bizantion ve Halkedon Anadolu'yu fethederek ilerleyen Perslerin eline geçti. Ama M.Ö. 489'da Persleri yenen Ispartalı Komutan Pausanias, Bizantion'u Perslerden kurtardı ve M.Ö. 477'ye kadar kente egemen oldu. Bu tarihte Atinalılar kenti ele geçirdi ve Bizantion M.Ö. 476'da Atina'nın önderliğindeki Delos Birliği'ne katıldı. Bu birliğin dağılmasından sonra bir müddet bağımsız kalan kent, M.Ö. 405'te Atina-Isparta savaşları sırasında Ispartalıların eline geçti.

M.Ö. 340'da Makedonya Kralı Filip (Büyük İskender'in babası) tarafından kuşatılan kent Arkhon Leon tarafından savunuldu ve surları tamir ettirildi. Fakat daha sonra bir dönem Büyük İskender'in haleflerinin egemenliği altına girdi. M.Ö. 318'de Büyük İskender'in komutanlarından Antigonos'a tabi oldu, ama bu dönemde kent yine yerel yöneticiler tarafından idare edildi.

M.Ö. 278'de batıdan gelen Germen kavimlerinin akınına uğradı, ele geçirilip yağmalandı ve haraca bağlandı. Daha sonra Makedonyalıların baskısı altında kaldı ve M.Ö. 202 yılında bu baskıdan kurtulmak için Bergama Krallığı ve Roma Krallığını yardıma çağırdı.

Romalılar Makedonya Savaşlarından sonra M.Ö. 146'da egemenliklerini Balkanlar'a ve Küçükasya'ya yayarlarken Bizantion Roma'ya tabi oldu. Önceleri idari olarak varlığını sürdüren kent, daha sonra Bitinya -Pontus eyaletinin bir parçası haline geldi.

Roma İmparatorluğu Dönemi

Bizantion'un Roma egemenliği altına girmesi biraz da kendi isteğiyle olmuştur. M.Ö. 2. yüzyılda uzun sürmüş bir Bitinya-Makedonya çekişmesinin odağı olmaktan bıkan Bizantion, Kizikos ve Rodos'la birlikte Roma'yı yardıma çağırды ve M.Ö. 146'da Roma'nın egemenliğine girdi... Önceleri idari olarak varlığını sürdüren kent, daha sonra Bitinya -Pontus eyaletinin bir parçası haline geldi. Böylece 700 yıllık kent devleti statüsü bitmiş oldu ama önemini korumaya devam etti...

Roma idaresinde nispeten sakin bir 350 yıllık devir yaşayan Bizantion'u M.S. 2. yüzyıla dek sarsan tek olay, Septimus Severus ve Pescemus Niger arasındaki savaşta Pescenius'u tutmasıdır. M.S. 195-196'da savaşı kazanan Septimus, bu ihanetin intikamını Bizantion'u yıkarak ve halkını kılıçtan geçirerek alır. Ancak daha sonra şehrin tekrar inşasına yardım eder. Yine de Bizantion'da Büyük Konstantin dönemine dek kayda değer bir gelişme olmamıştır.

Roma İmparatoru I. Konstantin 330 yılında Bizantion'u yeni başkent olarak ilan etti. Şehir yeniden inşa edildi ve "*Konstantinopolis*" ismini aldı. I. Konstantin'in Hristiyanlığı kabul etmesinden sonra da, Hristiyan dünyasının en önemli dinî ve siyasî merkezlerinden biri haline geldi.

Şehir 4. ve 5. yüzyıllar boyunca bazı saldırılara maruz kaldı. Özellikle Got'ların ve Vizigot'ların akınlarına uğradı. 440 yı-

İninda Hun İmparatoru Atilla şehre saldırdı. 450 yılına kadar Hunlara haraç ödendi. Özellikle 5. yüzyılda İstanbul'da mezhepler arası tartışmalar ve çatışmalar yaşandı ve bunlar bazen ayaklanma veya iç savaşa dönüştü.

Fakat her şeye rağmen İstanbul, bu süre içerisinde öne-mini korudu. Dışarıdan, özellikle Trakya'dan getirilen toplulukların da etkisiyle, 5. yüzyılda kentin nüfusu Roma'yı aştı. Bu dönemde bugünkü Galata'nın yerinde Sykai adlı yan kent özellikleri taşıyan bir dış mahalle kuruldu. Gittikçe büyüye-rek bir ticaret kenti haline gelen Sykai, kurulan bir köprüyle kente bağlandı.

Bu esnada ise Batı Roma imparatorluğu sürekli güç kaybediyordu. 476 yılında Ostrogotlar Batı Roma imparatoru Romulus Augustus'u tahttan indirdiler ve imparatorluk alametlerini Doğu Roma İmparatoru Zenon'a teslim ettiler. Böylece Batı Roma İmparatorluğu tarihe karışıyor; fakat aynı zamanda da İstanbul, Roma imparatorluğunun tek başkenti haline geliyordu.

Bizans İstanbul'u

(Bizans İmparatorluğu Dönemi)

476'da Batı Roma'nın yıkılmasından sonra başkenti İstanbul olan Doğu Roma İmparatorluğu, Bizans İmparatorlu-ğuna dönüşmüş ve böylece İstanbul, bir 'Roma Şehri' olmak-

tan çıkarak, doğuya özgü bir Ortodoks şehri haline gelmiştir. 6. yüzyılın ortaları, Bizans İmparatorluğu için, dolayısıyla İstanbul için yeni bir yükseliş döneminin başlangıcı oldu. Okuma yazma bile bilmeyen sefinin aksine dindar ve eğitilmiş biri olan İmparator I. Jüstinyen döneminde kent mamur bir Ortodoks Hristiyan başkenti görüntüsünü kazandı. Daha önce tahrip edilmiş olan Ayasofya bugünkü haliyle bu dönemde inşa edildi.

543'lerde kentte görülen veba salgını halkın yarısına yakını öldürdü. Şehir sürekli felaketlerle karşılaştı. Fakat özellikle İmparator I. Jüstinyen'in kurduğu yapı İstanbul'a, her türlü savaşa ve felakete karşı direnç kazandırmıştı.

7. yüzyılın sonları ve 8. yüzyıl İstanbul için kuşatılma yılları oldu. Yedinci yüzyılda Sasaniler ve Avarların saldırısına uğrayan kenti, sekizinci yüzyılda da Bulgarlar ve Müslüman Araplar kuşattılar. Dokuzuncu yüzyılda ise Ruslar ve Bulgarlar kenti ele geçirmek için saldırılar düzenlediler.

Bu arada imparatorların da taraf olduğu Hristiyan mezhep kavgaları şiddetlendi, özellikle tasvir taraftarları ve karşıtları biçimindeki bölünme sadece kenti değil, İmparatorluğu ve Hristiyan öğretisini de derinden etkiledi. İstanbul'un bu yükselme dönemi Latin İstilasıyla sona erdi.

1204'de kent Haçlılar tarafından ele geçirildi ve acımasızca yağmalandı. Ortaçağın en büyük kenti 40-50.000 nüfuslu, yoksul ve harabe bir kente dönüştü.

Latin İstilas

İstanbul, Haçlılarla ilk olarak 1096'da tanıştı. İmparator Aleksios 1071'de Malazgirt'te kaybedilen toprakları alabileceğini umarak bu ilk Haçlıların gelmesine sevindi.

Sözde, Müslümanlardan alınan topraklar Bizans'a verilecek, Bizans da Haçlıları destekleyecekti. Ama Haçlılar buna uymadılar ve 1099'da Kudüs Latin Krallığı'nı kurdular. İstanbul halkı Haçlıları hiç sevmedi ve sürekli tepki gösterdi. Bu arada Haçlı seferleri devam etti ve dördüncü sefer, İstanbul'un işgali ve paylaşılması ile sonuçlandı. O dönemde Bizans'ta bir taht kavgası yaşanmaktaydı. Bunu fırsat bilen Haçlılar, Venedikliler'in de yardımıyla Haliç'e girdiler. Saldırı 9 Nisan'da başladı ve 13 Nisan 1204'de şehir ele geçirildi.

Üç gün boyunca benzeri görülmemiş bir barbarlıkla İstanbul yağmalandı ve insanlar katledildi. Ayasofya'da dâhil olmak üzere bütün tarihi yapılar tahrip edildi, yüzlerce yıllık yazma kitaplar yakıldı. Birçok değerli Bizans eseri Avrupa'ya taşındı. Bu üç günün sonunda yağma düzenli hale getirildi ve Bizans, Haçlılarla Venedikliler arasında paylaşılarak bir Latin İmparatorluğu kuruldu.

Bu dönemden sonra İstanbul sürekli küçülmeye ve fakirleşmeye başladı. Şehrin soylu ve zenginleri İznik'e (Nikia) göç etti. Latin İmparatorluğu sadece İstanbul ve yöresinde egemenlik kurabildi. İznik (Nikia), Trabzon (Trebizond) ve Yunanistan'daki Epiros'ta bir Bizans muhalefeti gelişti. 1254 yılına gelindiğinde Latin İmparatorluğu çepçevre kuşatılmıştı.

Bu esnada İstanbul çok fakirleşmiş hatta Latin İmparatoru II. Baudouin ısınmak için sarayının ahşap bölümlerini yakacak olarak kullanmaya başlamıştı.

Nihayet, 1261 yılında Palailogos Hanedanı İstanbul'u tekrar ele geçirdi ve böylece İstanbul'daki Latin dönemi sona erdi.

İkinci Bizans Dönemi

İstanbul'da İkinci Bizans Dönemi, Palailogos Hanedanı'nın 1261 yılında İstanbul'u Latinlerden geri almasıyla başlar. Ama bu dönem boyunca, İstanbul eski önem ve özelliğini bir daha kazanamayacaktır.

Latinler tarafından bütün zenginlikleri talan edilen kent, bu süreç içerisinde bir ticaret merkezi olma vasfını da tamamen kaybetmişti. Bu durumun olumsuz etkileri ikinci Bizans Dönemi

Boyunca devam edecek ve bütün ticarî özelliklerini tamamıyla Galata'ya (Sykai) kaptıran İstanbul, etrafı surlarla çevrili bir tarım kenti haline dönüşecektir. Bu dönem boyunca elde ettiği imtiyazlar sayesinde, Galata İstanbul'dan daha önemli bir kent haline gelmiştir.

İkinci Bizans döneminde İstanbul için olumlu bir gelişme, mezhep çatışmalarının durulmasıdır. Bu dönem içerisinde İstanbul tartışmasız bir biçimde Ortodoks Hıristiyanlığın merkezi durumuna gelmiş, yine bu dönemde Bizans sanatı en olgun dönemini yaşamıştır. O yıllarda Kariye (Khora) Kilisesine yapılan mozaikler, Bizans sanatının zirvesi olarak kabul edilmektedir.

İkinci Bizans Dönemi aynı zamanda, İstanbul'un Osmanlılar tarafından gittikçe daralan bir çembere alınması ve yavaş yavaş fethedilmesi sürecidir. 1373'ten itibaren İstanbul Osmanlı'ya haraç ödemeye başladı. 1393 yılında Sultan Yıldırım Beyazıd, 1422'de de Sultan II. Murad İstanbul'u kuşattı; ama başarılı olamadılar. Orhan Gazi'den itibaren Boğaz'ın Anadolu yakası Osmanlı'nın eline geçti. Aynı şekilde, 15. yüzyılda birkaç önemsiz kasaba hariç bütün Trakya da fethedilmiş bulunuyordu.

Bu nedenle 15. yüzyılda Bizans imparatorları Katolik Roma'dan sürekli yardım taleplerinde bulunmak zorunda kaldılar. Fakat Papalık Bizans'a yardım için Katolik ve Ortodoks kiliselerinin Roma'nın Otoritesi altında birleşmesini şart koşuyordu. Bizans 1452'de bu talebe boyun eğmek zorunda kaldı. Bu birleşmenin İstanbul'da Ayasofya'da kutlanmak istenmesi çok sert tepkilere ve protestolara neden oldu. 1453 Mayıs'ında İstanbul'un fethedilmesiyle Bizans İmparatorluğu tarihe karıştı. Fakat İstanbul için yeni ve parlak bir dönem başlıyordu.¹⁶

¹⁶ Bizans Dönemi ve geniş bilgi için Bkz: Tamara Talbot Rice, *Bizans'ta Günlük Yaşam* (Çev. Bilgi Altınok), Özne Yayımcılık, İstanbul ts.

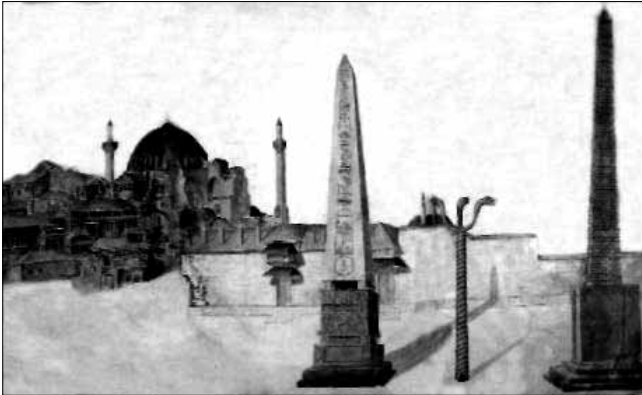
Konstantiniye ve Osmanlı İmparatorluğu Dönemi

1453-1922 yılları arasındır. Osmanlı İmparatorluğu, İstanbul'un fethi ve İstanbul'un işgali ile sınırlandırılan dönemdir. İstanbul bu dönemde büyük bir cihan imparatorluğunun başkenti olacak, üç kıtada yayılan toprakları 400 yıldan uzun süre hâkimiyetinde bulunduracaktır.

Kentin 29 Mayıs 1453'te Fatih Sultan Mehmed tarafından fethedilmesinden sonra Osmanlı başkentlik dönemi başlar.

Müslümanlarca Konstantiniye olarak adlandırılan şehir, Rumlar 'Estin Polis' (Başkente/Şehirden) takma adıyla anılmışlardır. Osmanlılar da bu ismi kullandılar ve İstanbul şekline getirdiler. Ruslar ise şehre Çarigrad (Çarın şehri) adını verdiler. Şehrin Balkanlar'daki adı ise Stambul olmuştur.

13 Kasım 1918 tarihinde İtilaf devletleri tarafından işgal edilen şehir, 6 Ekim 1923 tarihinde Türk ordusunun şehre girmesiyle sona ermiştir.

Resim: 1575'te Hipodrom, Ayasofya, Dikilitaş, Yılanlı ve Örme sütüün (İstanbul, S. Yerasimos, Osmanlı Bankası Yay. İstanbul 2000 s, 84)

FETİHTEN ÖNCE İSTANBUL SEFERLERİ

İSTANBUL'UN BELLİ BAŞLI KUŞATMALARI

1450'de doğu Akdeniz Karadeniz ve Akdeniz'i birbirine bağlayan deniz yolu üzerinde kurulu olan İstanbul, günümüzde olduğu gibi o zamanlar da oldukça önemli bir şehirdi. 1453 yılına kadar farklı zamanlarda, Avarlar, Araplar, Avrupalılar ve Osmanlılar tarafından defalarca kuşatılmış, fakat gerek Bizans'ın sahip olduğu Rum ateşi (grejuva), gerekse şehrin o zamanlar için aşılabilir olarak görülen surları, bu fetih hareketlerini başarısız kılmıştı. Kuşatmalar sırayla şunlardır:

1. M.Ö. 340-42 Makedonya Kralı Phillippe
2. M.Ö. 194 Roma İmparatoru Septim Severus (Başarılı olmuştur. Şehir artık Romalılara bağlanmıştır.)
3. M.S. 616 İran Hükümdarı İkinci Keyhüsrev
4. M.S. 626 İranlılar ve Avar Türkleri ortak
5. M.S. 672 Emevi Halifesi Muaviye

6. M.S. 712 Emevi Halifesi I.Velid
7. M.S. 722 Emevi Halifesi I.Velid (Yalnızca Galata Limanı alınmış, Arap Camisi inşa edilmiştir.)
8. M.S. 782 Abbasiler (Kent haraca bağlanmıştır.)
9. M.S. 854 Abbasi Halifesi Mütevekkil
10. M.S. 864 Ruslar
11. M.S. 869-70 Abbasi
12. M.S. 936 Ruslar
13. M.S. 958-59 Macarlar
14. M.S. 970 Abbasiler (Kent haraca bağlanmıştır.)
15. M.S. 1203 Latinler (Latinler İstanbul'u 1261'e kadar ellerinde tuttular.)
16. M.S. 1302 Venedikliler
17. M.S. 1348 Cenovalılar
18. M.S. 1391-1396 Osmanlı Padişahı I.Beyazıd (Şehir İstanbul'da bir Türk Mahallesi kurulması isteğine karşı çıkılması üzerine ablukaya alınmıştır.)
19. M.S. 1412 Osmanlı Şehzadesi Musa Çelebi
20. M.S. 1422 Osmanlı Padişahı II. Murad
21. M.S. 1437 Cenovalılar
22. M.S. 1453 Osmanlı Padişahı II. Mehmed (Başarılı olmuştur. Sonrasında şehir Türklerin hâkimiyeti haline girmiştir.)¹

¹ Tarihçilerin kaydettiği bilgilere göre, yirmi iki defa muhasara edilen fakat alınamayan İstanbul'u, Osmanlılar da 7 defa (1391, 1395, 1396, 1400, 1412, 1422, 1453) muhasara edilmiştir. Böylece şehirlerin sultanı 29 defa muhasara edilmiştir.

Müslüman Arapların Kuşatmaları

İstanbul, Müslümanların sefer tarihlerinin başlarından itibaren kutsal bir hedef olagelmıştır. Önce Müslüman Araplar, ardından da Müslüman Türkler yüzlerce yıl boyunca İstanbul'a seferler düzenlemişler, bunların bir kısmında şehri kuşatmışlardır. Hz. Muhammed'den rivayet edilen, Konstantiniye'nin fethine ilişkin olan ve şehri fethedecek komutan ve askerlerin övüldüğü hadisler bu seferlerin düzenlenmesini teşvik eden faktörlerden olmuştur. Peygamber Efendimizin bir dua mahiyetindeki bu hadisi, Müslümanlar için İstanbul'un fethine bir dest-i teşvik olmuş ve bir gaye-i hayal olarak asırlarca İstanbul'un fethini beklemişlerdir. Kutlu bir nefesin hayat verdiği bu kelam, kelimelerin en güzeli olarak doğmuş ve hayallerin en güzeli olarak gönüllerde yer etmiştir. Efendimizin fem-i mürabekinden(mübarek ağızlarından) çıkan İstanbul hadisi, O'nun istikbali güneş gibi apaçık gören nazarının Orta Çağ'a mucizevî bir şekilde düşen izdüşümüdür.

“Hz. Peygamber'in (s.a.v.) vefatından sonra halife seçilen Hz. Ebû Bekir yaklaşık iki yıl süren 11-13 (632-634) kısa hilafet dönemini Arabistan Yarımadası'nda siyasi birliği sağlama gayretleriyle tamamladı. Onun hilafetinde hem İran, hem de Bizans üzerine düzenlenen seferlerin ilk adımları atıldı. Hz. Ömer zamanında ise Arap fütuhâtı doğuda ve batıda hızla genişledi. Suriye cephesinde Ebû Ubeyde b. el-Cerrah, Amr b. el-Âs, Yezid b. Ebî Süfyan, Şurahbil b. Hasene'ye Hire'de bulunan Halid b. Velid'in de katılmasıyla birlikte 13 (634)'te kazanılan ilk büyük savaş olan Ecnadeyn muharebesi, Müslüman Arap ordularına Şam topraklarının kapısını açtı. Ardından 14 (635) yılında Busra ve Fihl şehirleri, 14 (635) Dımeşk Müslümanların eline geçti. 15 (636)'da

yapılan ve Müslüman ordunun kesin galibiyetiyle tamamlanan Yermük savaşı ise Arapların Suriye hâkimiyetinin, Bizans'ın da Ortadoğu'dan ebediyen çekilişinin ilânı oldu. Bu hadiseden sonra Bizans, Şam topraklarını yeniden ele geçirmekten vazgeçip, Anadolu'nun savunulmasıyla meşgul olmaya başladı.”²

Bu müjdeye ulaşmak için Müslümanların İstanbul'u hedefleyen ilk seferi Hz. Osman'ın hilafeti döneminde gerçekleşmiştir. Dönemin Suriye valisi Muaviye, İstanbul'u hedef alan ilk deniz seferini hazırlamıştır. Bu donanmanın 655'de Bizans deniz kuvvetlerini Fenike kıyılarında yok etmesi ile Müslümanlara deniz yolu açılmıştır.

(Toplumsal Tarih Dergisi)

² Yrd. Doç. Dr. Adem Apak, *Eyüp Sultan Sempozyumu VII*, s. 223.

Müslümanların ilk İstanbul kuşatması ise, 668'de Muaviye'nin Emevî Halifesi olduğu döneminde gerçekleşti. Kadıköyünü de konaklayan ordu kuşatmayı 669'un baharına kadar sürdürdüyse de şehri ele geçiremedi. Salgın hastalıklardan büyük kayıplar vermesi nedeniyle geri dönmek zorunda kaldı. İlerlemiş yaşına karşı sefere katılan Hazreti Muhammed'in bayraktârı Hz. Ebâ Eyüb el-Ensari bu kuşatma sırasında şehit düştü ve surların dibinde toprağa verildi. Bu seferden sonra, Muaviye'nin 673'de gönderdiği yeni donanma 674'de Marmara'ya girdi. 7 yıl süren kuşatma başarıya ulaşamadı.

Ağustos 7-16-Eylül 717'deki Mesleme bin Abdülmelik komutasındaki kuşatma da başarısızlıkla sonuçlandı. İstanbul önlerindeki ordu, bir yanda hava koşulları, açlık ve hastalıklar, öte yandan Bulgar çetelerinin saldırılarıyla çok kayıp verdi. Bazı kaynaklara göre bu kuşatma sırasında İmparator III. Leon, komutan Mesleme'nin isteği ile Müslüman esirlerin ibadeti için bir konağı mescide çevirmiş, kuşatmanın kaldırılmasından sonra da Mesleme'ye kenti gezdirmiştir.

Arapların son kuşatması ise 781-782 yıllarında Abbasi Sultanı el-Mehdi'nin oğlu Harun komutasındaki ordu tarafından gerçekleştirildi. Harun Bizans ordusunu İzmir'de yenerek Üsküdar'a kadar ilerledi ve şehri kuşattı. Kuşatma sonunda Bizans ile bir anlaşma imzalayarak döndü. Daha sonra Abbasi tahtına oturan Harun er-Reşid, "er-Reşid" unvanını bu seferle almıştır.³

İstanbul İslâm dünyasının temsilcisi Araplar tarafından beş kez kuşatılmıştır. Neticesiz kalan bu kuşatmalarda şehit düşerek sur dibinde kalan sahabelere ait mezarlar içinde 2. ku-

³ İstanbul Rehberi, s. 20-21.

şatmada şehit olan Halid Bin Zeyd Ebâ Eyüb el-Ensari'ye ait kabir, Hz. Peygamber'e olan yakınlığı ve İslâm dünyasındaki yeri ve itibarı nedeniyle ayrıca önem kazanmıştır.⁴

Sonuç olarak, İstanbul üzerine ilk muhasaralar Muaviye'nin hilafeti döneminde gerçekleşti. Bizans'ı bu muhasaradan ve Arapların hâkimiyetine geçmekten Rum ateşi kurtardı. Velid b. Abdülmelik zamanında hazırlıkları yapılan ve Süleyman b. Abdülmelik tarafından gerçekleştirilen İstanbul muhasarasındaki başarısızlığının ana nedeni yine Bizans'ın elindeki bu silahtır. Coğrafi şartların Müslümanlar aleyhine gerçekleşmesi, -Süleyman b. Abdülmelik döneminde olduğu gibi- Bulgar ve Sırpların Arap ordularına karşı savaşmaları gibi tali amiller de, muhasaraların neticesiz kalmasındaki diğer önemli faktörler olmuştur. Bununla birlikte, başarısız da olsa Emevîler döneminde gerçekleşen İstanbul seferleri, kendilerinden sonraki Müslüman milletler için hedef tayin edici bir rol oynamış ve bundan sonra yaklaşık 700 yıl Bizans üzerine fetih girişimleri devam etmiştir. Fetih ise ancak 1453 yılında Fatih Sultan Mehmed idaresindeki Osmanlı Türklerine nasip olmuştur.⁵

⁴ Dr. Hatice Fahrünnisa Kara, *Eyüp Sultan Sempozyumu III*, s. 105.

⁵ Yrd. Doç. Dr. Adem Apak, *a.g.m.*, s. 229.

TARİHTE BİR DÖNÜM NOKTASI: İSTANBUL'UN FETHİ

ÇAĞLAR ÜSTÜ BİR DESTAN: İSTANBUL'UN FETHİ

Osmanlı Türkleri 14. yüzyıl boyunca Bizans ve İstanbul ile ilgilendiler. Fetihten çok önce, bugünkü İstanbul metropolüne dâhil olan yerleşim birimlerinin, Suriçi hariç tamamı Osmanlı toprağı haline gelmiştir.

Yanısıra Osmanlılar bütün bu dönem boyunca, Bizans'ın iç işlerine de karıştılar ve iktidar mücadelelerine taraf oldular. Fetihe kadar süren dönemde de sürekli İstanbul civarında manevralar yaptılar.

1340'da Osmanlı ordusu İstanbul kapılarına kadar ilerlediyse de bu bir kuşatmaya dönüşmedi. Sultan I. Murad'ın

Yıldırım Beyazıt

Çatalca'dan başlattığı sefer de Hristiyan dünyasının oluşturduğu güçlü ittifakla durduruldu.

İstanbul'un fethedilmesine yönelik ilk güçlü kuşatma Sultan Yıldırım Beyazıt tarafından yapıldı. İmparator ile yapılan anlaşma sonucu Yıldırım Beyazıt'ın kuvvetleri şehre giremedi.

Sultan Yıldırım Beyazıt, bundan sonra da İstanbul üzerindeki etkisini sürdürdü. İstanbul içinde bir Türk Mahallesi, cami ve Türklerin yargılanacağı bir mahkeme kurulmasını sağladı. Osmanlı'nın çıkarlarını gözeterek İmparatorların tahta çıkmasında etkili oldu. Bu durum Türklerin ileride İstanbul'u fethetmesini etkileyen en önemli faktörlerdendir.

Sultan Yıldırım Beyazıt'ın dönemindeki son kuşatma girişimi 1400'de yapıldı. Fakat Timur istilası bu hareketi yarıda bıraktırdı.

Sultan Yıldırım Beyazıt'ın oğlu Musa Çelebi'nin 1411'deki kuşatması da başarısızlıkla sonuçlandı. Osmanlı kuvvetlerinin başarılarından ürken İmparator, Musa Çelebi'nin Bursa'daki kardeşi Çelebi Mehmed'in desteğini alarak kuşatmanın kaldırılmasını sağladı. Daha sonra Osmanlı padişahı olan Çelebi Mehmed döneminde İstanbul'a sefer düzenlenmedi.

Fetihden önceki son kuşatma Sultan II. Murad zamanında gerçekleşti. Uzun bir hazırlık dönemine ve sağlam bir stratejiye dayanan bu kuşatma öncekilerden çok daha zorlu geçti. Kuşatma 15 Haziran 1422'de 10 bin akıncının, İstanbul'u taş-

raya bağlayan bütün yolları kesmeleriyle başladı. Dönemin en etkili manevi otorilerinden olan Emir Sultan'ın da Bursa'dan gelerek yüzlerce dervişi ile birlikte orduya katılması askerin çöküşünü artırdı. 24 Ağustos'da Emir Sultan'ında yer aldığı saldırı çok şiddetli oldu ise de, şehrin alınmasına yetmedi. Bu kuşatma Sultan II. Murad'ın kardeşi Şehzade Mustafa'nın isyanı üstüne kaldırıldı. Artık İstanbul'un fethi Sultan Murad'ın oğluna kalmıştır.

Efsanelerle İstanbul'un Fethi¹

XIX. yüzyıl başında neredeyse bütün Avrupa'yı bir bütün haline getiren Fransız İmparatoru Napolyon Bonaparte; İstanbul için, "Eğer kürre-i arz bir hükümet olsa idare merkezi İstanbul olması lazım gelirdi." değerlendirmesini yapmıştır. 1875'te Baron de Tott, İstanbul için şu ifadeleri kullanmıştır: "Eğer kâinata hükmetmek arzusuyla Dünya haritasına

¹ Prof. Dr. Refik Turan, *Eyüp Sultan Sempozyumu VII*, s. 69-71.

bakılsaydı, Dünya'nın başkenti olarak en müsait mevki şüphesiz İstanbul tercih edilirdi." İstanbul, 1520 ile 1820 arasında Dünya'nın en kalabalık şehri oldu. Bu tarihlerden öncesi ve sonrasında da yine Dünya'nın en büyük birkaç şehrin-den birisiydi.

Tarihin her devresinde siyasetin ve coğrafyanın gözbebeği olmuş bu şehre İslam Dünyası'nın da teveccüh edip göz dikmesi de son derece tabii bir seyir idi. Bu konuda İslam medeniyetinin adeta nutfе noktası olan Hz. Muhammed, "(Letüftehannel-Kostantiniye ve leni'mel-emîru emîruhâ ve leni'me'l-ceyş) İstanbul Müslümanlarca bir gün fethedilecek, O'nu fetheden kumandan ne güzel kumandan! O'nu fetheden ordu ne güzel ordu!" diyerek kendisinden sonrakilere maddi ve manevi değeri çok yüksek bir istikamet gösteriyordu. Nitekim onun bu istisnai hadisinin çekim istikametine kendisini kaptıran pek çok sahabe İstanbul kuşatmalarına katılarak şehit olmuş, müjdeye mazhar olmak istemişti. Tarih içinde pek çok devlet ve kavim, 'bu efsane şehir benim olsun' niyetiyle şehrin surları önünde ölümüne mücadeleye katılmıştı. Tarihçi Ahmed Refik'in tespitlerine göre, 1453'e kadar İstanbul, on yedi defa Yunanlılar, Romalılar ve Latinler, yedi defa Araplar, beş defa Türkler olmak üzere yirmi sekiz defa kuşatılmıştı.²

1071 Malazgirt zaferinden sonra Anadolu coğrafyasının yeni sahipleri olmaya hak kazanan Türkler, 1075 tarihinde Selçuklu Gazi Süleyman Şah'ın önderliğinde İznik merkezli Anadolu Selçuklu Devleti'ni kurmuşlardı. Artık Türk atlıları Üsküdar'dan İstanbul'un emsalsiz silüetine bakıyorlardı. İstanbul bundan böyle Türkler için tarihi hedef ve istikbal efsanesi

² Bazı kaynaklarda Türklerin 7 defa İstanbul'u kuşattığı belirtilmiştir; böylece İstanbul toplam 29 defa muhasara edilmiştir.

olan yeni “Kızıl Elma” idi. 1071–1453 arası İstanbul Türkler için adeta bir sevda mevkii idi. İstanbul’a olan bu sevda bütün efsanevi varlığıyla fetihten sonra bile devam etti. Şair Nedim’in “*Bu şehri-i İstanbul ki, bi-misl ü bahâdır / Bir sengine yek pâre acem mülkü fedadır.*” mısraları, sadece bir şairin değil, bütün bir kamuoyunun duygularının bir ifadesidir.

*Resim: Genç Fatih Çizim Fahri Arkun
(Türk İstanbul, Reşat Ekrem Koçu, İstanbul 1953, s.,22-23)*

Kuşatmada İlk Perde: Boğazkesen Hisarı³

Sultan Mehmed 1452 Mart-Temmuz aylarında Boğaz’ın hâkim bir noktasına yeni bir hisar yaparak Bizans’ın imdadına denizden gelebilecek yardımları önlemişti. Ertesi yıl yapılacak

³ Niyazi Ahmet Banoğlu, *Tarihi ve Efsaneleri ile İstanbul Semtleri*, Selis Kitaplar, İstanbul, 2007, s.

kuşatmanın en önemli hazırlığını bu hisarın yapımı ihtiva ediyordu. Bu önemli hisarın yapımı da halk muhayyilesinde bir takım efsânevi olağanüstülüklerle gerçekleşmişti. Sultan Mehmed İstanbul'un alınabilmesi için dedesi Yıldırım Beyazıd'ın Anadolu yakasında yaptırdığı hisarın karşısına bir hisar yaptırmak istiyordu. Fakat buradaki arazi henüz Bizans'ın elinde bulunuyordu. İmparator, fazla kuşkulandırılmadan bu toprağın alınması gerekiyordu. Bundan dolayı padişah niyet ettiği top-rağı dostça elde etmeyi tasarlıyordu.

Aslında padişahın bu girişimi, gizlice Müslüman olmuş bulunan bir rahipten aldığı mektuptan kaynaklanmaktaydı. Boğaz'ın Rumeli yakasındaki kiliselerden birinin papazıydı bu rahip. Sultan İkinci Murad'ın öldüğünü öğrenince oğlu genç padişah İkinci Mehmed'e bir mektup göndermişti:

Mektupta, *"İstanbul'u fethedecek ulu emir sensin" diyordu mektubunda. "Anadolu Hisari'nin karşısına bir kale yaptırır-san, İstanbul'a erzak gelemeyeceği için burada kıtlık olacaktır. Sen de, gücü sınırsız askerlerinle bizim taraflara gelip şereflendirsin"* diyordu.

Mektubu alan genç padişah büyük bir ferahlık ve sevinç duyarak Edirne'deki sarayından yola çıkmış ve sözüm ona avlanmak için Karadeniz kıyılarındaki Terkos yöresine gelmişti. Buradaki kalenin komutanına armağanlar vermiş, Bizans İmparatoru Konstantin'e de avladığı hayvanlardan göndermişti. Bu arada, imparatorla kurduğu iyi dostluk ilişkilerine dayanarak, Konstantin'den Boğaz sırtlarında bir av köşkü kuracak kadar büyüklükte toprak parçası istemişti.

İmparator önce duraksamıştı. Ancak, dostluk ilişkilerinin bozulmasını da istemiyordu. Bu nedenle, Türk padişahının isteğini yokuşa sürmeye çalıştı. Eğer, Sultan Mehmed, bir sığır derisinin

*Naci Kalmukoğlu'nun fırçasından
Fatih'in tekneleri
(Popüler Tarih, Mayıs 2003, S. 47)*

kaplayacağı kadar toprak parçasıyla yetinirse sorun çıkmayacaktı. Bundan fazlası ise dostluk ilişkilerini zedeleyebilirdi. Bu sınırlamayla, Konstantin, bir yandan Türk padişahının gönlünü alırken öte yandan da onun yayılmasını önlemiş olacaktı.

Genç padişah Bizans imparatorunun sözde cinliğini anlamıştı. Onun şartını kabul etti. Ama kıvrak zekâsıyla bu işin üstesinden geleceğine

güveniyordu. Hemen bir öküz boğazlatarak derisini yüzdürdü, sonra da deriden ince şeritler çıkartarak uç uca ekletti. Bununla da geniş bir alanın sınırlarını belirlemiş oldu. İşte, Rumeli Hisarı'nı da bu alana yaptırdı.

İnşaata başlandığı sırada, Bizans imparatoru, koskoca bir arazinin çevrildiğini öğrenmiş ve elçilerini göndererek Türk Padişahı'nın girişimine şu sözlerle karşı çıkmak istemişti: "Biz, dostumuz Padişah hazretlerine bir sığır derisinin kaplayacağı alan kadar araziye izin vermiştik; ama görüyoruz ki anlaşma şartlarına uyulmuyor. Bu iş dostluğa sığmaz." Padişah da bunun üzerine elçilere, öküzün derisinden kestirttiği incecik şe-

ritleri gösterdi: “Biz av köşkümüzü bu sığır derisinin çerçevelediği alan içine kuruyoruz. Eğer sınırı taşmışsam yıkalım.”

Bu cevap karşısında İmparatorun diyecek sözü kalmamıştı. Sultan II. Mehmed, böylece Rumeli Hisarı'nın yaptırılmasını başlatınca, o yakınlardaki kilisenin rahibi, padişaha şöyle demişti: “*Padişahım yüce adınız Muhammed'dir. Kitabımızda Konstantiniye'yi sizin alacağınız yazılıdır. Bu kalenin şekline bakınca da sizin adınız okunmalıdır. Ben bu işlerden anlarım. İzin verin de hisarınızı ben yapayım.*”

Rivayete göre, Padişah'ın uygun görmesiyle rahip, yapının mimarlığını üstlendi. Hisar bitirilince de padişah tarafından oranın muhafızlığına atanmıştır.

Hisarın yapımının bu şekilde gerçekleşmesi ana kaynaklarda geçmemektedir. Buradaki olağanüstülükler halk muhayyilesinden doğan rivayetlerden ileri gelmektedir. Böylece tarihi bir olay olan Hisarın yapımı efsanevi bir mahiyet kazanmıştır.

Kardinal Külahı Yerine Osmanlı Sarığı

İstanbul kapılarına doğru başlayan hareket devam ederken ve her türlü hazırlıkları geniş çapta yapılırken Rumlar, Rum ve Latin kiliselerinin birleştirilip birleştirilmemesi meselesinin çözümü tartışmalarıyla meşgul idiler ve bunun için Ayasofya'da toplanan büyük bir mecliste başlayan münakaşalar, “sandalye kavgası” adıyla tanınan kavgaya dönüşmüştü. Rumlardan bir kısmı bu mesele hallolursa büyük Avrupa devletlerinin hepsinin yardımlarını elde edeceklerini ümit etmekle birlikte bir çoğu da iki kilisenin birleşmesinin kesin olarak karşısında yer alıyorlardı. Hatta Katoliklerin aleyhinde olan Rumların en ileri gelenlerinden Luka Notara mecliste “*İstanbul'da*

kardinal külâhı görmektense, Osmanlı sarığı görmek daha iyidir!” demişti...⁴

Edirnekapısı'nda Harbe Hazırlık⁵

Lamartin, muhasaranın başlangıç ve ilk ateşi şöyle anlatmaktadır:

Top ateşi Nisanın yedinci günü şafak vakti bir yanardağdan nümune verecek şekilde bir dehşetle başladı. Hayli muharebeden sonra surun bir kısmı yıkıldı. Konstantiniye ayakta olduğu halde bazen gedik mahallinde, bazen surların gerisinde bulunarak açılan gedik mahallini kapamak için Jüstin-yani ile beraber içleri toprak ve taş dolu fiçilerin yuvarlanmasına yardım ediyordu.

Sultan Mehmed muhasara başladığı günden beri geçen on gün zarfında kendi askerini toprak kabartıları gerisinde tutmak ve kendi muhasara bataryalarında mazgallar açarak arkalarından endakte (silah atma) devam eylemekle iktifa ediyormuş ve 'Urban'ın [Macar asıllı topçu ustası] yapmış olduğu ulu topun tesiri ile İstanbul sur ve burçları ile kapılarının rahnedar [açılmak, gediği olmak] olduğunu görmüştür.

Tunçtan yapılmış olan bu top, Galata'daki Cenevizlerden tedarik olunan zeytinyağı kullanarak ancak iki saatte söğutulabiliyor, bunun içinde ancak günde sekiz kere endakt [silah atma] edilebiliyordu. Bununla beraber bu topun atılışı müthiş bir hareketi arz gibi surları yarmakta idi. Muhasaranın [kuşatma] onuncu günü bu büyük top patlayarak icat eden Urban'ı da telef etmiş,

⁴ Ahmet Muhtar Paşa, *Feth-i Celil-i Konstantiniyye*, Bedir Yayınevi, Tarihsiz, s. 35-36.

⁵ Niyazi Ahmet Banoğlu, *Tarihi ve Efsaneleri ile İstanbul Semtleri*, Selis Kitaplar, İst., 2007, s. 323-324'den yararlanarak hazırlanmıştır.

parçaları suru aşarak bir taraftan Sultanahmed Meydanı'na bir taraftan da Haliç'e kadar dâhil olmuştu.

Fatih, en büyük topunun patlamasından müteessir olmuştu. Fakat bu teessür onu bütün mevcudiyeti ile uğraşmaktan geri bırakmıyordu. Bu sefer, Tokat ve Sivas lağımçılarını surların semtlerine doğru lağım dehlizleri kazmaya memur etti. Bunlar, hendeklerin altından lağım dehlizlerini tahta çerçeveler kullanarak surların altına kadar uzatacaklar, sonradan çerçeveler yakılarak sur çökertilecekti.

Bundan başka müteharrik [hareketli] kuleler yapılmıştı. Bunlar surlara doğru yürütülüyor, arkasında bulunan birkaç yüz yeniçeri düşman ateşinden muhafaza ediliyordu.⁶

Fatih son defa bir daha teslim olmalarını teklif ederek ret cevabı alınca; umumi hücum hazırlıklarına başlamıştı. Bu hazırlıklar esnasında muhasaraya gelmiş olanların sevinçlerini tarih şu şekilde anlatmaktadır: *“Umumi şenliğin başlaması sur denilen büyük borularla işaret verildi. Boğaz'ın deniz sevhili [sahilleri] ile Haliç'in kara ciheti karşısındaki sırtlar üzerindeki çadırlar, karargahlar, bütün gemiler, binlerce kandiller, mumlar, fenerler, ateşlerle nurlara boğuldu.”*

Mum donanmasını Lamartin şöyle anlatmaktadır:

Teklifatının Rum imparatorluğu tarafından reddedilmesi üzerine, Fatih Sultan Mehmed 29 Mayıs'ta hem kara ve hem deniz tarafından bir hücumu umumi icrasını tamim eyledi. Hücumu umumi gününden evvelki günün akşamında bir donanma-yı sürur [sevinç] yapıldı; bu donanma Boğaziçi'nin

⁶ Niyazi Ahmet Banoğlu, *Tarihi ve Efsaneleri ile İstanbul Semtleri*, Selis Kitaplar, İst., 2007.

Aysa ve Avrupa sahillerindeki tepelerden Galata ardındaki Sen Teados tepelerine, Marmara denizine değin mümted olmak üzere birdenbire Osmanlı ordugahlarını tenvir eylemişti. Reçinelî çam ağacından dört yüz bin meşale (!) binlerce odun ve ağaç yığınları bütün gece sabaha kadar yakıldı.⁷

“Fatih Davranın Evlatlarını!” diye Bağırды

Bizanslıların en kuvvetli ve güvenilir kumandanları yerlerini almışlardı. Kardinal İzedor, Kıbrıs ve Roma Katoliklerinin başında Vlaberna Sarayının alt kısmı ile Kaligarya Kapısı'na, Venedikliler başlarında Minoto olduğu halde Konstantiniye Sarayını muhafaza ediyorlardı. Bokiyardi namındaki üç birader Edirnekapısı'nda bulunuyordu. Bunlardan başka üç bin Ceneviz, Topkapı'yı müdafaa ediyor, rahipler, diğer kumandanlar yerlerini almış bulunuyorlardı. Fakat bütün bu kuvvetler, Fatih'in :

—Davranın evlatlarını, diye bağırışından sonra surlara atılan Türk askerleri karşısında eridiler.

Bu emirden sonra askerler müthiş bağırışmalarla atılarak hendeği geçmiş ve sur dışarısına yaklaşmışlardı. Yaklaşılan sur, top ile tahrip edilmiş olduğundan yerinde yalnız büyük ağaç direkleri, çalı çırpı ile içi toprak dolu testiler bulunuyordu. Fatih'in askerleri buraya geldiği saniye iki taraf göğüs göğüsel gelmişlerdi. Fatih'in askerleri bir taraftan üzerlerine hücum eden kuvveti dağıtmaya, diğer taraftanda diğer surları aşmağa ve kulelere tırmanmaya uğraşıyorlardı.

Tarih bu safhayı şöyle anlatmaktadır: O zaman top makinelerine ve makinelerine ateş vermelerini emreyledi. Bunun üzerine makineler sürüsünde müdafaa eden cengaverâne

⁷ Ahmet Muhtar Paşa, *Feth-i Celil-i Konstantiniyye*, Bedir Yayınevi, Tarihsiz, s. 172.

ehcâr-ı remi (taşları atmaya) etmeye başladılar. Bu esnada her iki taraftan meşgulü cengü cidal [savaş, kavga dövüş] olanların ekserisi telef oluyordu. İki tarafın kahramanca bir gayret ile devam eden harpleri gece yarısını geçti. Rumlar, Jüstinyanos ve heyeti ile sebat ederek ekseriya galip geldiler ve seddi ciddi bir surette muhafaza eylediler.

Bizans surları etrafında son şiddetli bir muhabere vukua geldi. Askerin sesleri gökyüzünü deliyor gibiydi. Nihayet Jüstinyanos'un göğsüne tesadüf eden bir ok onu yerlere serdi, çadırına kaldırdılar.”

Bu esnada diğer taraftan askeri kumandanlar canlarını kurtarmak ile meşguldüler. Birer birer gemilere binip kaçıyorlardı. Artık İstanbul fethedilmişti.

Burada en büyük noktaya temas etmek isterim. Bu zengin şehir alındığı vakit, kırılıp döküldü, talan mı edildi? Fatih'in harp başlamadan önce kumandanlarına söylediği rivayet edilen nutuktan bu anlaşılmaktadır. Burada buna cevap vermek için mütalea yürütmeden muhtelif tarihçilerin verdikleri malumatı yazmak en doğrudur.

Fatih İstanbul'a İlk Hediyesi: Kariye Camisi⁸

Fatih, Edirnekapısı'ndan girerken Kariye Camisinin bulunduğu yerde durmuş ve oradan İstanbul'u seyretmiş. Hatta bu seyrediş esnasında burada bir cami yaptırmayı bile düşünmüş. Fakat her nedense bunu sonradan yerine getirmemiş. Fakat Kanûnî'nin kızı 'Mihrimah' adı verilerek yaptırılan cami Fatih'in düşündüğünü yerine getirmişti.

⁸ Camiye dönüştürme tarihi tam olarak belli değildir.

Hora Manastırı adını taşıyan Kariye Camisi, bir çok defalar yakılıp yıkılan, yeniden ilaveler gören bir manastırdır. İlk önce Jüstinyanos tarafından yaptırılmıştır. Bir müddet sonra harap olduğundan Alaksi Komnen'in kayınvalidesi Mari Dükas burada kubbeli bir kilise yaptırmıştır.

Zamanla bu kilise de yıkılacak hale gelmiş, Andronik zamanında patrik tercümanlığı vazifesini yapan alim Teodor Me-tohit kendi cebinden para sarf ederek kiliseyi mükemmel surette tamir ettirmiştir.

Haliç'e Geçit Vermeyen Bizans Zinciri

Bu zincirin yapılması, niteliği, nasıl gerildiği, fetihten sonra akıbeti ne olduğu hakkında kesin bilgiler yoktur. 2 Nisan 1453 tarihini zincirin Haliç'in ağzına gerilmesi tarihi

*Resim: Bizanslıların Telaşı, Ricaut, Graviür
(Popüler Tarih sayı 33, s.28)*

olarak veren İsmail Hami Danişmend, bir takım rivayetlerden yola çıkarak zincir hakkında bilgi vermektedir. Fetih sırasında varlığı bilinen ancak bir türlü kırılmayan bu zincir, Bizans İmparatoru XI. Konstantin Paleologos'un emriyle Venedikli Bartholomeo Soligo tarafından konulmuştur. Türk donanmasının Haliç'e girmesini önleyen bu büyük zincirin bir ucu Sarayburnu'na, diğer ucu Galata Rıhtımı'na bağlanmıştır. Zincirin su yüzünde durması için tahtadan dubalar kullanıldığı ve bu tahta dubaların yuvarlak olduğu rivayet edilir. İstanbul Askeri Müzesi'nde teşhir edilmekte olan büyük zincirin işte bu tarihi zincirden bir parça olduğu ihtimali vardır. Bunun yanında Kanunî devrindeki Rodos Seferi'nde Şövalyeler tarafından oradaki limana gerilmiş olan zincirin bir parçası oluğu da rivayet edilir. Her halükarda savaşın bir parçası olan zincirin mahiyeti ve akıbeti tam belli değildir.

“Şahi” Denilen Büyük Top

Yüzyıllar boyu İstanbul, surlarıyla kendisine yapılan taarruzlara karşı başarılı bir şekilde durabilmiş, nice amansız ordulara adeta meydan okumuştur. 1453 Nisan'ından başlayan kuşatmada durumun böyle devam etmeyeceğine dair çok kuvvetli emareler vardı. Bunun en belirgin örneklerinden birisi de Sultan Mehmed'in Macar Usta Urban'ın da yardımıyla döktürdüğü, o zamana kadar emsali görülmeeyen özel top idi. Osmanlı ve Bizans kaynaklarında bu muhteşem top “ejder”e benzetiliyordu. Üç ayda yapımı gerçekleşen topun sesinin on üç millik bir muhite yayıldığı rivayet edilir. Bazı rivayetlere göre, tunçtan yapılmış topun muhiti 12 karış, granit güllelerinin sıkleti 12 kantar, yani 1200 okkadır. İki saatte doldurabileildiği için günde ancak yedi-sekiz defa atılabiliyordu. Elli

*Top dökümcüsü Urban ile Fatih Sultan Mehmed
(Popüler Tarih, Mayıs 2003, S. 57)*

çift öküzün çektiği topun dengesini sağlamak için iki tarafında 200'er kişi bulunmaktadır. Topun kullanılmasında 200 ile 1000 arasında kişi görev yapmaktadır. Yine rivayete göre, topun balistik hesaplarını yapan bizzat Sultan Mehmed'dir.

Dağlardan Denize İnen Gemiler!

İstanbul'un kuzey tarafında surların dışında Batılıların "Altın Boynuz" da dedikleri Haliç bulunuyordu. Ne var ki, Bizans biraz önce de belirttiğimiz gibi Haliç'in ağzına zincir vurmuş, Türk donanmasına Marmara'da dur demişti. Bizans'ın bu savunma dehasına asla rıza göstermeyen Sultan Mehmed, karşı bir askeri aksiyon hareketiyle Bizans'a cevap verdi.

Marmara Denizi'nden Galata arkasından, Kasımpaşa sırtlarından Haliç'e karadan yapılan özel gemi güzergâhından bir gece içerisinde birçok gemi Haliç'e indirilivermişti. 22 Nisan sabahı

Haliç'in zinciri ağzında durduğu halde Türk gemilerini Haliç'in içinde gören Bizans halkı bir anda dehşet ve korkuya kapılmış, manevi bir çöküntünün içine girmişti.

Hadise planlanması, gerçekleştirilmesi ve sonuçları açısından tam bir askeri teknoloji harikasıydı. Olayı inceleyen Batılı yazar Zweig, konuyu şöyle anlatıyor:

“Taarruzun sadece karadan yapılacağını varsayan düşman böylece oyalanırken, iyice yağlanmış binlerce tahta tekerlek harekete geçerek ve sayısız mandaların çektiği ve denizcilerin arkadan ittiği bu dev kızaklar üzerine yerleştirilmiş gemiler, birbiri arkasından dağları aşıp Haliç'e inecektir. Gecenin karanlığı düşmanın görme ihtimalini ortadan kaldırır kaldırmaz bu mucize yürüyüş başlıyor. Büyük ve yüce olan her şeyde olduğu gibi, sessizce, zekice olan her işte olduğu gibi iyice düşünüldükten sonra gerçekleşiyor mucizeler mucizesi: Bütün bir donanma dağları aşıp Haliç'e iniyor.”

İstanbul Boğazı'nda, Marmara Denizi'nde tarih boyu yüzlerce gemi yüzdü. Askeri, sivil çok sayıda gemi görev ifa etti. Bunların bir kısmı görev yaparken battılar. İstanbul zaman içinde dünyanın en büyük donanma ve gemileriyle karşılaştı. İstanbul'da oturanlar bazen korku, bazen heyecana kapılarak izlediler. Ancak hiçbir gemi Fatih'in karadan denize indirdiği gemiler kadar hafızalarda iz bırakmadı.

İstanbul Surlarında İlk Sancaktar: Ulubatlı Hasan

Tarih 29 Mayıs 1453, İstanbul kuşatmasının son anlarına gelinmiştir. Surlarda açılan gedikleri tamir etmede Bizans, artık mecalsizdir. Her an bir noktadan Türk askeri şehre giriverecektir.

Her tarihi olayın ilklerinin ayrı bir önemle tarih sahifelerine kaydedildiği, insan hafızasında unutulmamacasına yer ettiği ilmi bir gerçektir. Kuşatmanın bu gününde yine böyle bir ilk gerçekleşecek, Türk insanının hafızasında silinmemeceğine yer edecektir. Bu ilki gerçekleştirecek kişi Ulubatlı Hasan adında genç bir subaydır.⁹ Yanında bulunan otuz kadar askerle Topkapı tarafındaki surlara tırmanmaya muvaffak olmuş, Bizanslıların canhıraş müdafaalarına rağmen surlara sancağı dikmişti. Bu anda sayısız ok darbesiyle yere yığılan Hasan'a mukabil, sancak surlarda dalgalanmaya devam etmişti. Bu da, asırlar boyu beklenen fethin müjdesinden başka bir şey değildi.

İstanbul surlarına ilk sancağı diken Ulubatlı Hasan'ın ismi tarih kaynaklarında münakaşalıdır. Ancak Türk halkı ha-

⁹ Ulubatlı Hasan'ı efsane olarak nitelendirenler olmakla birlikte, bu gerçeği yansıtmamaktadır. Dukas, Françis ve Clot gibi Bizans tarihçileri de, bu gerçeği inkâr edememişlerdir. Osmanlı ordusu 29 Mayıs Salı günü sabaha karşı Edirnekapı ile Topkapı arasında umumi bir hücum başlamış, savunmanın temel direği olan Venedikli General Giustiniani'nin yaralanıp cepheyi terk etmesi Müslüman askerleri heyecana getirmiştir. Fatih'ten dördüncü saf Osmanlı askerlerinin de Topkapı surlarına tırmanması emrini almasıyla birlikte Ulubatlı Hasan isimli küçük rütbeli ve genç bir asker veya subay maiyetindeki 30 askerle beraber, Osmanlı bayrağını surlara dikmişlerdir. Geniş bilgi için Bkz. Ahmet Akgündüz- Sait Öztürk, *Bilinmeyen Osmanlı*, OSAV, İstanbul 1999, s. 98-99.

fızasında Ulubatlı Hasan'ın yeri tartışılmaz bir şekilde vardır. Yıllar boyu Ulubatlı Hasan edebiyatta, şiirde, hikâyede, sözlü anlatımda daima vardır. Genç nesillere gösterilen sembol kişilerden biridir. Tarihin koyu sahifelerinin içinde yer alıp almadığı halk belleğinin hiç umurunda değildir.

Fatih Edirnekapısı'ndan İstanbul'a Nasıl Girdi?

Fatih İkinci Mehmed, babası Murad'ın ölümünden sonra 1451'de tahtına geçince, Karaman devletini zapt etme, sonra İstanbul'u almanın yollarını aramıştı. İlk iş olarak, 1452'de Rumelihisarı'nı yaptırmış, sonra bunun karşısında bulunan Anadoluhisarı'nı tamir ettirmişti.

1453 yılı Mart sonlarında Bizans'ın etrafını saran Fatih, karşısında çok kuvvetli düşmanlara göğüs gerebilecek kalelerle karşılaşmıştı.

Konstantin Dragoza Fatih'in hazırlıklarını haber aldığı vakit, şehrin kapılarını duvarlarla kapamış, surları tamir ettirmiş, Haliç'in giriş yerindeki zincirleri gerdirmiş bütün kalelerde lazım gelen harp aletlerini hazırlatmıştı.

Fakat Fatih, her ne bahasına olursa olsun İstanbul'u almaya karar vermişti. O, geceleri sabahlara kadar uyumaz, bütün saatlerini projeler kurmakla geçirirdi. Hatta bir gece yatağından kalkarak sadrazam Halil Paşa'yı [Çandarlı Halil Paşa. ?-1453] yanına çağırmış şunları söylemişti:

—Lala... Bu yatağı görüyor musun?. Onun içinde bir türlü uyuyamayarak azim ıstırap çekiyorum.

Rumların parası ile iğfal olunmaktan hazar et; yakında cenk başlayacak! Küffardan şehri alacağız...

Türk askerleri 1453 yılı Nisanın birinci günü şehrin önünde görüldü ve altıncı gün muhasara başlandı.. Asker iki yüz bin kadardı.¹⁰

Baltaoğlunun kumandasında da iki güverteli yüz elli gemi ve kadirga bulunuyordu.¹¹

O günler Bizans kaleleri baştan başa kuvvetlenmiş olmakla beraber, halk kurtulmalarını Allah'tan ve kiliselerden beklemekte idi. İmparatorluğun Roma'dan yardım istemesi üzerine de şehirde iki parti hasıl olmuştu.

¹⁰ Bu asker mevcudu hakkında muhtelif kitaplar muhtelif rakamlar göstermektedirler. Büyük ansiklopediye göre elli bin kişi ile ilk önce bir keşif yapılmış, Fransada neşredilen diğer bir ansiklopediye göre şehri saran asker yüz altmış bin kişi. Hammere göre iki yüz elli bin, 1859 de çıkan Kont Sektör'ün '*Roma Şark imparatorluğu Tarihi*'nde üç yüz bin kişi gösterilmektedir. Ahmet Vefik Paşa '*Fezleke-i Tarihi Osmani*'sinde 'İstanbul önüne iki yüz bini mütecaviz adam toplanmış ise de bu miktarın yalnız askerden ibaret olmayarak asker ve başı bozuk izdi hamiyile vücuda geldi'... denmektedir. *Netayici Vukuat* 'bini mütecaviz cenkçi asker ile ol miktarda çapulcu' demekte, Abdurrahman Bey '*Tarihi devleti Osmaniye*' kitabında 'iki yüz bin raddesinde' denmektedir.

¹¹ İstanbul kuşatmasında denizden de kenti sıkıştırabilmek ve yardım almasını önleyebilmek için sadece Rumelihisarı'nın yapılmasıyla yetinilmemiş güçlü bir de donanma oluşturulmuştu. Bu donanmanın sayısı bazı araştırmalarda 400 gemi olarak verilmektedir. Kuşatma sırasında Bizans'ın elinde ise Haliç'te bulunan 26 gemi vardı. Bunların sadece 10 tanesi Bizanslılara aitti. (Mustafa Daş, *Bizans'ın Düşüşü*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2006, s. 205-206)

Bir kısım halk:

—*İstanbul'da bir kardinal şapkası görmektense bir Türk sarığı görmek daha evladır, diyordu.*

Hücum noktaları olan Topkapı, Edirnekapı, Kaligarya Kapısı ve Vlaherna Sarayı önlerine ağır toplar konulmuştu.

İstanbul'un fethi zamanında yaşayan Rum tarihçilerinden birkaç yerde ismi geçen Kritovolos, Fatih'in Edirnekapısı önündeki ilk tedbirlerini şöyle anlatmaktadır:

“Sultan Mehmed Han, Edirnekapısı ile İğrikapı arasındaki suru taarruz hedefi ittihaz eyleyip askeriyle bir ok atımı mesafesine kadar sokularak şiarı iktizasınca Rumları amana davet eyledi. Gönderdiği mükaleme [konuşmacı] memurları Rumlara teklifat-ı atiyede [hediye teklifleri] bulundular: Rumlar şehri bimukavele [anlaşmasız] ve teminat teslim etsinler, evlat ve ıyalleri [aile] ve emvalleri [malları] ile her bir taarruzdan masun [korunma] olarak kemali huzur ve rahatla şehirde kalıp servetlerinden intifa [faydalanma] eylesinler.

Ahali-i belde bu teklifi kabul etmeyip şeraiti saire [başka şartlarla] ile sulhu kabul etmeye hazır bulunduklarını ve fakat şehri teslim etmek mümkünsüz olduğunu cevaben bildirdiler. Bu cevabı red vasılı sem'i padişahı [padişah bu cevabı duyunca] oldukta verdiği emir üzerine derhal şehrin etrafında bulunan arazi ve eşyayı saire tahrib edildi. Eazimi rical-i devletten [devlet büyüklerinden] olan Zaganos [Zağnos Mehmed Paşa. ?-1460] ve Halil'i [Çandarlı Halil. ?-1453] ve ordu erkanından vukuflu ve mutemet birkaç zatı daha maiyetine alarak keştugüzar [gemi ile geçerek] ile şehrin kara nâzır olan duvarını nazarı teftiştan geçirdi. Ve hangi tarafının taarruz ve tahacüme [hücum] müsaid ve hangi cihetinin namüsaid [uygun olmayan] bulunduğunu ve tahrib-i

sur [suru yıkmak için] için makineleri nereye vaz ve ikame etmek lazım geleceğini tetkik etti.”¹²

Fetihten Sonra Ayasofya’da Neler Yapıldı?¹³

Ayasofya Kilisesi İstanbul’un fethinden üç gün sonra camiye çevrilmişti. Fatih, 29 Mayıs Salı günü şehre girmiş, üç gün sonra cuma namazını kılmaya Ayasofya’ya gelmişti. KİLİSE cami haline geldikten sonra eşyalar kaldırıldı, tasvirlerin üzerleri yaldızlarla kapatıldı. Fatih Bizans’ı fethettiği vakit hristiyanlara verdiği serbestlik ne kadar geniş olmuşsa, aynı derece geniş bir düşünce ile tarihin bu değerli mozayiklerini tamamiyle ortadan kaldırtmamıştır.

Fatih Ayasofya Camisi’ne bir mimberle bir tuğla minare ve cenubu şarki [güney doğu] yönüne iki istinat duvarı ve medrese yaptırmıştı. İkinci Selim 1574’de iki minare ile gene bazı istinat duvarları, Beyazıd, Babühümayun tarafındaki minareyi ilave ettiler. Camisi içinde bulunan iki mermer mahfelleri Üçüncü Murad, taş kürsüyü Dördüncü Murad, top kandil ile hünkar mahfelini Üçüncü Ahmed yaptırmışlardı. Camisin içine girildiği vakit sağa rastlayan kütüphaneyi Birinci Mahmud kurmuştu.

Mahfelin üzerine 1124 [1712] tarihini taşıyan Sabit’in [?-1712] söylediği şu tarih yazılmıştı:

*“Gele beş vakit cemaat okuya tarihin
Padişah eyledi bu mahfeli paki tevsî.”*

¹² Niyazi Ahmet Banoğlu, *Tarihi ve Efsaneleri ile İstanbul Semtleri*, Selis Kitaplar, İstanbul, 2007.

¹³ Niyazi Ahmet Banoğlu, *Tarihi ve Efsaneleri ile İstanbul Semtleri*, Selis Kitaplar, İstanbul, 2007, s. 378’den yararlanarak hazırlanmıştır.

Kubbenin üzerindeki kitabeyi Teknecizâde hattat İbrahim Efendi [?-1674] adlı biri yazmıştı. Sonra, bu yazılar kaldırılarak yerine kazasker Mustafa İzzet Efendi [?-1876] çok nefis bir şekilde yazmıştır. Kubbenin etrafını çevreleyen yazıların çok san'atkarane yazılmış olduğu muhakkaktır. Camide, bundan başka Üçüncü Murad, İkinci Mustafa, Sultan Mahmud, Vahdeti Mehmed Şevket [1832-1886], Yesari'nin hatlar ile yazılmış levhalar vardır.

Ayasofya'nın birçok yerleri 1847'de Abdülmecid zamanında değiştirilmiştir. İsviçreli Mimar Fosati [1809-1883] Camisi tamir etti. On üç kadar sütunu düzelitti, kubbeyi kaidesinden iki demir çemberle bağlayarak kuvvetlendirdi. Bu tamir, iki yıl sürmüştü. Gene bu tamirde kubbenin kurşunları yenilenmiş, dört ağır istinat kemeri kaldırılmıştı.

Ayasofya'da birçok türbeler vardır. Üçüncü Murad tarafından ölmeden önce

Resim: Christoforo Buondelmeonti'nin 1422 tarihli Bizans Dönemi İstanbul Haritası, Alexander van Millingen'in 1899 tarihli Bizantine Konstantinople-The Walls of the City and adjoining Historical Sites'den.

yaptırılmış olan Üçüncü Murad'ın türbesi, Ayasofya'daki türbelerin en güzelidir. Burada elli dört sanduka bulunmaktadır. Bu türbe İznik çinileri ile süslenmiştir. Türbede Üçüncü Murad'ın hanımları, kızları¹⁴, şehzâdeleri ve Üçüncü Mehmed'in tahta geçtiği vakit, dilsiz haremağalarına öldürttüğü on dokuz cenaze gömülü bulunuyor.¹⁵ Eskiden "Şehzâdegan Türbesi" denen yerde Üçüncü Murad'ın dört oğlu ile bir kızının sandukası bulunmaktadır. Birinci Mustafa ile İbrahim'in gömülü olduğu yerde daha birçok sultanlar vardır, ki bütün sandukaların yekünü on beştir. Burası Bizans zamanında yapılmıştı.

Ayasofya'da Müslüman Rahipler

Genç Fatih, 29 Mayıs Salı günü büyük bir ihtişamla İstanbul'a girdi. Hristiyanlığın o zaman en büyük mabedi olan Ayasofya'da Bizans halkı Ortadoks rahiplerin nezaretinde toplanmış bulunuyorlardı. Rahipler ve halk bu mabette son ana kadar kendilerini kurtaracak ilahi bir yardımı beklemişlerdi. Zira bu kutsal mekân Hristiyanlığa göre kutsal bir mekân

-
- ¹⁴ a- Ayşe Sultan. 1570-1605.
b- Fatma Sultan. 1580-1620.
c- Hatice Sultan. ?-?.
ç- Mihrimah Sultan. 1592-?
d- Fahriye Sultan. 1594-1656.
e- Mihriban Sultan. ?-?.
f- Rukiye Sultan. ?-1623.

- ¹⁵ Şehzade Osman, Süleyman, Cihangir, Mahmud, Murad. Yılmaz Öztuna, *Devletler ve Hanedanlar*, K.B.Y., Ank., C.2, s. 177'de öldürülen ondokuz şehzadenin isimlerini şöyle sıralar: Şehzade Mustafa, Bayezid, Abdullah, Selim, Cihangir, Abdurrahman, Hasan, Ahmed, Yakup, Alemşah, Yusuf, Hüseyin, Korkut, Ali, İshak, Ömer, Alaaddin, Davud, Osman.

idi. Ayasofya'ya sığınmış olanların tamamı himaye gördü. Fatih Sultan Mehmed Ayasofya'yı camiye çevirtti. Rivayete göre ilk Cuma hutbesini kendi okudu. Bu arada ilginç bir gelişme oldu. Mahzende saklanmış olan Hristiyan rahipler Fatih'ten çok etkilendiler. Hristiyanlığı bırakıp Müslüman oldular. Bir anda başka dinden olanların din değiştirip Müslüman olmaları fethin ve Fatih'in insanlar üzerinde tartışılmayacak yüksek bir etki bıraktığının açık göstergesidir...

Tarihçi Phranzes'den Lamartin şunları naklediyor:

“Manastırdaki bakireler o zamana kadar semanın ziyasını ancak kendi manastırlarının parmaklıkların arasında görmüş ve bunlar hakkındaki manastır emirleri kendilerinin pederlerinin yüzüne bile bakmasına müsaade etmeyecek bir şiddette bulunmuş idi. Bu rahibelerin validelerinden ayrı düşmüş çocukların, kendi çocuklarından ayrılmış validelerin feryat ve figanlarını nazarı hürmetle gören Türkler, bu ahvali elimden müteessir ve gamnak [üzüntü] oluyorlardı.”

Başka bir fasıl: “Kendi manastırlarından firar eden bir çok rahip ve rahibeler dahi Ayasofya'da toplanmışlardı. Kapılarının içindeki uzun revaklarda, hatta kapının damları üzerine bile çıkmış olanlar dua ile meşguldüler.

Ayasofya içindeki mültecileri dışarı çıkarmak için ‘Eru’ denilen bir nevi tunçtan kalın levhaların kapalı kapıları kırmaktan başka çare olmadığından o vasıtaya müracaat edildi. Türkler merhameti kana tercih ediyorlardı. Ayasofya sahasını hiçbir katil ve idam lekesini telvis etmemiştir.”¹⁶

¹⁶ Niyazi Ahmet Banoğlu, *Tarihi ve Efsaneleri ile İstanbul Semtleri*, Selis Kitaplar, İstanbul, 2007.

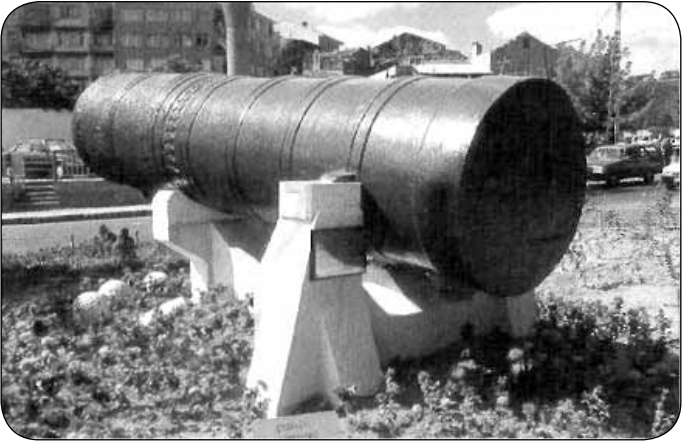
Ayasofya Graviür

Konstantinopolis'ten İstanbul'a

Fatih, bir tören alayının başında şehre girdi.¹⁷ İlk iş olarak Ayasofya'ya giderek burayı camiye dönüştürdü. İstanbul'u Os-

¹⁷ Tarihçi Hammer'e göre Fatih İstanbul'a 1453 yılı Mayıs'ının yirmi dokuzuncu Salı günü güneşin doğuşundan iki buçuk saat sonra. Sabahın yedisinde beyaz bir at üzerinde girmiştir. 16 Mart 1920'de İstanbul'u işgal eden işgal kuvvetleri komutanı da Fatih'in bu hareketine nazireymiş ve muzaffer bir komutanmış edasıyla beyaz bir at ile İstanbul'a girer. Buna göre Bizanslıların müdafası iki buçuk saat sürmüştür. Fatih öğleye doğru vezirleri, paşaları ve muhafızlarıyla birlikte, Edirne "Topkapısı"ndan şehre girdi ve bu girişi sultanlığına yakışır biçimde oldu. Bu muhteşem girişi tasvir eden resimlerin başında, Fausto Zonaro'nun XIX. sonlarında yaptığı Fatih'in "*İstanbul'a Girişi*" adlı tablo gelir.

manlı İmparatorluğu'nun başkenti yaptı. Kentin ticaret merkezi olan Galata'dan kaçmış olan Rumların ve Cenevizlilerin dönmesini sağladı. Rum Patrikliği'nin yeniden açılmasına izin verdi; ayrıca bir Yahudi hahambaşlığı ile bir Ermeni patrikhanesi kurdurdu. II. Mehmed İstanbul'u, farklı dinlerden insanların bir arada yaşadığı, ticaret ve kültür merkezi olan bir başkent yapmayı amaçladı.

Sultan II. Mehmed, şehrin ödemeyeceğini bildiği çok büyük vergi karşılığında ablukayı kaldırmayı önerdi. Bu da geri çevrilince, Bizanslı askerlerin kendi birlikleri tükenmeden önce bitkin düşeceğini bilerek saf güçle duvarları alt etmeyi tasarladı.

Ancak savaş henüz bitmemişti. Hayatta kalan Bizans askerleri, Osmanlı askerleriyle sokak aralarında çarpışıyorlardı. Kısa süren bu çatışmalardan sonra Bizans ordusu yenilmiş ve

Sultan II. Mehmed önderliğindeki Osmanlı ordusu İstanbul'a tamamen hâkim olmuştu.

Ayasofya İstanbul'un fethinde usulden olduğu üzere şehrin büyük kilisesi olarak camiye çevrildi. Tursun Bey'in ifadesine göre kubbeye kadar çıkan Fatih Sultan Mehmed binanın ve çevresinin harap görüntüsü karşısında meşhur Farsça beytini söylemiştir. Tursun Bey, Fatih Ayasofya'ya girdiğinde "vakta ki bu binay-ı hasisün tevabi ve levahikin harab u yebab gördü" der ve Sadî'nin şu meşhur Farsça beytini söylediğini rivayet eder;

*Perde-dârî mî küned der tâk-ı kisrâ ankebût
Bûm-i nevbet mî zened der kal'a-ı Efrâsiyâb*

Yani; Örümcek Kisrâ'nın penceresinde perdedarlık yapıyor/ Baykuş Efrasiyab'ın kalesinde nevbet vuruyor/bekliyor.

Fatih Ayasofya'nın tahribini önlemiş, burada müezzinlerinden birine ezan okumasını emretmiş, müezzin ezan oku-

duktan sonra maiyeti ile beraber ilk namazı kıldıktan sonra camiye kendi hayrının ilk eseri olarak vakfetmiştir.¹⁸

Fetihten Sonra İstanbul'da Yerleşim

İstanbul'da yapılan bu iskânla şu şekilde olmuştur: Rumeli'den getirilen Üsküp halkı, bugün Cibali'nin bir mahallesi olan Üsküplü'ye, Yenişehir halkı Yenimahalle'ye, Mora Rumları Fener kapısına, Selanik Yahudilerinden elli cemaat Tekfur Sarayı ve Şuhut Kapısı semtlerine, Anadolu Aksaray'ından getirilenler Aksaray Mahallesi, Akka, Gazze ve Remle'den getirilen Kıbtiller Balat Mahallesi, Anadolu Türkleri Üsküdar'a; Tokat ve Sivas Ermenileri Sulu Manastıra; Manisalılar Eyüp Sultan'a, Karamanlılar Büyük Karaman'a, Konyalılar Küçük Karaman'a, Tireliler Vefa'ya, Karadeniz Çarşambasından gelenler Çarşamba'ya, Kastamonuliler Kazancı Mahallesi, Trabzonlular Beyazıt Camisi civarına; Gelibolulular Tersane'ye, İzmirliiler Galata'ya, Sinop Samsun ahalisi Tophâne'ye yerleştirildi.

Bunlardan başka Fatih İkinci Mehmed 1461'de Trabzon'u fethettiğinde buradaki Rumların bütün zâdegan sınıfını ve ileri gelen halkını İstanbul'a getirip Galata'ya iskan etti. 1475'te Gedik Ahmed Paşa [?-1482] Kırım'ı fethettiği sırada Kefe'den 10.000 Türk ve 40.000 Ermeni'yi İstanbul'a yerleştirdi. Bunların bir kısmını şimdi Kefevi denilen semtte, bir kısmını da kendi adını alan Gedikpaşa'ya yerleştirdi. Yavuz Selim [9. Osmanlı padişahıdır. 1470-1520. 1512 ile 1520 arası tahtta kalmıştır.] 1495'te Çaldıran seferinden dönerken İran ve Azerbaycan'dan yüzlerce âlim, sanatkarla, şark vilayetlerinden 40.000 Ermeni'yi

¹⁸ Dukas, *Bizans Tarihi*, çev. VL. Mirmiroğlu, s. 184; Tursun Bey, *Tarih-i Ebu'l-Feth*, Haz. Mertol Tulum, İstanbul 1977, s. 64; Semavi Eyice, "Ayasofya" DİA, s. 207.

getirerek Samatya taraflarında yerleştirdi. Kanûnî Süleyman [10. Osmanlı padişahıdır. 1494-1966. 1520 ile 1566 arası tahtta kalmıştır.] 1520'de Sırbistan'ı fethettiği vakit Belgrat ahalisini Yedikule, Topkapı taraflarına götürerek yerleştirdi.

Bunlardan başka 1492'de İşpanyollar Girmania'yı aldıkları zaman ahalisinin bir kısmı İstanbul'a geldi. Bunlar da Galata'ya yerleştirildi.

Kısaca Fethin Sonuçları

İstanbul'un fethinin Türk, İşlam ve dünya ačíndan önemli ve tarihin akışına yön verecek olan sonuçları vardır. Bu nedenle birçok tarihçi İstanbul'un fethiyle Ortaçağ'ın sona erdiğini kabul eder.

Fetihle birlikte Osmanlılar, Anadolu'da kurulmuş bulunan çok sayıdaki Türk Beyliğine karşı üstünlüğünü pekiştirmiş bulunuyordu. Bu nedenle İstanbul'un fethi, Anadolu'daki Türk birliğinin sağlanması önemli bir etkidir. Osmanlıların sadece Anadolu'daki Türklerin değil, aynı zamanda bütün İşlam ümmetinin lideri olması süreci de fetihten sonra başlar. Böylece Osmanlı Beyliği bir dünya devleti haline gelecektir.

O günün dünyasındaki en önemli şehirlerden olan İstanbul'un fethi, gerek dünyada gerekse Anadolu'da birçok etki meydana getirdi.

Anadolu ve Balkanlar arasındaki geçişlerde bir engel olan 1058 yıllık Bizans yıkılmış, arada engel kalmamıştır.

Birçok kere Osmanlı şehzadelerini ve Avrupa ülkelerini kışkırtan Bizans artık bunu yapamayacaktı.

Müslüman dünyasında Osmanlı Devleti daha saygın bir hale gelmişti. II. Mehmed, Fatih ünvanını aldı.

Hazret-i Peygamber'in hadisindeki o kumandan, Fatih Sultan Mehmed olmuş ve peygamberinin övgüsünü almıştı.

Karadeniz'i Akdeniz'e bağlayan ticaret yolları ele geçirildi.
İstanbul başkent yapıldı.
Osmanlı'nın yükselme dönemi başladı.

Dış sonuçlar

Fetihden sonra, Osmanlı liderliğindeki İslam, dünya politikasının temel dinamiklerinden biri olmuştur. O dönemde Eski Dünya'da yaşanan bütün uluslararası olaylarda Müslümanların belirleyici bir rolü vardır.

Avrupa Hristiyanlığı yaklaşık üç asır boyunca Haçlı Seferleri ile İslamiyeti Ön-Asya'dan çıkarmaya çalışmıştı. Bu mücadelede İstanbul Haçlılar için bir sınır karakolu işlevi görüyordu. İstanbul'un fethinden sonra Ön-Asya'daki İslam egemenliği Hristiyan dünyasınca kesin olarak kabullenilecek ve bir daha bu toprakları kurtarmak için Haçlı seferi düzenlemeyecektir. Aksine İslam Avrupa içlerine yönelecektir. İstanbul'un Fethi Müslümanlar için Avrupa'ya karşı kazanılmış ve uzun yıllar sürecek bir üstünlüğün başlangıç noktasıdır.

İstanbul'un fethinin dünya tarihi açısından önemli olmasının bir diğer sebebi de Rönensans üzerindeki etkisidir. Fetihden sonra birçok Bizanslı düşünür ve sanatçı yanlarına çok değerli yazma eserleri de alarak, çoğunlukla Roma'ya göç ettiler. Bu kimseler klasik Yunan kültürüne dönüştürme önemli rol oynadılar ve kısa bir süre sonra Avrupada Rönensans hareketi başladı.

Avrupa ve Balkan devletlerinin Osmanlı'yı Balkanlar'dan atma çabaları sonuçsuz kalmıştı.

İstanbul'dan İtalya'ya kaçan sanatkarlar ve bilim adamları, rönesans ve reform hareketlerini hızlandırmışlardı.

Dünyanın en büyük imparatorluklarından olan Doğu Roma İmparatorluğu tamamen yok olmuştur.

Orta Çağ kapanıp Yeni Çağ başlamıştı.

Ticaret yollarının birer birer Türklerin eline geçmesi Avrupalıları yeni ticaret yolları bulmaya zorladı ve coğrafi keşifler ortaya çıktı.

Büyük ve kalın surların toprakla yıkılabileceğini gören Avrupa, bu yöntemi derebeylikler üzerinde denemiştir. Böylelikle küçük derebeylikler yıkılıp yerine büyük krallıklar kurulmuştur.

İstanbul'dan ayrılan Bizanslı bilginler, Avrupa'da Reform hareketlerini başlatmışlardır.

Osmanlıların ticaret yollarını ele geçirdikten sonra bu yollardan geçmek zorunda kalan Avrupalılar yüksek vergileri Osmanlıya ödememek için ticari yollar aradılar. Böylece Bartolomeo Diyaz Ümit Burnu'nu keşfetti.

Bu fetih bir nevî Avrupa'nın (İngiltere'nin) Amerika kıtasını keşfinin yolunu açmıştır. Zira bu keşifle ticaret yolları kapanan Avrupalılar başka yollar bulmak zorundaydılar. Bu keşif buna bir vesile olmuştur.

**PEYGAMBER ÂŞIĞI
BİR PADİŞAH:
FATİH SULTAN
MEHMED**

Fetih Kime Nasip Olacak?

“Tarih, Türk beylerinin kulaklarına hatiften gelen emri şöyle fısıldamıştı: ‘İstanbul’u aç gülzar yap!’ Bu fısıltı Edirne’de sarayında sallanan beşikteki çocuğun kulağına da doldu. Babası İstanbul’u alamamanın hıncıyla şeyhi Hacı Bayram-ı Veli’den ne yapması gerektiğini sorunca şu cevabı aldı: ‘Beyim İstanbul’u sen alamayacaksın, bende göremeyeceğim, onu şu beşikteki şehzade, şu köse şeyhiyle beraber alacaktır.’ Köse şeyh Akşemseddin idi. Hacı Bayram-ı Veli’nin kerameti 21 yıl sonra tarih sahifesine bir hakikat olarak çıkacaktı.”

(Ord. Prof. Dr. Kazım İsmail Gürkan,
Fethin 511. Yıldönümü Konferansları, s.87)

Fatih Sultan Mehmed

1432-1481 yılları arasında yaşamış yedinci Osmanlı padişahıdır. 1444 ve 1451 yıllarında iki kez tahta çıkmış ve toplam otuz bir yıl tahta kalmıştır. Küçük yaştan itibaren eğitime büyük önem verilen Şehzade Mehmed, Molla Yegân, Akşemseddin, Molla Gürani ve Molla Ayas gibi devrin önde gelen bilginleri tarafından yetiştirildi. Dönemin geleceğine uygun olarak devlet yönetiminde tecrübe kazanması için Manisa Sancakbeyliğine tayin edildi. Mükemmel bir eğitimle, matematik, geometri, hadis, tefsir, fıkıh, kelam ve tarih bilimleri tahsil etti. Tebasına kendi dili ile hitap etmek için Arapça, Farsça, Latince, Yunanca ve Sırpça öğrendi. Kudretli bir asker olduğu kadar geniş görüşlü bir fikir adamı olarak yetişti. Edebiyatla da ilgilenen Fatih, şiirde devrinin üstadları arasında yer aldı ve “Avnî” mahlasıyla edebi değeri yüksek şiirler yazdı. Sarayda yazılan ilk divan Fatih’e aittir.

Fatih Sultan Mehmed, Manisa Sancakbeyi iken babası Sultan II. Murad'ın tahttan çekilmeye karar vermesi üzerine padişah ilan edildi. Tahtta çocuk yaşta birinin olmasından cesaretlenen Avrupa devletleri, Osmanlı topraklarını taciz etmeye başladılar. Osmanlılar'ı Avrupa'dan atmak için büyük bir haçlı ordusu hazırladılar. Bunun üzerine Sultan II. Murad ordunun başına geçti ve Varna Meydan Savaşı'nda Haçlı Ordusunu yenilgiye uğrattı. Bu savaştan sonra Sultan II. Murad tekrar devletin başına geçti. Fatih Sultan Mehmed Manisa'ya gönderildi. İkinci şehzadelik döneminde de yine dönemin önemli bilginlerinden ders almayı sürdürdü.

Sultan II. Murad'ın vefatı üzerine Fatih Sultan Mehmed başkent Edirne'ye gelerek ikinci kez tahta çıktı. Tahta çıktı-

ğında ilk işi İstanbul'un fethine ilişkin şehzadeliği dönemlerinden beri tasarladığı planları uygulamak oldu.

Önce Anadolu Hisarı'nın karşısına Rumeli Hisarı'nı yaptırdı. Bir yandan da Avrupa'da görülmemiş büyüklükte topraklar ısmarladı ve bir donanma kurdu. Saldırı gününde komutaı doğrudan üstlendi.

İstanbul'un fethinden sonra Tuna'ya kadar hâkim olmaya ve Sırp sorununu çözmeye yöneldi. Sırbistan'ın Osmanlı hâkimiyetine girmesini sağladı. Fetih hareketlerine devam ederek Cenovalılar'ın ticari limanı Kele'yi ve önemli bir üs olan Amasra'yı ele geçirdi. Ardından Sinop'u alarak Candaroğulları'na, Trabzon'u alarak Pontus Devleti'ne son verdi. Midilli Adası'nı Osmanlı topraklarına kattı. Bosna-Hersek'in fethini tamamladı. Tuna güneyindeki Balkanları Osmanlı idaresinde birleştirdi. Karamanlılar'dan Konya ve Karaman'ı alarak Karaman Eyaleti'ne dönüştürdü. Venedikler'den Eğriboz Adası'nı aldı. Ayrıca Alaiye (Alanya) Beyleri'nin egemenliğine son verdi. Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan'ı Otlukbeli Savaşı'nda yenerek Anadolu'yu kesin olarak Osmanlılar'a bağladı. Daha sonra Batıya yönelerek bazı Cenovalı kalelerini fethetti ve Kırım Hanlığı'nı Osmanlılar'a bağladı. Arnavutluk'u ele geçirdi. Güney İtalya'daki Otranto Osmanlılar'ın eline geçti. Bunun üzerine Papalık büyük bir telaşa kapıldı. Yeni bir haçlı seferinin düzenlenmesi için Avrupa devletlerine çağrıda bulundu. Fakat Avrupa devletleri buna cesaret edemediler.

1464 yılından beri, Fatih Sultan Mehmed o kadar zayıf düşmüştü ki, ata binmek bile kendisine büyük acılar veriyordu. Ayrıca savaşlardan kaynaklanan yorgunluklardan dolayı nikris hastalığına yakalanmıştı. 1465 yılında dinlenip, hiçbir sefere bizzat çıkmamasının sebebi de buydu. 1466 yılında, öldü

dedikodusu yayıldı, ancak bunun sultanın bir savaş hilesi de olabileceği de iddia edildi. 1468 yılında yine hasta olduğu söylenmişti ve 1475 yılında nikris hastalığı o kadar acı vermeye başlamıştı ki, Boğdan'a yapılacak seferi yarıda kesmek zorunda kalmıştı. Mısır seferi sırasında yeni ve güçlü bir krizle karşılaşınca 3 Mayıs 1481 tarihinde Anadolu topraklarında Tekfur Çayırı'nda (Hünkâr Çayırı) hayata veda etti.¹ Bazı araştırmacılara göre zehirlenerek öldürülmüştür.²

¹ Nicolae Jorga, *Fatih ve Dönemi: Büyük Türk*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2007, s. 218.

² Fatih'in ölüm haberi başlangıçta gizli tutulmuş, ancak askerin ve halkın öğrenmesi üzerine büyük bir infial meydana getirmiştir. Nedeni anlaşılamayan bu ani ölüm, halkın büyük çapta tepkisine neden olmuş, sadrazam öldürülmüş, sultanın özel hekimlerinden Yahudi asıllı Yakup Paşa parçalanmış, İstanbul'un Yahudi mahallelerinde yağma ve katliam yapılmıştır. Bütün bu gelişmeler, Fatih'in ölümü ardındaki sır perdesini aralama ve suçluların bulunmasını temin etme yolundaki girişimlerdir. Bu ölüm, bazı araştırmacıların Fatih'in zehirlenerek öldüğü tezini ortaya atmalarına da zemin hazırlamıştır. Özellikle memleketimizde bu fikrin yaygınlaşmasına Franz Babinger'in İtalyan arşivlerine dayanarak hazırladığını iddia ettiği eser ve makaleleri sebep olmuştur. Ülkemizde bu fikrin ilk ve kesin söylemci ise 1953'te çıkarmış olduğu eserinde -Babinger'e atıfta bulunarak- dillendiren İsmail Hami Danişmend'dir. Daha sonra bu tezi Yılmaz Öztuna ve Mithat Sertoğlu gibi bazı tarihçiler de aynı kaynağa dayanarak dile getirmişlerdir. Bununla birlikte özellikle büyük Rumen tarihçi Nicolae Jorga gibi tarihçilerinde öncülük ettiği araştırmacılar da ölümünde böyle bir kastın olmadığını ifade etmişlerdir. Yine Prof. Süheyl Ünver, Bedii Şehsuvaroğlu gibi yerli araştırmacılar, Fatih ölüm nedeni olarak yapmış olduğu tetkikler neticesinde şeker hastalığı teşhi-

Kendi Dilinden Bir Fatih Portresi³

Yedinci Osmanlı padişahı olarak yaptırdığı Topkapı Sarayı'nda bulunan bir şemâilnamede Fatih'in dışarıdan görünüşü şöyle çiziliyor: “*Fatih siyah kaşlı, koç burunlu, sarı kırmızımtrak yüzlü, beyaz tenli, sivri çeneli, küçük dudaklı, iri pazulu idi.*”

Bu bilgilerle Bellini'nin portresinin benzerliği ortada. Namık Kemal'in *Evrâk-ı Perişan* adlı eserindeki şu satırlar da onları andırması bakımından önemlidir:

“Fatih orta boylu, vücudu öne doğru meyilli, kalın kemikli, geniş omuzlu, belinden yukarısı bacaklarından uzun, kaşları yay

sini koyarken; aslında bir tarihçi olup, yıllarca yurdumuzda gazeteci olarak bulunmuş olan Andre Clot da yaptırmış olduğu araştırmalar sonucunda siroz ile birlikte karaciğer kanserinden ölmüş olabileceğini belirtmiştir. Fatih'in zehirlenerek öldürülmesi meselesi gibi diğer önemli bir iddia da Sultan Abdülhamid tarafından mezarının açılmasıdır. Konu tarihçi Reşat Ekrem Koçu tarafından ortaya atılmıştır. Hatta Elif Naci, Fatih'in kabrinin açılması için Milli Eğitim Bakanlığı'na başvurmuştur. Fatih'in zehirlenmesi ve kabrinin açılması ile ilgili geniş bilgi için Bkz. Turgut Akpınar, *Türk Kültür Tarihinden Esintiler*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2003, s. 49-65.

³ Bu bölüm Mustafa Miyasoğlu, *Fetih Şiirleri ve Fatih, Eyüp Sultan Sempozyumu VII*, s. 198-213'den kısaltılarak oluşturulmuştur.

*Resim; Gül koklayan Fatih, Graviür;
(İstanbul, Martin Hürlimann, Zü-
rih 1969 s. 35)*

*gibi, beyaz tenli, al ya-
naklı, saç ve sakalı siyah,
boynu kısa, ağzı küçük,
burnu şahin gagası şek-
linde meyilli idi.”*

Onun psikoloji-
sine ait söylenmiş ve
söylenecik şeylerden
daha çok, onu ifade
eden kendi sözleri veya
ona yakıştırılan sözler
önemlidir. Kararlılığını
ifade için nakledilen, “*Ya
ben Bizans’ı alırım, ya
Bizans beni!*” sözü pek
çok rivâyetten önemli.
Babasıyla saltanat me-
selesine dair konuştuk-

ları ile ilgili rivâyetler, gerçek olmasa da Fatih’in halk nezdindeki
portresini ifade edecek niteliktedir. Sahn-ı Seman Medresesi’nde
kendisi için oda istediğinde, müderrislerin onu imtihana tâbi
tutma tekliflerini kabul edip öyle oda hakkı edinmesi, yanlış-
lıkla haksızlık ettiği Rum mimarın onu mahkemeye verdiğiğinde
dâvacı ile aynı hizada oturmayı kabul ettiğine ait rivayetler, onun
kanunnamesiz iş yapmayan âdil padişah portresini tamamlıyor.
Devrinin önemli pek çok âlim ve sanatkarını çevresine toplay-
an, entelektüel merakları olan tasavvufa meyilli ve bir divançe
ortaya koyacak kadar önemli bir şair padişah...

Fatih’in Vakfiyesi’ndeki şu beyit, onun ümran anlayışını
da ortaya koymaktadır:

*“Hüner bir şehri bünyâd eylemektir
Reâyâ kalbini âbâd eylemektir”*

Bazı beyitleri, Fatih'in mizaç ve karakterini ortaya koyması bakımından çok önemli:

*“Bizüümle saltanat lâfın idermiş ol Karamanî
Hudâ fırsat virürse ger kara yire karam anı”*

*Yok durur zulme rızamız adle biz mâillerüz
Gözlerüz Hakk'ın rızâsın emrine kaillerüz”*

*“Senün zencîr-i zülfünden dil-i divâne bend ister
Usandı derd ile cândan asılmağa kemend ister”*

*“Sâkıyâ mey vir ki bir gün lâle-zâr elden gider
Bâki kalmaz kimseye nakş u nigâr elden gider*

*Yâr için ağyâr ile merdâne ceng itsem gerek
İt gibi murdâr rakîb ölmezse yâr elden gider”*

*“Bir şaha kulam kim kuli sultân-ı cihandur
Mihri ruhi şems-i feleke nûr feşândur”*

*“Feth-i İstanbul'a fırsat bulmadılar evvelün
Feth idüp Sultan Muhammed didi tarih âhirün”*

Yukarıdaki beytin sözlerinin Fatih Sultan Mehmed Han'a, nazma çekilmesinin de Hızır Bey'e ait olduğu söylenir ve “âhirûn” kelimesinin ebced hesabıyla İstanbul'un Fethi'ni ifade ettiği belirtilir. Aşağıdaki gazel formunda yazılmış, ona atfedilen şiirin de Fatih'e ait olduğu, araştırmacılara göre şüphelidir, ama onun hayatı ve fetihleri dikkate alındığında, psikolojisini çok güzel bir ifade ile ortaya koyduğu söylenebilir.

*“İmtisâl-i câhidu fi-illâh olubdur niyetim
Din-i îslâmun mücerred gayretidur gayretüm*

*Fazl-i Hakk u himmet-i cünd-i ricâllullah ile
Ehl-i küfri serteser kahreylemektür niyetüm*

*Enbiyâ vü evliyaya istinadum var benüm
Lütf-i Hakdandır heman ümmid-i feth ü nusretüm*

*Nefs ü mâl ile nola kılsam cihanda ictihad
Hamdülillah var gazaya sadhezaran râğbetüm*

*Ey Muhammed mucizat-ı Ahmed-i Muhtar ile
Umarım galib ola âda-yi dine devletim*

Bunların yanında, gerek Divan edebiyatı ve gerekse yeni edebiyat dönemi mensuplarının Fatih hakkında az da olsa birbirinden farklı portreler çizdiklerini görüyoruz. Bunlar arasında Namık Kemal ve Abdülhak Hamid'in kiler müstesna birer romantik kahraman gibidir. Fethin 500. yıldönümü dolayısıyla yazılan şiirler, destanlar,

piyesler ve romanlar hep farklı tavırlı birer Fatih ortaya koyuyorlar. Bunlar biraz da Fatih'i tasavvur eden, konuşturan şahsiyetlerin yaşadığı devir, dünya görüşü ve insan anlayışlarıyla ilgili bir husustur.

Fatih'in Hayatından İbretli Sahneler:

Bizans'ın Fethini mi Düşünür?

Sultan İkinci Mehmed, Bizans'ı fethetmeyi aklına koymuştu. Bizans'ın fethi onun için bir sevda haline gelmişti. Bu nedenle gece gündüz demeden İstanbul'un fethini düşünür komutanlarıyla bunun planlarını yapardı. Fethi hazırlıkları bütün hızıyla sürüyordu. Bir yandan toprak dökülüyor, bir yandan da donanma hazırlanıyordu. Hatta padişah, Boğazkesen'in (Rumelihisarı) bir an önce bitmesi için hisarın inşaatında çalıştığı oluyordu.

Bu çalışmaların arasında Sultan İkinci Mehmed, bir gün Edirne'deki sarayına döner. Sürekli fetih hazırlıklarıyla uğraşmakta, gecelerini uykusuz geçirmektedir. O bu çalışmalarını sürdürürken bir gece geç vakitte sarayın tam karşısındaki medresenin bir odasında ışık yandığını fark eder. Bir kaç gün bu işi fark eder. Bütün ışıklar sönse de o ışık yanmaya devam eder. Sonunda dayanamaz Çandarlı Halil Paşa'ya sorar:

—Şu karşı ki medresenin bir ışığı gece boyunca yanar. Bu oda da kim vardır? Niçin böyle geç vakitlere kadar uyumaz?

—Padişahım! O oda da bir öğrenci vardır. Geceleri hep ders çalışır. Onun için böyle geç vakitlere kadar odasının ışığı yanar.

Padişah:

— Yoksa o da benim gibi Bizans'ın fethini mi düşünür? Ona söyleyin de gündüzleri çalışsın, geceleri uyuşun.⁴

Değil Bizans'ı, Dünyayı Fethederim

Sultan İkinci Mehmed, bütün hızıyla fetih hazırlıklarını sürdürmektedir. Bu hazırlıklar arasında halkın durmunu me-

⁴ Mustafa Uslu, *Fatih Sultan Mehmet ve Fethi*, Papatya Yayınları, İstanbul 2005, s. 99.

rak eder. Kıyafetini değiştirir. Halktan birisiymiş gibi Edirne çarşısına çıkar. Amacı halkın moral gücünü öğrenmek; yiyecek, giyecek fiyatlarını kontrol etmek; fırsatçıların türeyip türemediğini öğrenmektir. Çarşıdaki bir dükkâna girer:

—Bakkal efendi, der. Şuradan yarım batman yağ ver.

Bakkal, yarım batman yağ tartar. Padişah ikinci siparişini verir:

—Bal da alacağım.

Bakkal:

—Efendim, der. Balı da yandaki komşu dükkândan al.

Padişah:

—Niçin sen vermiyorsun, diye sorar.

Bakkal cevap verir:

—Efendi! Hepsini ben satar ben kazanırsam, diğer dükkânların sahipleri nasıl kazanacak? Onların da evi ailesi çoluk çocuğu var. Onların geçimini nasıl sağlayacaklar? Ben bugünlük rızkımı çıkardım. Biraz da diğer dükkân sahipleri kazansın. Dükkân sahibinin sözlerini iyice dinleyen padişah, yan taraftaki dükkâna geçer. Oradan da bir batman bal alır. Balı alan padişah sorar:

—Tuzun var mı? Bir okkada tuz versen...

Bakkal, oradaki bakkal gibi cevap verir ve tuzu da karşıdaki dükkândan almasını tavsiye eder. Padişah tuzu almak için karşı bakkala geçer. Bir okka tuz alır. Tuzu alan padişah sabun almakta istediğini söyler.

Bakkal:

—Onun da ilerdeki dükkândan alın. Henüz o siftah yapmadı, diyerek önceki bakkalın söylediklerine benzer şeyler söyler.

Padişah Sultan İkinci Mehmed, ilerdeki dükkâna doğru yürümeye başlar. Bütün ihtiyaçlarını dükkân dükkân karşılayabilceğini düşünür. Esnafın bencil davranmamasından ve bencil olmamasından son derece memnundur. Fetih yolunda sabırla, azimle ve kararlıkla yürüyen padişah orada şu kararı verir:

—Bir milletin fertleri birbirine bu derece bağlı oldukça, birbirini düşündükçe, bencil olmadıkça değil Bizans'ı; bütün dünyayı fethederim. Bu olaydan sonra da fetih hazırlıklarını daha da hızlandırır.⁵

Fatih Sultan Mehmed'in Kişiliği ve Fetihteki Rolü⁶

Fatih çocukluğunda oldukça hareketli ve ele avuca sığmayan bir kişiliğe sahip idi. İlk önceleri okumak ve öğrenmekten çok, harp sanatına ilgi duymuş hocalarının öğrenme konusundaki sözlerini dinlememiştir. Bunun üzerine II. Murad Fatih'in hocalığına biraz daha sert yapılı olan Molla Gürani'yi atamıştır. Daha ilk karşılaşmada Molla Gürani ile dalga geçmeye çalışan genç şehzadeye Molla Gürani'nin, değneğini göstererek "İşte bu itaat etmen için, haydi şimdi çalışmaya" dediği belirtilmektedir.

Fatih II. Murad'ın altı oğlundan dördüncüsü olarak dünyaya gelmiştir. Büyük kardeşleri Ahmed, Alaaddin Ali'yi babaları II. Murad'ın çok sevdiği, buna karşılık ise II. Mehmed'i pek fazla sevmediği anlatılmaktadır. Bu durum Fatih'te kardeşlerine karşı bir kıskançlık duygusu oluşturduğu belirtilmekte-

⁵ Mustafa Uslu, *Fatih Sultan Mehmet ve Fetih*, Papatya Yayınları, İstanbul 2005, s. 100-101.

⁶ Yrd. Doç Dr. Ali Kuşat, Erciyes Üniversitesi *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 14, yıl 2003/1, s. 131-148.

dir. Belki de O'nun bu duygusal durumu, babasının gözüne girmek amacıyla davranışlarını yönlendirmiştir.

Fatih çok iyi öğrenim görmüş, gerek din bilimlerinde, sosyal bilimlerde, gerekse pozitif bilimlerde oldukça iyi bir düzeye gelmiştir. Edebiyata, din felsefesine, coğrafya, tarih ve askeri konulara büyük ilgi göstermiştir. Matematik ile çok yakından ilgilenmiş özellikle de edebiyat onun en sevdiği alan olarak bilinmekle birlikte bıraktığı kitaplarının üçte birinin tarih ve coğrafyaya ait olması oldukça ilginçtir. Türkçenin yanında Farsça, Arapça, Yunanca, Sırpça, İtalyanca ve Slavca'yı da belirli ölçülerde öğrendiği belirtilmektedir.

Babası II. Murad, Fatih'in eğitimine çok önem vermiş, en iyi hocalardan ders aldirtmiştir. Molla Gürânî Fatih'in yetiştirilmesinde en büyük paya sahip olmakla birlikte, Hoca-zade, Molla İlyas, Siraceddin Halep'i, Molla Abdülkadir, Hasan Samsunî, Molla Hayreddin de çocukluk dönemi hocaları arasında sayılırlar.

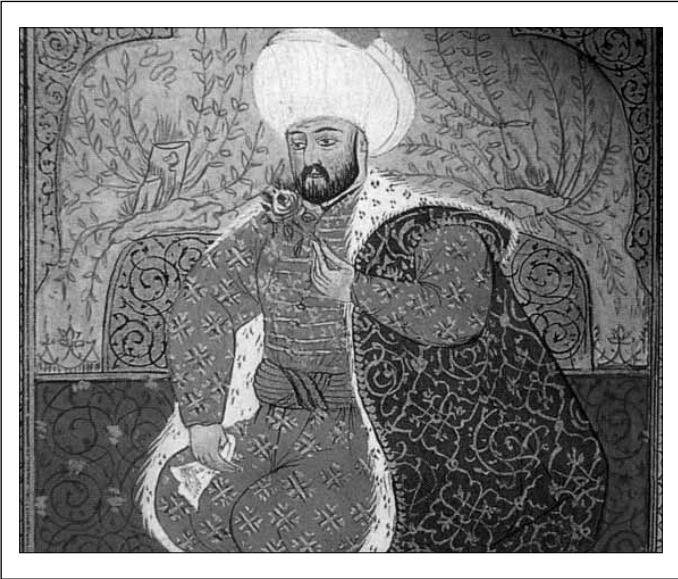
Fatih'in Kişiliği

Fatih Sultan Mehmed, ince yüzlü, uzunca boylu, dolgun vücutlu, heybetli ve iyi giyimli olup karizmatik bir kişiliğe sahipti. Seyrek güler, yüzüne bakıldığında hürmet ve korku telkin ederdi. Ressam Bellini'ye yaptırdığı resimde de bu açıkça görülmektedir.

Gerek yerli gerekse yabancı kaynaklarda, her şeyi öğrenmek isteyen, her şeyi araştırarak karar veren, oldukça dindar, adaletli, çok akıllı, cesaretli, idrak ve sezgi kabiliyeti yüksek, bilim adamları ve şairlere önem veren ve onları koruyan, ihtiraslı, kendine güveni oldukça yüksek bir padişah olarak ni-

telendirilen Fatih Sultan Mehmed, tarihin kaydettiği büyük liderlerden birisidir.

Fatih'in son derece iyi eğitim almış, parlak bir zekâyâ sahip, bir şeyi yapma konusunda aşırı kararlı ve tutkuyla bağlı, düşüncesinden asla vazgeçmeyen, gerektiği zaman sert kararlar alabilen, kimseden çekinmeyen, büyük hayalleri olan ve bu hayallerini yerine getirme hususunda her türlü zorluğa hazır olan, nadiren gülen, projelerini yerine getirme konusunda oldukça inatçı, atılgan, cüretkâr ve büyük bir devlet adamı ve lideri özelliği taşıyan bir kişiliğe sahip olduğu bilinmektedir. Bazen de, oldukça sakin, mülayim, yumuşak, iyi kalpli ve affedici idi. Yani iki duygu durumu arasında bir duygusal yapıya sahip idi.

Fatih, çok tedbirli ve temkinli davranırdı. Bir savaştan önce bütün detayları inceler, ona göre karar verirdi. Hatta düşmanlarını çok iyi aldatırdı. Birçok savaşta düşmanlarına başka yerlerle savaşılmış intibaini uyandırıp onları hazırlıksız yakalamıştır. Yapacağı seferlerden en yakınlarını bile haberdar etmez ve bunların gizli kalmasına çok dikkat ederdi. O'nun bir seferden önce seferin nereye yapıldığını soran bir Kazaskere; *"Eğer bunu sakalımın tellerinden birisi biliyor olsa idi, onu derhal koparır yakardım!"* sözü meşhurdur.

Soğuğa-sıcağa, açlığa-susuzluğa ve yorgunluğa karşı çok dayanıklıydı. Çok cesur, varmak istediği hedefe varmak için ne gerekiyorsa yapardı. Belgrat savaşında ordunun Hunyadi'nin kuvvetleri karşısında bozguna uğradığını görünce, hırsından dudaklarından kanlar akmaya başlamış ve atıyla ileri atılarak ordunun önünde tek başına kılıcını çekip düşman üzerine saldırmaktan çekinmemiştir. Onun bu büyük fedakârlığı savaşın zaferle sonuçlanmasına neden olmuştur. Fatih yapmış olduğu hiçbir savaştan mağlubiyetle ayrılmamıştır. Gerek İstanbul'un alınmasında, gerekse başka savaşlarda yerinde duramaz orduyla birlikte hücum ederdi.

Ayrıca Fatih'in, Osmanlı sultanları içerisinde İslam dışındaki dinlere en hoşgörölüsü olduğu, bu din mensuplarına ve din adamlarına kendi dinlerini öğrenme ve yaşama konusunda göstermiş olduğu engin hoşgörölü tutum ve davranışlarından anlamaktayız. O'nun bu hoşgörüsünün arkasında Roma ve İtalya'yı fethetme düşüncesinin olduğu iddia edilse de yalnızca Hıristiyanlara değil, oluşturmak istediği devlet felsefesinin bir gereği olarak bütün mezheplere, dinlere ve mensuplarına rahat hareket edebilme imkânlarını tanımıştır. Bunların yanında, İslam dininin yaşam kurallarını takip etme konu-

sunda hassas da davranırdı. Özellikle Hocazade'ye derin bir sevgi beslediği ve Akşemseddin'in ise engin bir ferasete sahip olduğuna inandığı belirtilmektedir.

Fatih Osmanlı devletini imparatorluk haline getirmiş ve imparator kurucusu olma vasfına ulaşmış, devletin imparatorluğa dönüşmesinin kültürel ve devlet felsefesi açısından da alt yapısını oluşturmuş, bu nedenle dünya hâkimiyeti kurmak amacıyla olmuş, geniş ve ileri görüşlü bir lider olarak tanımlanmaktadır.

Fatih'in Hayatından İbretli Sahneler: Tavukları Hapsettim

Padişah İkinci Mehmed, Bizans'ın fethine karar vermiştir. Dışarıdan gelebilecek tehlikelerden emin olmak Bizans'a gönderilebilecek yardımları önleyebilmek için, gerekli tedbirleri almanın yollarını arıyordu. Bir gün Gazi Turhanoğlu, Ömer Bey'i huzuruna çağırır ve ona şöyle buyurur:

—Biz, fetih için Bizans'ın üzerine yürürken, Mora'daki Bizans prenslerini kalelerinde öyle başıboş bırakamayız. Kaleleri teslim etmelerini emrettik. Fakat bu emri dinlemeyebilirler. Senden istediğim şudur:

—Derhal Mora üzerine bir sefere çık. Zamanında baban Gazi Turhan Bey'in fethettiği o yerlerde bizim emirlerimizi yerine getirmeyenleri sen yola getir. Bizans İmparatoru Konstantin Dragazes kardeşleri Dimitrios ile Thomas Mora'da bulunuyorlardı. Fetih sırasında Osmanlı kuvvetlerine güçlük çıkartabilirlerdi. Bu yüzden etkisiz hale getirilmesi gerekiyordu.

Padişah'tan Mora Seferi emrini alan Gazi Turhanoğlu Ömer Bey, hazırlanan ordu ile 1452 yılının sonbahar mevsiminde Mora'ya doğru yola çıktı.

Sefer başarılı bir şekilde tamamlandı. Ömer Bey sonucu Sultan İkinci Mehmed'e şöyle bildirdi:

—Padişahım! Emriniz üzerine Mora'daki tavukları bile hapsettim! ...

Bu olay Sultan İkinci Mehmed'in fetih öncesinde ne derece tedbirli davrandığını göstermektedir.

Bir insan ne kadar akıllı olursa olsun, tedbiri elden bırakmamalıdır.⁷

Onlara Gereken Cevabı Veririz

Sultan İkinci Mehmed, Bizans'ın fethinden önce Boğaz'ın güvenliğini sağlamak için Rumelihisar'ını yaptırmaya karar vermişti. Hisar'ın inşaatına başlamadan önce Bizans imparatoru Konstantin Dragazes'e bir elçi gönderdi. Amacı, nezaketten de olsa imparatorun izin almaktı.

Elçi aracılığıyla Sultan Mehmed'in istediğini öğrenen İmparator ona şöyle bir cevap gönderdi:

—Padişahınızın kale yaptırmak istediği toprakların sahibi Galatalıdır. Galatlılar ise bizim yönetimimizde değil, Avrupalıların yönetimindedir. Biz size izin versek bile Avrupalılar bunu kesinlikle kabul etmezler. Eğer onlardan gerekli izin almadan böyle teşebbüs ederseniz Avrupalılar, bu yaptığınız hoş karşılamayacaktır.

Bizans İmparatoru Rumelihisarı'nın yapılmasından hoşnut değildi. Ama bunu doğrudan söylemiyordu. Avrupalıların hoşnut olmayacağını söyleyerek bir şekilde onları tehdit aracı olarak kullanıyordu.

⁷ Mustafa Uslu, *Fatih Sultan Mehmet ve Fetih*, Papatya Yayınları, İstanbul 2005, s. 102.

Sultan Mehmed, İmparator'un gönderdiği cevabı öğrendiğinde bu defa ona şöyle bir haber gönderdi.

—Maksadımız, komşuluk hakkından dolayı sizin izninizi almaktır. Söylediklerinize göre bu topraklar size ait değil. Sizin ise hisarın yapılması için rıza gösterdiğiniz anlaşılıyor. Avrupalılar'ın hoşnut olmayacağına gelince siz merak etmeyiniz. Onlara gereken cevabı veririz. Bizim için önemli değil! ...

Şimdi gidip efendinize söyleyin. Karşısındaki padişah önceliklere benzemez. İmparatorunuzun hayalleri benim gücümün ulaştığı yerlere bile varamaz. Şimdilik huzurumdan çıkıp gitmenize izin veriyorum. Bundan sonra da yaptığım işlere engel olmaya kalkışan olursa gereken cezayı görecektir!...

Sultan İkinci Mehmed, Galatalıların arazisine gereken bedeli ödeyerek Rumelihisarı'nın inşaatını başlattı.

Bu olay onun ne kadar kararlı olduğunu bir kez daha ortaya koymaktadır.⁸

Fatih'in Yetişmesini Sağlayan Olumsuz Yaşam Tecrübeleri⁹

Bir kişinin başarısızlıkları da başarıları kadar teşvik edici rol oynayabilmektedir. Dolayısıyla Fatih'in ilk tahta çıktığında yaşamış olduğu olumsuzluklar, O'nu daha sonraki dönemlerinde nasıl adım atması gerektiği konusunda düşünmeye sevk etmiştir. Çocuk yaşlarında (6 yaş) valilik yaptığı söylene de bunun pek doğru olmadığı, ilk sultanlık denemesini 12 yaşında 1444-1446 yılları arasında yaptığını öğrenmekteyiz.

⁸ Mustafa Uslu, *Fatih Sultan Mehmet ve Fetih*, Papatya Yayınları, İstanbul 2005, s. 103-104.

⁹ Yrd. Doç Dr. Ali Kuşat, Erciyes Üniversitesi *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 14, yıl 2003/1, s. 131-148.

II. Murad henüz 40 yaşında iken, Manisa valisi olan 12 yaşındaki oğlu Mehmed'i 1444'te yerine geçirmek üzere Edirne'ye getirmiştir. Aynı yılın Ağustos ayında Mahiliç ovasında kapıkulu askerleri ve paşalar önünde tahtı oğluna teslim ettiğini ilan etmiştir. Babası ölmeden tahta çıkan ilk ve tek Osmanlı Sultanı olarak bilinmektedir.

Sultan II. Murad'ın kendisi henüz 40 yaşında iken bu kadar küçük yaşta bir oğlunu tahta çıkarmış olması pek akla yakın görünmemektedir. Bunun çok önemli nedenleri olarak, birincisi, siyasi dengelerin sağlanması, ikincisi, II. Murad'ın kendisini yorulmuş hissetmesi ve 12 yaşında olmasına rağmen II. Mehmed'in, Çandarlı Ailesinden Halil Paşa'nın da yardımlarıyla devleti yönetebilecek kişilik ve liderlik vasfına sahip olduğunu düşünmüş olması ve üçüncü olarak da, II. Murad'ın çalışmayı pek sevmeyişi, tasavvufi yaşama düşkünlüğü nedenleriyle bir an evvel tahttan ayrılıp yerine oğlu Şehzade Mehmed'i getirmek istemesinden kaynaklandığı şeklinde birtakım nedenler bulunabilir...

İç olayların en kötüsü iktidar buhranı idi. II. Murad saltanatı oğlu II. Mehmed'e bırakmakla birlikte, idareyi veziri Çandarlı Halil Paşa'ya bırakmıştı. Bu sırada, Rumeli Beylerbeyi Vezir Şahabettin Şahin, Nişancı İbrahim ve Zağanos paşalar yönetimi II. Mehmed lehine Çandarlı'nın elinden almak istiyorlardı. Bunun yanında Zağanos paşa, II. Mehmed'i İstanbul'u alması konusunda öğütüyor, bunu Çandarlı ile baş etmek için çok iyi bir yol ve padişahlığının temel şartı olduğunu ve bu nedenle II. Mehmed'i fütühatçı bir siyaset takip etmesi konusunda yönlendiriyorlardı.

Avrupa'da ve Bizans'ta, kabiliyetsiz, çok küçük yaşta tecrübesiz bir delikanlının Osmanlılarda iş başına geçtiği anlatılıyor

ve böyle bir kişinin Osmanlının başında olmasından dolayı da çok seviniliyordu. Bu nedenle de Avrupalılar, Osmanlının kendiliğinden yok olup gideceğine inanıyorlardı.

Bu arada Haçlı ordusu Balkanlarda ilerliyordu. Sarayda kimin ordunun başında bulunması gerektiği konusunda vezirler arasında bir anlaşmazlık vardı. Çandarlı, II. Murad'ın tekrar yönetimin başına geçmesini, Şahabeddin ve Zağanos paşalar ise haçlılara karşı savaşta II. Mehmed'in Sultan olarak ordunun başında kalmasını istiyorlardı.

Bu sorunlar üzerine Osmanlı devletini büyük tehlikelerin beklediğini sezen tecrübeli baş vezir Çandarlı Halil Paşa, 1444'de devletin selameti ve bekası için II. Murad'a gönderdiği gizli bir haberle Edirne'ye gelip tekrar tahta geçmesini ister. Bu nedenle, Çandarlı devlet erkânıyla bir toplantı yapıp Sultan II. Murad'ın tekrar tahta çıkması için karar alır. Bu karar Sultan II. Mehmed'e iletildiğinde Sultan Mehmed bu karardan hoşnut olmadığını "O mademki bu ihtimalat var, önceden düşünülmeliydi" düşüncesiyle belirtir. Daha sonra Çandarlı II. Mehmed'in, istemeyerek de olsa onayını aldıktan sonra II. Murad'a şu mektubu yazar: *"Eğer saltanat tarafı saadetinizde ise mülkünüzü perişan etmek için harekete geçilmiştir. Meselenin önemini arz ve ihtar ediyorum. Eğer saltanat bu tarafta ise ordu başında bulunmanız hakkında padişah emri vardır. Lüzum-u itaati tebliğ ve ihbar eyliyorum."*

Bu mektubun bizzat II. Mehmed tarafından yazıldığı iddia edilmekteyse de olayların gelişmesi, Fatih'in kişiliği, ordunun başında savaşa gitmekteki ısrarı dikkate alındığında O'nun böyle bir mektup yazacak bir kişilikten uzak olduğu kanaati ağır basmaktadır.

II. Mehmed ordunun başına babasının geçmesi konusunda ikna edilmiş, kendisi ise Edirne'de Sultan olarak tahtta kalmıştır. Bütün bu olaylar esnasında özellikle de Çandarlı, II. Murad'a gerçek padişah gibi davranıyordu. Çandarlı'nın Sultan Mehmed'i küçük düşürücü bu tutum ve davranışı, Sultan Mehmed'te Çandarlı'ya karşı olumsuz bir tutumun gelişmesine neden olmuştur. 1444'de Varna savaşını kazanan II. Murad, Çandarlı'nın bütün ısrarlarına rağmen, oğlu II. Mehmed'i geleceği için tehlikeli olur diye tahttan indirmek istemedi. Edirne'de birkaç gün kaldıktan sonra tekrar Manisa'ya dönmüştür (1445).

Bir süre sonra, Edirne'de yeniçeri ayaklanması olmuş, yeniçerilerin Tüccar mahallesinde büyük bir yangın çıkarması sonucunda genç sultanın Edirne'de otorite kuramadığı şeklinde söylentilerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Yeniçeriler Şahabettin Paşa'nın konağını yağmalamışlar, bu sırada Şahabeddin Paşa II. Mehmed'in sarayına sığınmış ve isyan Çandarlı'nın gayretleriyle bastırılmıştı.

Bu isyanın, ortak bir görüş olarak, II. Mehmed'i tahttan indirmek ve Şahabeddin Paşa'yı yönetimden uzaklaştırıp ortadan kaldırmak ve böylece II. Murad'ı tekrar devletin başına getirmek için Çandarlı Halil Paşa tarafından düzenlendiği belirtilmektedir. Böylece küçük padişahın devleti yönetemediği ispat edilmiş olacaktı.

“Bu olaylar üzerine Çandarlı ve arkadaşları, genç, dinamik ve birtakım yüksek duygularla saltanatta kalmak ve yapmak istediğinin planlarını yapan bu nedenle de saltanattan çekilmeye razı olmayacak olan II. Mehmed'e tahttan çekilmesi isteğinde bulunamadıklarından, gizlice II. Murad'ı tekrar Manisa'dan Edirne'ye getirip tahta çıkarmışlar, II. Meh-

med ise devleti yeterince yönetemediği düşüncesiyle derhal Manisa'ya gönderilmişti (1446).

Edirne'de olan bu olaylar Sultan Mehmed'in yetersizliği şeklinde bir düşünce uyandırmış, bu olaydan sonra kendisine atabey tayin edilen Zağanos ve Şahabeddin paşalar ile birlikte Manisa'ya gönderilmişti. Bu olay Şehzade'nin gelecek yaşamı ve yapacakları için oldukça acı, bir o kadar da ders çıkarılan bir olay olmuştur. Çok erken yaşta ergenliğin henüz başlangıcında yaşanan bu sıkıntıyı, belki de ömür boyu II. Mehmed'in yaşamını en derinden etkileyen olaylardan birisi olarak görebiliriz. *"Büyük insanlar başarısızlıklarından iyi ders çıkarabilen insanlardır."* vecizesini doğrular nitelikte bir örnek olay olmuştur. II. Mehmed bu gönderilişten hiç de memnun olmamış, Çandarlı'nın yanında, babası II. Murad'a da olan kırgınlığını, kendisini en azından Anadolu'nun sultanı olarak görüp, Edirne tarafından hoş karşılanmasa da, Manisa'da kendisini bir Sultan gibi algılamış ve adına para bastırıp, bir takım askeri hareketlerde bulunmuştur. Bir anlamda gelecekteki sultanlığının bir provasını yapmıştır. II. Mehmed'in ilk saltanat denemesi olan 1444-1446, O'nun kişiliğinde oldukça büyük etki bırakmış devlet yönetimi konusunda oldukça iyi bir tecrübe olmuştur.

Onun, Manisa'da geçirdiği ikinci şehzadelik devresi, kişiliğinin olgunlaşması ve Osmanlı Devletinin geleceği açısından çok verimli ve yararlı olmuştur. Fatih'i yetiştiren yakın sosyal çevrenin yanında uzak çevrenin de etkisinin oldukça önemli olduğu görülmektedir. Bu 5 yıllık süre içerisinde, güvendiği hocalarının yardımlarıyla tarihte yaşamış başarılı liderlerin biyografilerini dikkatle araştırmış onların başarılarının arkasındaki sırların neler olduğunu öğrenmeye çalışmıştır. Kahraman

liderlerden Hz. Süleyman, Hz. Davud, İskender, I. Alaaddin Keykubat gibi dini ve milli liderleri incelediğini öğrenmekteyiz. Bu da bize gösteriyor ki çok genç yaşta tahta çıkan Fatih bu liderlerle özdeşleşmiş, onların başarılarının sırlarını öğrenmiş ve onları örnek almaya çalışmıştır.

Bu süre içerisinde Fatih, Latince, İtalyanca, Farsızca yani Doğu dillerinin yanında Batı'da konuşulan dilleri belirli ölçülerde öğrenmiştir. O günkü Batı'da konuşulan dillerini öğrenme istek ve arzusu Şehzade'nin ileride neler yapmak istediğinin de bir ön hazırlığı olarak algılanabilir.

1446-1451 yılları II. Mehmed'in kişiliğinin olgunlaşması ve devlet tecrübesi konusunda oldukça yararlı olmuştur. Fatih'in bilhassa Çandarlı Halil Paşa tarafından başarısız sayılması ve küçük düşürülmesi, Yeniçerilerin kendisine karşı ayaklanması, O'nu o kadar etkilemiş ki, Çandarlı Halil Paşa ve Yeniçeriler ile nasıl baş edilebileceğini ve İstanbul'u nasıl alacağını planlarını bu süre zarfında yapmıştır. Bu süreçte babası II. Murad zaman zaman Şehzade Mehmed'i Edirne'ye getirtip bazı seferlere götürmüş ve böylece tecrübe kazanmıştır.

On dokuz yaşını birkaç ay geçmiş olan Fatih 1451 18 Şubat günü babası II. Murad'ın ölümü üzerine tekrar tahta çıkmış ve yeniçerilerden sadakat yemini almıştır.

II. Mehmed ikinci defa tahta çıktığında Kaşifi'nin kendisine sunduğu *Gazaname-i Rum* adlı eserinde Fatih'in tahttan hiç inmediğini yazmaktadır. Çünkü Varna savaşından önce tahttan inmesi ve babasının, ordunun başına geçmesi gerektiğinde Çandarlı, Sultan II. Mehmed'i ordunun başından çekilmeye ikna etmek için babası II. Murad'ın yalnızca ordunun başında savaşacağını Sultan'ın ise yine kendisi olduğu şeklinde bir güven de vermişti. Bu da Fatih'in aslında 12 yaşında iken

tahttan inmesinin kendisi için ne kadar ağır geldiğini ve Kaşifi'nin de bu düşüncesiyle Fatih'in kırılan onurunu düzeltmeye çalıştığını görmekteyiz.

Fatih'in ilk tahta çıktığı 12 yaşında yaşadığı bir takım başarısızlıkları onun ikinci defa tahta daha tecrübeli, başarısızlıklarından ders almış bir kişi olarak yetişmesine ve gelişmesinde en önemli katkıyı sağlamıştır. Fatih'in birinci başarısız girişimi olmasa idi bu kadar başarılı bir hükümdarlık yapması mümkün olmayabilirdi.

Fatih'in babası II. Murad ince ruhlu, alçakgönüllü bir sultandı. Bilime, bilim adamlarına oldukça önem verir onlarla birlikte olmayı ve onlardan yararlanmayı severdi. II. Murad'ın bu davranışı oğlu Mehmed için de en önemli ve ilk örnek kişiliktir. Fatih'i tanımak için II. Murad'ın da çok iyi bilinmesi gerekmektedir. Bir gün bazı nedenlerle Fatih, Sultan II. Murad'a şikâyet edilir. Sultan Murad onu Ankaradan Edirne'ye getirir. Sultan II. Murad şikâyetin aslı olmadığını ve Hacı Bayram Veli'nin büyük bir insan olduğunu anlar. II. Murad bir gün Hacı Bayram Veli'ye, İstanbul'u almak istediğini, büyük babası Yıldırım Beyazıd, amcası Musa Çelebi ve kendisinin şehri muhasara etmelerine rağmen alamadıklarını ve bu şehrin Osmanlı için çok önemli olduğunu anlatır ve alınması için Hacı Bayram Veli'den yardım ister. Hacı Bayram Veli de gülümseyerek: *"Beğim! Bu şehri sen alamayacaksın. Ben göremem ama... Şu beşikteki Şehzade ile bizim köse (Akşemseddin) alacaktır. Emin ola-*

sın!" der. Bu olay üzerine sultan II. Murad bir daha şehri alma teşebbüsünde bulunmaz. Oğlu Şehzade Mehmed'e de her fırsatta "Mehmed Konstantiniye'yi sen, Akşemseddin ile birlikte alacaksın" öğüdünde bulunur. II. Murad düzenlediği vasiyetnamesinde İstanbul'un mutlaka alınmasını ve bu işin de oğlu Mehmed tarafından yapılmasını istemiştir. Hacı Bayram Veli'nin bu ferasetini gerek ailesi gerekse çevresinde kendisine öğretmenlik ve klavuzluk yapan bütün bilginler Şehzade Mehmed'in kişiliğine ve bilinçaltına yerleştirirler. Çünkü bir çocuk neye göre yetiştirilirse onu yapmaya çalışır. Fatih ömrünün sonuna kadar Akşemseddin'den hiç ayrılmaz ve her an onunla birlikte olmaktan mutluluk duyar. Fatih, Akşemseddin'in önerileri doğrultusunda hareket ettiğini, hatta bütün seferlerinde ve bilhassa İstanbul'un alınmasında hocası Akşemseddin'in büyük teşvik ve yardımının olduğunu vurgular. Ölümlük yapmış olduğu bir konuşmasında Akşemseddin hakkında; "... *Eğer şeyhim izin vermiş olsa idi zikir yolunu tercih eder ve saltanatı terk ederdim*" dediği aktarılmaktadır. Hz. Muhammed'den nakledildiği söylenen: "*Er geç, bir gün Konstantiniye fetholunacaktır. Onu fethedecek emir ne güzel, ne bahtiyar bir emirdir. Askerleri de ne bahtiyar askerlerdir.*" hadisi Şehzade Mehmed'te İstanbul'u alarak bu övgüye layık olduğu ve bu emrin kendisi ve askerinin de kendi askeri olduğu inancını uyandırmış ve bunu gerçekleştirmek için bütün gücüyle çalışmıştır.

Bilindiği gibi İstanbul, Fatih'ten önce de Avarlar, Müslüman Araplar tarafından alınmak istenmişti. Daha sonra Osmanlılar dört kez Yıldırım Bayezit (1391-1394-1396-1400), Musa Çelebi (1411), Fatih'in babası II. Murad (1422) tarafından 62 yıl içerisinde 6 kez kuşatılmış ancak alınamamıştı.¹⁰ Osmanlı'nın

¹⁰ Kuşatma sayısının 7 olması gerekmektedir.

kurucusu Osman Gazi'den itibaren İstanbul'un alınması bir sonraki nesle miras olarak bırakılan bir görev olarak gelmiştir. Dolayısıyla Fatih, dedesi ve babasının yanında hep İstanbul'un fethi hikayeleri ve amaçlarıyla büyümüş ve İstanbul'un alınması fikri Fatih'in bilinç altına ekilmiştir. Bütün bu gelişmeler sanki O'nu İstanbul'u fethetmesine zemin hazırlamış ve tahta geçer geçmez hemen fetih hazırlıklarına başlamıştır. Çünkü tahta geçişiyle İstanbul'u fethi arasında iki yıl iki ay gibi oldukça kısa bir süre geçmiştir. İstanbul'u fetih için yaptırmış olduğu Rumeli Hisarı'nın dört ay gibi çok kısa bir sürede yapılmış olması ve hisarın yapımında bizzat kendisinin de çalışması bunu kanıtlamaktadır. İstanbul'un fethinin dini, milli birçok nedenleri olabilir veya en azından böyle nedenler bulunabilir. Ancak, bir başka neden var ki o da Şehzade Mehmed'in daha önceki dönemlerinde yaşamış olduğu yaşam tecrübeleri, başarıları, başarısızlıkları, dini ve milli kimlik sorunları, anne-babasının onu yetiştirme tarzı ve çevresindeki kişilerin ondan beklentileri onu İstanbul'u almaya teşvik eden diğer önemli nedenler arasında yer almaktadır. Çünkü psikolojinin ve bilhassa psikanalizin verilerine göre insan bebekliğinden itibaren yaşamış olduğu tecrübelerinin ileriki yıllarda onun kişiliğini ve eylemlerini yönlendireceği şeklindeki açıklaması Fatih'te ispatlanmış olmaktadır. Çandarlı ve bazı devlet ricalinin bütün karşı koymalarına rağmen, bilhassa Akşemseddin'in, Zağanos ve Şahabeddin paşaların II. Mehmed'e İstanbul'u alma konusunda büyük destekleriyle İstanbul'un alınma planları yapılmaya başlanmıştır. Nihayet 6 Nisan'da başlayan kuşatma, 22 Nisan Haliç'e indirmesiyle çok şiddetli bir duruma girmiş, 29 Mayıs 1453'te yapılan son taarruzla şehri alarak Ortaçağ'a son vermiştir.

İstanbul'un fethinden sonra Fatih gerek iç siyasette, gerekse dış siyasette birtakım radikal değişikliklere gitti. İktida-

rını güçlendirmek için Çandarlı Halil Paşa'yı fetihten bir gün sonra, 30 Mayıs 1453 günü önce görevden alıp çocukları ve yakın akrabaları ile birlikte tevkif ve hapsedtirmiş ve mallarına el koydurmuştur. Daha sonra bir arabayla Edirne'ye göndermiş ve 40 gün sonra da idam ettirmiştir. Çandarlı'nın Rumlarla işbirliği yaptığı ve ihanet ettiği nedeniyle idam ettirdiği söylene de, aslında bu bir gerçek neden olarak görülmemektedir. Gerçek sebep ise, gençlik yıllarında tahttan inmesine ve küçük düşürülmesine, onurunun kırılmasına neden olduğuna inandığı Çandarlı'dan bir öç alma olarak görülmesi daha akılcı görülmektedir. Bunun yanında, bundan sonraki fetihleri ve hedefleri için de Çandarlı'yı bir engel gibi görüyordu. Daha sonra yapacağı fetihler için en çok güvendiği Şehabettin Paşayı ikinci vezir yapmış, Saruca ve Zağanos paşaları divana almış, Anadolu beylerbeyliğini de İshak Paşa'ya vermiştir. Böylece, fetih hareketlerinde kendisine engel olabilecek büyük ailelerin devlet yönetimindeki nüfuzlarını kırmış, liderliğini daha da pekiştirmiştir. Her yıl ara verilmeden çıkılan seferlerden yorgun düşen askerler, yorgunluğunu dahi Sultan'a iletmeye cesaret edememişlerdir. Bundan sonra da devlet yönetiminde başarısız olanları hemen görevden almış savaşmak istemeyen yeniçerileri cezalandırma konusunda hiç tereddüt etmemiştir. Bu konuda o kadar ısrarcı davranmış ki en büyük vezirlerinden ve üstelik 'kayınbabası olan ve çocukluğundan beri hep destek gördüğü Zağanos Paşayı dahi Belgrat seferinde başarısız oldu diye azledip Balıkesir'e sürdürmüş ve kızından da boşanmıştır.' Böylece Fatih, kimlik, liderlik ve kişiliğinin önünde bir gölge olarak gördüğü Zağanos Paşa gibi daima kendisinden yana tavır koyanları azlederek gerçek kimliğini ortaya koymaya çalışmış ve bunda da başarılı olmuştur. Devletin ve kanunların hâkimiyetini güçlendirmek için ge-

rekli her önlemi almaktan geri durmamış bu konuda da birçok önemli vezirini ya azletmiş veya idam ettirmiştir. Böylece, her sefere çıkıştan önce savaşmak istemeyen veya çok fazla savaş yaptıkları konusunda şikâyetlerde bulunan, ayaklanma çıkarmak isteyen yeniçerilere de gözdağı vermiş onları yola getirmeyi başarmıştır.

Fatih otoriter, merkeziyetçi bir yönetim anlayışına sahip bir Sultan idi. *“Dünyada tek bir din, tek bir devlet, tek bir padişah ve İstanbul da cihanın payitahtı olmalıdır.”* diyordu. Bunlardan anlıyoruz ki Fatih tek adamlığı tercih eden rakiplerinin olmasına tahammül edemeyen bir liderdi.

Nitekim bu gaye ile Fatih kısa zamanda Anadolu'da İsfendiyar, Trabzon, Karaman ve Akkoyunlu memleketlerini ilhak etti. Dulkadirbeyliği ile Kırım Hanlığını tabiiyeti altına aldı. Yunanistan, Arnavutluk, Bosna-Hersek, Sırbistan (Belgrat hariç), Eflak-Boğdan ve sair ülkeleri fethetti. Sultanlığı süresinde 17 imparatorluk, devlet krallık, beyliği ortadan kaldırdı. Osmanlı toprakları Tuna'dan Fırat'a kadar yayıldı. Böylece, Anadolu'da milli birlik kurulmuş oldu.

Fatih'in başarılarının arkasındaki en önemli nedenlerden birisi de, babası II. Murad'ın başarılarıdır. Psikolojik verilere göre babaların güç ve kuvveti ergenlik dönemindeki oğulları için bir kıskançlık kaynağı durumunda olup, oğlun babasıyla olan yarışta babasını geçmek için gayret sarf ettiği bilinmektedir. Fatih'te babasından daha güçlü bir güven duygusu vardı. Dolayısıyla Fatih de bir anlamda babasının başarılarıyla yarışmıştır diyebiliriz. Fatih'in İstanbul'un fethi sırasında Bizans elçisine *“Efendileriniz söyleyin. Şimdiki Osmanlı Padişahı öncekilere asla benzermez. Şimdi benim iktidarımın ulaştığı yerlere onların hayalleri bile yetişememiştir.”* sözü bunu kanıtlıyor görünmektedir. Do-

layısıyla, Fatih babasından ve dedelerinden daha başarılı olduğunu göstermek için var gücüyle çalışmıştır.

Halil İnalcık'ın dediği gibi; *"Fatih Sultan Mehmed, bu imparatorluk buhranının içinde yaşadı ve ona bir çözüm şeklini getirdi."*

Fatih'in Hayatından İbretli Sahneler:

Fethin Vakti

İstanbul'un fethi için yapılan kuşatmanın uzaması üzerine ileri gelen bazı kişiler ümitsizliğe düşmüştü. Bizans'a asker ve yiyecek yardımı getiren birkaç Ceneviz gemisini Osmanlı donanmasını engellemeye çalışmasına rağmen şehrin limanına yanaşmaları, bu rahatsızlığın açık bir şekilde dile getirilmesine neden oldu. Bu kimseler, padişaha gittiler ve Akşemseddin'i kastederek:

—Bir ihtiyar sofunun sözlerini sözlerine güvenerek bu kadar asker kaybettiniz. Devletin hazinesi zarara uğradı. Avrupadan gelen yardımlar şehre ulaştı. Bundan sonra bu şehrin ele geçirilmesi imkânsızdır, diyerek ümitsizliklerini dile getirdiler.

Sultan İkinci Mehmed, söylenenlerin etkisinde kalarak veziri Veliyyüddin Ahmed Paşa'yı:

—Şehir fethetmemiz ve düşmana karşı zafer kazanmamız mümkün olacak mı? Şeyh Hazretlerine sor bakalım, diyerek Akşemseddin'e gönderdi.

Vezir Veliyyüddin Ahmed Paşa Akşemseddin Hazretlerine giderek padişahın söylediklerini kendisine iletti. O da sorulan bu soruya şöyle cevap verdi:

—Muhammed ümmetinden şu kadar Müslüman gazi düşman kalesine doğru hücum ederse inşallah fetih mümkün olacaktır.

Padişah Akşemseddin'in verdiği cevabı açık bulmadığı için yetinmedi.

—Şeyh Hazretleri fetih vaktini belirlesin diyerek Vezir Veliyüdin Ahmed Paşa'yı tekrar Akşemseddin'e gönderdi.

Bunun üzerine Akşemseddin Hazretleri başını eğdi ve mana âleminde bu konu üzerine yoğunlaştı derin düşüncelere daldı. Yüzü, gözü ter içindeydi Allaha dualar etti yalvarıp yakardı sonra başını kaldırdı.

—Bu senenin rebiülevvel ayının yirminci günü şehir vaktinde büyük bir güven ve gayret ile filan yönden yürüyüşe geçsinler Konstantiniye o gün fetholunacak ve ezan sesleri ile dolacak...

Akşemseddin Hazretlerinin belirttiği o gün ve saat geldi. Ordu, sabah namazından sonra belirtilen yerlerdeki surlara doğru hücumla geçti. Sultan İkinci Mehmed, Akşemseddin Hazretlerini yanına davet etti. Padişah bu önemli saatte mana sultanı Akşemseddin'in yanında olmasını istiyordu. Oysa Akşemseddin Hazretleri huzuruna kimsenin gelmemesinin istemiş ve çadırında, başı secdede, mana âleminde bir yolculuğa çıkmıştı.

Gönderilen kişi, Akşemseddin'in oğullarından birinden, Akşemseddin Hazretlerinin kimse ile görüşmek istemediğini öğrendi. Durumu olduğu gibi anlattı. Padişahın bu işe canı sıkılır gibi oldu. Kalktı, Akşemseddin Hazretlerinin çadırına kadar gitti. Bu arada surlara yapılan hücum ve çarpışmalar bütün şiddetiyle devam ediyordu.

Sultan Mehmed, Akşemseddin Hazretlerinin çadırına vardı. Şeyhin ne yaptığını merak ediyordu. Çadırın bir kenarını hafifçe açarak içeriye göz attı. İçeride hiç eşya yoktu. Yer, tamamen topraktı.

Akşemseddin Hazretleri, toprak üzerine secdeye kapanmış; sarığı başından düşmüştü. Bembeyaz saç sakalı toprağa bulanmış; gözyaşları ile çamur olan toprak yüzüne, gözüne bulanmıştı.

Akşemseddin Hazretleri, fethin gerçekleşmesi için secdeye kapanmış, dua ediyordu; hem de gözyaşları içinde...

Onun saçını sakalını yüzünü gözyaşlarını bir nur olarak gördü. Sultan Mehmed biraz irkildi ve düşündüğünden, yaptığından rahatsızlık duydu. Geldiği gibi geri döndü. Şimdi kendini daha da güvende hissediyordu.

Orduya komuta ettiği yere geldi. Surlara doğru baktı. Askerler surlara tırmanmaya başlamışlardı. Surlardan açılan gediklerden içeriye beyaz elbiseli kişilerden oluşan bir topluluğun girdiğini gördü.

Hemen onların ardından Sultan Mehmed'in askerleri de surlardan içeriye girmeye başlamıştı...

Akşemseddin Hazretleri'nin işaret ettiği vakitte şehre girilmişti.

Konstantiniye fetholunmuş; düşmana karşı zafer kazanılmıştı. Sultan Mehmed ve ordusu, Hazreti Peygamberin övgüsüyle şereflenmişti.¹¹

¹¹ Mustafa Uslu, *Fatih Sultan Mehmet ve Fetih*, Papatya Yayınları, İstanbul 2005, s. 105-107.

**EYÜP SULTAN ve
FETHİN MANEVÎ
MİMARİ
AKŞEMSEDDİN**

MANEVÎ EYÜP¹

Hazret-i Eyüb'ün meçhul kabri, bir mânada İstanbul surları dışında kâh görünen, kâh görünmeyen, sır olan, fakat sabit ve daimi bir karargâh gibidir. İstanbul'un fethi için gelmiş ve bu topraklarda şehit olmuş sahabelerin kabirlerinin her biri bir semti fethetmiş, her biri bir kale burcu gibi günümüze ulaşmıştır.

Eyüp Sultan'ın kabri fetihden iki asır öncesine kadar ayaktaymış. Onu Haçlı Latinler, o uğursuz istilaları sırasında, birçok medeniyet eseri ile birlikte yıkmış olmalıdır.

Fetih tohumu iyice gömülmeli, kaybolmak ki yeniden zuhur etsin!

Bizans onun yeterince derine gömülmemesini sağlamıştı. Hatta Hz. Eyüb'ün kabri, Bizanslılar için kuraklık zamanlarında yağmur duasına çıkılan bir merkezdi. Böylece Bizans, fetih mesajını munisleştirerek zararsız hâle getirmişti. Latinler bu tasarlanmamış, kendiliğinden oluşmuş Bizans politika-

¹ D. Mehmet Doğan, “*Büyük Fetih ve Eyüp Sultan*”, Eyüp Sultan Sempozyumu IV, s. 431-437.

sının farkında bile değillerdi. Dolayısıyla onu yerle bir ettiler, bilinmez, görünmez hale getirdiler. Tohum derinlerde olgunlaşacağı günü beklemeye başladı.

H. 50/M. 670'de, ikinci İstanbul Kuşatması sırasında vefat eder. Hz. Peygamberin akrabası, ensarın ilk müslümanlarından. Hicretten 2 sene evvel müslüman olmuştur. Hz. Peygamber, Medine'ye Kuran öğreticisi olarak Musab b. Umeyr'i gönderir. Eyüb el-Ensari ile Umeyr kardeşleşirler. Hz. Muhammed Hicret'te Medine'ye vardığında bindiği deve Ebâ Eyüb'ün evinin önüne çöker. Bu onun misafir edilmesi meselesinin tartışmasız çözülmesine yol açar. Hz. Peygamber 7 ay bu evde misafir olur. Hz. Halit bu yüzden Hz. Peygamber'in mihmandarı (konukçusu), alemdarı değil. "Alemdar, başka bir Halit, Halit B. Velid. Halk muhayyilesi bu iki ismi birleştiriyor. O belki de "manevi" bir bayraktar, fetih fikriyatının bayraktarı! *"Ashabımdan kim bir memlekette vefat edecek olursa, şüphesiz o memleket halkından iman sahibi olarak vefat edenlerin önünde nurdan bir bayrakla yürüyerek onları cehennem azabından kurtaracaktır."* Bu hadis de, Halid'in manevi bayraktarlığını tescil ediyor.

Ebâ Eyüb el-Ensari, Hz. Peygamberin vahiy yazıcılarından / kâtiplerinden, 200'e yakın hadis rivayet etmiş, Hafız-ı Kuran. Hz. Peygamberin sağlığında bütün gazalara / savaşlara katılmış. Hz. Muhammed'in vefatından sonra da aynı yolu takip etmiş. Suriye, Filistin, Mısır, Kıbrıs fetihlerinde bulunmuş. H. 35'te Hz. Osman tepkilerden ötürü Mescid-i Nebvi'de namaz kıldıramayınca, Hz. Ali namazı Eyüb el-Ensari'nin kıldırmasını uygun bulmuş. Kendi hilafeti zamanında haricilerle savaşmak için Irak'a gittiğinde Medine'de imamlığı Ebâ Eyüb'e bırakmış.

İslam'ın başlangıç döneminde Ortadoğu coğrafyası iki büyük devlet tanır: Bizans ve İran. Bu iki devletin arazisinin de İslam'a ram olacağı müjdelenmiştir. Hatta önce putperest olan İran'ın ehli kitap Rum'u yeneceği fakat bu zaferin geçici olacağı, ardından Rum'un galip geleceği, Kur'an-ı Kerim'de bildirilmiştir. (Rum sûresi: *Rumlar mağlub oldu. Halbuki onlar bu yenilmelerinin ardından galib olacaklar.*) Gerçekten öyle olmuş, Bizans İran üzerine galip gelmiştir. Bizans'ın taht şehri İstanbul'un fethi için daha Hz. Osman zamanında yollara düşülmesi, binlerce kilometrelik meşakkatli kara ve deniz yolculuğundan sonra uzun süren kuşatmalara girişilmesi, bu seferlere sahabeden katılanların olması ve bilhassa Eyüb el-Ensari'nin ilerlemiş yaşına rağmen (70'in üzerinde) bu sefere katılanlar arasında bulunması üzerinde durulması gereken hususlardır. Elbette bu zahmet ve eziyete katlanmayı teşvik eden esas unsur Hz. Muhammed'in İstanbul'un fethedileceğini tebşir etmesidir. Fetihden 857 sene önce, sahabeden Bısr'ül-Ganevi yolu ile rivayet edilen bu hadis-i şerif mealen şöyledir: *"Konstantiniye elbet fetholunacaktır. Onu fethedecek emir ne güzel emirdi ve o ordu ne güzel ordudur"*.

Bu metinde "ni'me'l-emir ve ni'me'l-ceyş" kavramları dikkati çekmektedir. Süheyl Ünver, "ni'me'l-emir"i "mutlu emir-kumandan" ve "ni'me'l-ceyfi" "mutlu asker olarak çevirmektedir. Hz. Peygamberin övdüğü kumandan olmak, askerler arasında yer almak, bugünkü deyimiyle en kuvvetli "motivasyon"u sağlamaktadır. O yüzden yaşlı sahabiler daha uzun ve meşakkatli seferi göze almaktadır. "Fetih hadisi" tek başına motivasyon kaynağı olarak yeterlidir, fakat başka güçlendirici sözler de vardır. Hz. Peygamber, deniz seferine çıkacakları övmüştür. Konstantiniye'ye cihada giden askerlerin af ve mağfirete maz-

har olacağını beyan etmiştir ki bu hadisin ravisi Ebâ Eyüb'dür. Hz. Muhammed'in İstanbul fetholunmadan kıyametin kopmayacağına dair sözü de, bu kutlu işin eninde sonunda olacağına dair bir müjdedir.

Ebâ Eyüb'ü sağ olduğu müddetçe bütün seferlere katılmaya sevk eden ve nihayet ahir ömründe İstanbul önlerine iki defa getiren bir hadis daha vardır ve onun da rivayetçisi kendisidir. *“Allah'a ortak koşmayan, namazı kılan, zekâtını veren, orucunu tutan, büyük günahlardan korunan cennete gidecek.”* Ashab: *“Büyük günah nedir?”* diye sorar. Cevabı: *“Allah'a şirk koşmak, adam öldürmek ve savaştan kaçmak”*.

İstanbul fethinin mesajını en üst seviyede taşıyacak kişi Ebâ Eyüb olmalıdır. Hz. Osman döneminde ilk sefer açıldığında yola düşen bir zat, Hz. Peygamber'in akrabası, çok yakınında bulunmuş, kâtipliğini yapmış, gazalarına aksatmadan katılmış güzel sözler nakletmiştir. Ayrıca Hz. Ali başta olmak üzere, sahabenin itibar ettiği, değer verdiği bir kimsedir. Bu hüviyetle hem birinci sefere, hem ikinci sefere katılır. İkinci sefer, artık onun mesaj getirdiği sefer olmaktan öte, mesaj haline geldiği seferdir. Hz. Halid, canlı bir mesaj olarak toprağa gömülecektir. Emevilerin İstanbul seferinde 70-80 yaş arasındadır, hastalanır, ölümü yakındır. Kumandan Yezid ziyaretine gelir. Bir arzusu olup olmadığını sorar. *“Dünyanızdan hiçbir şey istemiyorum. Cesedimi düşman toprağının içine sok. Mücahid atları toprağı çiğnesin, mezarım belli olmasın. Resulü Ekrem “Konstantiniye'de kalenin yakınına bir recül-i salih defnolunacaktır” buyurmuştur. İşte ben umarım ki, o recül-i salih olayım”* cevabını alır.

Ebâ Eyüb, bu görüşmeden sonra vefat eder. Vasiyetine uyularak cenaze namazından sonra tabutu eller üzerinde hü-

cuma kalkılır. Ceset, surlara yakın bir yere gömülür. Bizans devlet erkânı, surların gerisinden bu garip manzarayı hayretle seyrederek. Bizans tarafı ile Müslüman kuvvetleri arasında haberler gelip gider. Bizans tarafı şaşkınlığını ifade eder. Müslüman tarafı bir ulu kişinin vasiyetini yerine getirdiklerini belirtir. Bizans tarafı bunu akıllıca bulmaz. Onlar çekilip gidince mezarın akibetinin iyi olmayacağı hatırlatılır. Müslüman tarafı, böyle yapılması halinde müslümanların kontrolü altındaki coğrafyalarda hiçbir kilisenin ayakta kalamayacağını bildirir. Sonuçta, Bizans imparatoru, Ebâ Eyüb'un mezarını korumayı kabul eder. Nitekim korunur da. Bizans ahalisi, bu mezarı ziyaretgâh haline getirir. Hatta kuraklık zamanlarında burada yağmur duası yapılır. Mesaj artık maddileşmiş şekilde topraktır. Bir gün okunacak ve gereği yapılacaktır. Aradan sekiz asır geçse de! İstanbul'un fethi sekiz asır sonra ve 12. muhasarada gerçekleşir.

Osman Gazi, nesline "*İstanbul'u aç gülzar yap*" diye vasiyet etmiştir. Onun adını taşıyan devletin peygamberin adını taşıyan genç sultanı İstanbul'u açmıştır...

İstanbul'un fatihi şehzade Mehmed, 1430-1432 arasında doğmuştur. Babasının vefatı üzerine, 10 Şubat 1451'de cülus etmiştir. İlk iş olarak Karaman seferine çıkmak zorunda kalmıştır ama onun asıl yapmak istediği ilk iş, İstanbul'u muhasara ve fethetmektir. 21 Mart 1452'de Rumeli Hisarını yaptırmaya başlar. Bu elle tutulur, gözle görünür bir fetih hazırlığıdır. Ertesi yıl 6 Nisan 1453'te İstanbul'u kuşatır.

Osmanlılar için İstanbul'un fethi, siyasi-idari, iktisadi bir zorunluluk değildir sadece. Aynı zamanda manevi bir zarurettir.

Fetih mesajı bu topraklara gömülmüştür. Bu mesajı okumak ve gereğini yapmak icap etmektedir. Bu okumayı en doğru

yapanlardan biri Hacı Bayram Veli, olmalıdır. Onun ünvanı: Şeyhir-rum / Rumun şeyhi, Anadolu şeyhi), Osmanlılar, Hacı Bayram'ı Anadolu'nun, devletin ve Osmanogullarının koruyucusu olarak kabul ederler.

“Anadolu Türklüğünün manevi, ruhani bekçisi” olarak da kabul edilen Hacı Bayram 78 yaşında 833 / 1430'da vefat eder. 16 Halifesi Darandé'den Gelibolu'ya, Çorum'dan Karamana kısa sürede yayılmıştır. Bu o zamanki Osmanlı sınırlarını aşan bir manevi tesir coğrafyası demektir. Osmanlı sarayı, Şeyh Bedreddin gaillesinden sonra Ankara merkezli bir sûfi hareketinden çekinir. II. Murad Hacı Bayram'ı Edirne'ye çağırır veya getirtir. Hacı Bayram Padişah üzerinde müsbet tesir uyandırır. Eski Cami'de kürsü tahsis edilir. Bu Hacı Bayram'ın padişahla ilk görüşmesidir. Son görüşme Hacı Bayram'ın vefat ettiği yıl yapılmıştır. Bu görüşmede II. Murad fethin kendi-

Osmanlı'nın son yıllarında Haliç ve Eyüp Sultan

sine müyesser olup olmayacağını öğrenmek için üsteler. Hacı Bayram Veli İstanbul'u beşikteki şehzade ile Akşemseddin'in fethedeceğini söyler. II. Murad bu tarihten sonra 21 yıl saltanatla kalır, İstanbul'u kuşatmaya bir daha teşebbüs etmez. II. Mehmed'i 14 yaşında tahta çıkarır. Belki de oğlunun fatihlik görevini bir an evvel yerine getirmesi için!

Hacı Bayram'la ilgili bir iki hususa temas ettikten sonra, fethi havale ettiği, fetih mesajının gerçek okuyucusu Akşemseddin üzerinde duracağız. Hacı Bayram, "Fetret devrinde sonra Osmanlı devletinin sosyal ve kültürel bünyesinin oturması için ciddi faaliyetler yürütmüştür, adeta imparatorluk öncesinde sağlam bir zemin meydana getirmeye çalışmıştır. Bütün müritlerinin üretici olmasını, bir meslek sahibi olmasını şart koşturmuştur. Göçebeleri yerleşmeye teşvik etmiştir. Türkçenin telif ve tercüme eserlerle güçlenmesine gayret etmiştir. Zamanın en ünlü şair ve yazarları Hacı Bayram'ın ya mürididir, ya da onunla münasebetleri olan kimselerdir. Ankara gibi Osmanlı Devleti'nin doğu ucunda bulunan stratejik bir şehrin Karamanoğullarına karşı Osmanlı safında yer almasını sağlamıştır. Hacı Bayram Veli, tarikatını emanet ettiği halifesine, İstanbul'un fethi için gerekli manevi vasatın hazırlanması görevini, bu hususta genç şehzadenin yetiştirilmesi vazifesini de tevdi etmiştir.

Peygamber Ebâ Eyüb'ü Çadırın Önünde Görünce

Efendimizin büyük sahabesi ve mihmandarı olan Ebâ Eyüb'ün vefasını anlatan anlamlı bir olayı Niyazi Ahmed Banoğlu, *Tarihi ve Efsaneleri ile İstanbul Semtleri* adlı eserinden dinleyelim: Hayber gazasında kale beyinin güzel kızı Safiye Hatun esir edilmişti. Yalınkılıç, saatlerce çarpışan Arap de-

likanlıları, muvaffakiyetin verdiği gururla esirlerin arasında dolaşıyorlardı. Herkesin gözü Safiye Hatun'da idi. Her Arap hayatını istihkar [küçük görerek, önemsemiyerek] ederek çarpışmış, birkaç düşman kafası parçalamış, vücudunun muhtelif yerlerinden ağır denecek yaralar almıştı.

Fakat en çok kim yararlık yapmıştı? Belli değildi. Yalnız hepsi aynı derece çarpışmıştı. Binaenaleyh hepsi de güzel Safiye Hatun'a bir "hak" iddia ederek bakıyordu. Zaferden sonra iç karışıklığın en büyük felaketlerden biri olduğunu birçok tecrübelerle anlamış olan Hz. Peygamber, gözlerini yüzlerce Araba dikmiş seyrediyordu. Hepsinin gözlerinde sanki bir ateş parçasının alevleri fişkırlıyordu. İçlerinden biri Safiye Hatuna yaklaşıp yüz el, yüz hançer ve yumruk ona doğru uzanacaktı. Ve sonra biraz evvel Hayber Kalesi'ne hücum ederken akan kan şimdi burada akacaktı.

Hazreti Muhammed küçük adımlarla Safiye Hatun'a doğru yaklaştı. Ürkek bir ceylan gibi titreyerek etrafa bakınan genç kızın kolundan yakaladı. Ve çadırına götürdü. Peygamber sabahleyin uyandığı vakit çadırının etrafında aynı tempo ile dolaşan bir ayak sesi duydu. Çekingen duyulmasından korkan ayak sesleri. Kimdi bu küstah? Bir peygamberin çadırına kadar yaklaşacak kadar cesaret gösteren bir düşmandan başkası olamazdı.

Hazreti Muhammed şiddetle yerinden fırlayarak çadırı araladı. Gördüğü manzara bir an için yüreğini hoplattı. Bu Ebâ Eyüb el-Ensari idi:

— Ya Ebâ Eyüb... Bu saatte burada ne işin var?

Hz. Muhammed bu sözleri ani olarak söylemişti. Peygamber her gazada yanı başında çarpışan Eyüp'ten hiçbir husus ta şüphe edemezdi. Eyüp:

— Ya Muhammed, dedi sizi bekliyorum.

Ebâ Eyüb, Peygamber Safiye Sultanı aldıktan sonra Arap muhاریplerinden [savaşçı] bazılarının yumruklarını sıktıklarını görmüş, çadıra hücum etmeleri ihtimalini düşünerek sabaha kadar beklemiş. İşte Hicret'in 52, Milat'ın 675 yılında Yezit bin Muaviye [610-680] zamanında Bizans ile yapılan muharebeye iştirak eden Hazreti Eyüp, bu muharebede hastanarak ölmüş yahut şehit edilmiş. Ebâ Eyüb, eski kitaplarda şöyle tarif edilirdi:

“Vilayeti Rum'da arzı mukaddes ve ravza-i akdestir”

Ebâ Eyüb'ün Mezarı Nasıl Bulundu?

Muaviye'nin hilafeti döneminde İstanbul iki defa muhasara edilmiştir. Mesleme ile Ebâ Eyüb'ün kumandanlık ettiği bu seferlerden birinde barış ile beraber Konstantin'den hazineler alınarak Şam'a geri dönmüştür. İkincisinde ise, Rivayete göre Ebâ Eyüb'ün kumandanlığındaki Müslüman askerlerin İstanbul'u fethetme ihtimaline binaen barış antlaşması yapılmış, Ayasofya'da ibadet yapmalarına izin verilmiş; fakat ibadetten sonra Eğrikapı'dan çıkarken Bizanslılar tarafından taş atılmak suretiyle şehit edilmişlerdir. Diğer rivayete göre de, Ebâ Eyüb rahatsızlanarak vefat etmiştir.

Hicri 857 (1453) senesinde Fatih Sultan Mehmed İstanbul'u fethettikten sonra yetmiş yedi Ehl-i Keşf'el- Kubur'dan (kabir ahvalini gören ermişlerden) Ebâ Eyüb'ün kabrini bulmalarını istemiştir. Efendimizi Medine'deki evinde ağırlama şerefine mazhar ilk sahabe olan Ebâ Eyüb, yaşı ilerlemiş olmasına rağmen İstanbul kuşatmasında bulunmuş ve hicretin elli ikinci senesinde şehit edilmiştir. O zamandan beri meçhul olan kabri,

rivayet olarak dildeb dile dolaşmış; fakat yeri bulunamamıştır. Bunun üzerine Fatih Sultan Mehmed, maddi ilimler kadar manevi ilimlerin de sultanı olarak gördüğü Akşemseddin [1390-1458]'e müracaat etmiş; mihmandar-ı Nebevi olan Ebâ Eyüb'ün merkadinin bulunmasını istemiştir. Tefekküre dalan Akşemseddin, sonunda Haliç kıyılarında ağaçların bulunduğu ormanlık bir alanı göstererek padişaha müjdeyi vermiştir.

İşaret edilen yere varıldığında Akşemseddin, önce iki rekat namaz kılmış, ardından secdede derin bir tefekkür ve niyaza dalmıştır. Hatta bazıları, secdedeki halin uzaması üzerine Efendi'nin kabri bulamadığını dillendirmişlerdir. Bir rivayete göre de, orada bulunan bir çoban padişaha hitaben:

— Efendim, ben senelerdir bu mahalde çobanlık yaparım. Başlarında bulunduğum koyun sürüsü, belli bir alana gelince asla üzerinden geçmez, yollarını değiştirir, iki yana ayrılarak geçip gider. Hiçbir zaman o alanda bir hayvanımın da otladığına şahit olmadım, diyerek şahit olduğu garip olayları dile getirir.

Bir rivayete göre, secdeden başını kaldıran Akşemseddin, padişaha namazını eda ettiği yerin altında Ebâ Eyüb'ün medfun olduğunu müjdeledi. Diğer bir rivayete göre de, Akşemseddin'in tespit ettiği yere işaret olarak bir ağaç dalı dikildi ve bir müddet beklenildikten sonra herkes oradan ayrıldı. Ertesi sabah Fatih Sultan Mehmed, Akşemseddin ile beraber tekrar mezarın bulunduğu yere geldiler. Manevi kudretini sınamak amacıyla ağaç dalının değiştiğini fark eden Akşemseddin, ağacın dalını daha önce tespit ettiği yere götürdü. Tespit edilen yer, Fatih Sultan Mehmed ve Akşemseddin'in gözetiminde kazılmaya başlandı. Derinlik birkaç metreye yaklaştığında yeşil bir örtü ile kaplı olan ve kufi hat ile taşaya yazılmış

bir yazı bulunan mübarek kabrine ulaşıldı. Üzerinde “Bu kabir Ebâ Eyüb’ün kabridir!” yazılmış olan kabrin içinde –bir rivayete göre– açılarak zafran ile boyanmış kefen içinde tertemiz vücudu bulunan Ebâ Eyüb görüldü. Sağ elinde bir tunç mühür vardı. Taş ile kapatılıp, yeşil ile de setredildi. Sonra bütün fetih askerleri tarafından ziyaret edilerek dualar edildi. Bir başka rivayete göre de, Ebâ Eyüb şehit edildikten sonra kabri, bir rahibin rüyasına giren Efendimiz tarafından manevi olarak işaret edilmiş, rahip de kabri bulunduğu yere yazı yazarak işaret bırakmıştır.

Daha sonra Fatih Sultan Mehmed tarafından bu makama cami, medrese, han, hamam, imaret, çarşı, pazar yapılmıştır. Bununla birlikte Fatih Sultan Mehmed’den sonra gelen Osmanlı Sultanları da her biri bu mübarek makama bir eser yaparak manen ihya etmişlerdir.

Piyerloti Tepesi’nden Haliç, gravür. V. Bartlett, 1839

Eyüp Camisi Nasıl Yapıldı?

Eyüp Camisi mimarisi Nuruosmaniye [18. yüzyıl], He-
kimoğlu Ali Paşa [1734-1735], Laleli [1763], Azapkapı [16.
yüzyıl], Atık Ali Paşa [1509] camilerine benzetilmektedir. Av-
lunun üç tarafında on iki sütunlu ve on üç kubbeli revak ca-
miye bir üstünlük vermektedir.

Caminin ilk yapılışı Akşemseddin Eyüp'ün mezarını
bulmasından sonradır. Burada bir türbe ve karşısında on altı
hücreli bir medrese ve bir kütüphane, iki minareli cami ya-
pılmıştı. Bu yapılış tarihi 863 (1458)'dir. Caminin yapılışı şu
beyitle söylenmişti:

*“Çün sekiz yüz altmış üç sâlinde bu
Camisi Sultan Mehmed yaptı nev.”*

Fatih'in yaptırmış olduğu Camii sonraları birçok defa-
lar değişiklere uğradı. 1000(1592)'de Defterdar Ekmekçizâde
Ahmed Paşa [?-1617] camiye birçok ilaveler yaptı. Sonraları
Üçüncü Selim, minarelere dokunmadan Camiye temel taşına
kadar söktürdü, satın aldırarak yeniden yaptırdı.

Caminin yapılışına 1213 (1798) yılında başlandı. Muhar-
rem'in yirmi beşinci günü saat üç buçukta temeli atıldı. Uzun
Hasan Efendi'nin nezareti ile yirmi sekiz ayda bitirilerek 1215
(1800) yılında namaz kılındı.

Aynı yıl Eyüp türbesi yenilendi. Yesarizâde'nin [?-1848]
yazdığı tarih türbeye asıldı.

Eyüp Camii bundan sonrada birkaç defa tamir edildi.
1220 (1820) yılında bütün camilere mahye yapılmasını fer-
man edilince, Eyüp Camii'nin minareleri kısa olduğundan,
ikişer şerefeli iki minare yapıldı. İki yıl sonra deniz tarafında

olan minarenin şerefesi ve bir kısmı yıldırımından yıkıldı. Sonradan tekrar yaptırıldı.

Sinan Paşa harem avlusunun şadırvanın önündeki kasrı, Darüssaade Ağası Mustafa Ağa, türbenin büyük kapısı önündeki sebili, Sultan Osman'ın Validesi Feruze Hatice Sultan cüzhaneyi, İbrahim Paşa [Nevşehirli Damat İbrahim Paşa] caminin iç avlusundaki şadırvanı [1723], bazirganbaşı İsmail Efendi harem avlusunda ki muslukları yaptırdılar.

Eyüp Türbesi Etrafında Gömülü Olanlar

Baba Yusuf Karahisarî²: [?-1512] Bayrami tarikatindendi. Beyazıd Camisi'nde ilk defa Cuma vaizi olmuştu. Türbenin büyük kapısı hizasında gömülüdür.

Müeyyetzâde Abdurrahman Efendi: "Füzelayı dihirden" diye anılan Abdurrahman Efendi Kazaskerdi. 922(1516)'de ölmüştür.

Efdalzâde: 908 (1502)'de Harem türbesine gömülmüştür.

Hatipzâde: 901 (1495)'de aynı yere gömülmüştür.

Hasan Samsuni: İstanbul kadısı idi. 891(1486)'de gömülmüştür.

Abdülveli Efendi: Kadı idi. 963 (1555)'de gömülmüştür.

Mihrişah [?-1805]: Üçüncü Selim'in Validesidir. Mihrişah Eyüp'te Eyüp mahkemesi, Humbaracı kışlası ve sebil-ler yaptırmıştı.

Hatice Sultan [1766-1821] ve Beyhan Sultan'da [1766-1824] burada gömülüdür.

² Mehmet Nermi Haskan, *Eyüp Sultan Tarihi*, Eyüp Belediyesi Yay., 1996, s. 271'de bu isim Yusuf Baba Sivrihisarî olarak geçmektedir.

*1950'li yıllarda Eyüp Sultan'da bir kış günü,
İstanbul Bülteni, yıl 3 sayı 54.*

Akşemseddin³

Bu büyük âlim ve mutasavvıfın adı tarihimizde iki büyük şahsiyetle birlikte anılıyor: Fatih Sultan Mehmed ve Hacı Bayram-ı Veli. Akşemseddin bu iki şahsiyetin arasında bir köprü. Hacı Bayram, Şehzade Mehmedi ya görmedi ya da doğumundan hemen sonra, beşikteyken gördü. Ona doğru-
dan bir mesaj iletmesi mümkün değildi. Oysa Akşemseddin Hacı Bayram'ın halifesi. Şehzade Mehmed'in hocası. Bu hocalık farklı bir hocalık. "Fetih hocalığı, öğretmenliği". Fetih öğretilir, öğrenilebilir şey midir?

Akşemseddin 1380 Şam doğumlu. Babası Rum'a (Anadolu'ya) göçmüş, Amasya'nın Kavak kazasına yerleşmiş. Soyu,

³ D. Mehmet Doğan, "Büyük Fetih ve Eyüp Sultan", Eyüp Sultan Sempozyumu IV, s. 431-437.

Şehabeddin Sühreverdi'ye, oradan da Hz. Ebubekir'e dayanıyor. Sağlam bir medrese tahsili görüyor. Tebabet de öğreniyor. Osmancık medresesine müderris olarak tayin ediliyor. 26-27 yaşında tasavvufa meylediyor. Fars'ı, Maverâünnehir'i, Horasan'ı dolaşıyor. Mürşidini bulamıyor. Anadolu'ya dönüyor. Ona Ankara'da kendisi gibi eski bir müderris olan Hacı Bayram tavsiye ediliyor. Hacı Bayram'ın müritlerini çalışmaya mecbur etmesi ve fakirler için çarşı pazar dolaşıp zekât toplamasını hoş karşılamadığı için aklına yatmıyor.

Zamanın büyük şeyhlerinden Zeynüddin Hafîye intisab için Halep yoluna düşüyor. Halep'te bir rüya görüyor, boyunda bir zincir takılmıştır ve Ankara'da Hacı Bayram Veli'nin eşğine bırakılmıştır. Zincirin ucundan Hacı Bayram tutmaktadır. Ankara'ya dönüyor. Hacı Bayram dervişleriyle Çubuk'ta burçak imecesindedir. Hacı Bayram Akşemseddin'e itibar etmiyor. O da çalışmaya koyuluyor. Öğle yemeği vakti yemeğe çağrılmaz. O da köpeklerle birlikte yemeğe hazırlanır. Tam yemek üzereyken, Hacı Bayram, "Hay Köse beni yaktın" diyerek sofrasına davet eder. Ona davranışını, "zenci de zorla gelen misafirin ağırlanması böyle olur!" şeklinde izah eder. Kısa zamanda hilafet alır. "Akşemseddin" adını Hacı Bayram koyar. 1422'de Edirne Sarayı'na giderken yanında Akşemseddin de vardır. Hacı Bayram Akşemseddin'i Beypazarı'na gönderir. Orada mescid ve değirmen inşa eder. Etrafına çok kalabalık toplanınca, burayı terk eder ve İskilip Evlek'e geçer. Burada da şöhreti çabuk yayılır, oradan da Göynük'e gider. Yine cami ve değirmen yapar. 1429'da Hacı Bayram'la Emir Sultan'ın cenazesinde bulunduktan sonra Edirne'ye geçerler. 1430 Mart ayında Şehzade Mehmed doğar. II. Murad'la sohbetten, hükümdar Hacı Bayram'a sorular sorar. *"Esna-yı sohbetten Azizden İs-*

tanbul fethine himmet taleb buyurduklarında, Şeyh sohbeti başka mevkie sarf buyurup, güya padişahın kelimasını fehmetmediler suretini tuttuklarında, padişahın tekrar ibram buyurduklarında, âhir nâçar kalub Şehzade Sultan II. Mehmed henüz taze idiler. Padişah yanlarında cülus bulunmuşlardı. Hazret-i Aziz keşfi raz buyurup "Padişahım, İstanbul sizlerin vaktinde, bizim duamız ile husul-pezir olmayub, işbu şehzade-i cihanbahtın vakit ve zamanında, şu kösenin duasıyla feth olup ve bunların yüzünden husul-pezir olur" buyurdular. Kösedden Muradları Akşemseddin hazretleri ol vakitte yanlarındaulup ve şeyhin karşısında ayak üzeri dururlar idi."

Akşemseddin'in Hacı Bayram'ın vefatından sonra sarayla ilgisini kesmediği anlaşılmaktadır. Onun en azından iki defa Edirne'ye gittiği bilinmektedir. Birincisinde, Kazasker Candarlıoğlu Süleyman Çelebiyi, ikincisinde Sultan Mehmed'in kızını tedavi eder.

İstanbul'un fethi ile ilgili olarak, biri ölmüş diğeri yaşayan iki şeyhin adının zikredilmesi sonuca ulaşılması için yeterli olmayabilir. Elbette Hacı Bayram'ın tebşiri ve halifesi Akşemseddin'in gayretleri çok önemlidir. Fakat Hacı Bayram'ın ve Akşemseddin'in fetihteki rolleri şahısları ile sınırlı değildir. Genç Sultan Mehmed, İstanbul'un fethi için harekete geçtiğinde Anadolu'da çeşitli güçlü tarikatlar bulunmasına rağmen, sadece Bayramileri davet etmiştir. Manevi güç vesilesi olarak Akşemseddin ve Akbiyık Meczubu yanında bulundurur. Bu tutumu, Hacı Bayram'ın bir zamanlar babasına verdiği fetih müjdesi ile ilgili keşfe olan itimadını doğrulamaktadır.

İstanbul'un muhasarası ve fethi konusunda, Fatih'in kararlılığı yanında, üst kademe Osmanlı bürokrasisi mütereddittir. Fatih Divana muhasara kararı aldırmıştır, gerekli hazırlıklar ya-

pılmıştır ama vezir-i âzam başta olmak üzere, yüksek seviyeli yöneticiler muhasara sırasında dahi tereddütten kurtulamazlar ve muhalefetten vazgeçmezler. 27 Mayıs, yani Fetih'ten iki gün önce toplanan harp meclisinde dahi muhasaranın kaldırılması yönünde kuvvetli bir eğilim vardır. Muhasara uzamıştır, Macarlardan Bizans'a yardım kuvvetleri gelecektir. İstanbul alınsa bile Hristiyan Avrupa tepki göstererek yeni bir Haçlı seferi başlatacaktır... Bilhassa Sadrazam Candarlı Halil Paşa'nın sözcüsü olduğu bu görüşe karşılık genç sultan direnir. Bu kritik anda onu destekleyenlerin başında Akşemseddin gelmektedir. Akşemseddin'le birlikte Molla Gürani ve Molla Hüsrev Fatih'i desteklemektedir.

İsmail Hami Danişmend, çeşitli sebeplerle ortaya çıkan tereddüt ortamında *"Akşemseddin'in manevi nüfuzuyla oynadığı büyük rol, bu mübarek şahsiyeti İstanbul fethinin en nurani siması haline getirmektedir"* demektir.

Ertesi gece, yani pazartesiye salıya bağlayan gece meşhur "Mum Donanması" yapılmıştır. İstanbul'u kuşatan birlikler surların etrafına öbek öbek ateşler yakmış, hatta donanmaya mensup gemilerde de kandiller, fenerler yakılmış ve İstanbul'un etrafı bir aydınlık kuşağı ile sarılmıştır. Bir taraftan da tehlil ve tekbirler getirilmektedir. Gece yarısında bütün ateşler ve ışıklar söndürülmüş, böylece zifiri bir karanlık meydana gelmiştir. "Biraz evvelki aydınlık kadar biraz sonraki karanlık da mahsurların gözlerini kamaştırmıştır. Türk ordusunun büründüğü bu koyu karanlık içinde bir Türkmen atına binen genç Fatih hücum hattını boydan boya tefiş ederken tepeden tırnağa beyazlar giydiği için Akşemseddin denilen ak sakallı veliyullah da nurani bir hayalet gibi saf saf dolaşarak, Hakkın askerlerine şehadet lezzetini telkin etmiştir." "Harbin en şid-

detli zamanında bir aralık Akşemseddin'le Molla Gürani ateş hattına atılıp Hak yolunda askere öneyak olmuş...”

Akşemseddin'in Ebâ Eyüb el-Ensari'nin kabrini keşfetmesi, muhasaranın en önemli ve kayda değer hadiselerindendir. Kaynaklara göre, Akşemseddin Sultan Mehmedin arzusu üzerine, Eyüp Sultan'ın kabrini keşfetmiş, bu da askerlerin maneviyatı üzerinde çok müsbet tesir uyandırmıştır. Bu sonucu tabii görüyoruz. Toprakta gömülü olduğu bilinen fetih mesajı Ebâ Eyüb'ün kabrinin bulunmasıyla adeta somutlaşmıştır. Akşemseddin'in buluşu soyutu somutlaştırmıştır, görünür hale getirmiştir. Yine rivayete göre Genç Sultan, muhasaranın uzaması, fethin gecikmesi karşısında Akşemseddin'e gelerek, tebşirini açıklığa kavuşturmasını ister. Hatta gün ve saat olarak fethin oluş vaktini bildirmesini talep eder. Akşemseddin gün ve saat verir. Heyecanlı padişah, o gün ve saatte bulunduğu yerde sonuca ulaşılmadığı için Akşemseddin'i bulur. Akşeyh namaz kılmaktadır. Genç Sultan Akşemseddin'e fetih vakti ile ilgili soruyu sormadan askerler, surların aşıldığını, bir kısım kuvvetlerin İstanbul'a girdiklerini haber verir.

Akşemseddin, fetih mesajını her yerde okumuştur. En başta Kur'an'da, “Beldetün tayyibetün” ayetinin ebced hesabıyla İstanbul'un fethine tarih olduğunu işaret eder. (H. 857)

Artık “Fatih” olarak anılacak olan genç sultan, İstanbul'a Akşemseddin'le birlikte girer. Onu “benim hocamdır” diye takdim etmekten kaçınmaz. Akşemseddin Fatih'in hocasıdır. Evet, fetih hocası Fatih, ilk Cuma hutbesini Ayasofya'nın geçici minberinden onun okumasını ister. Fatih'in şöyle söylediği belirtilir: “*Bu ferah ki bende görürsüz, yalnız bu kal'a*

fethine değildir. Akşemseddin gibi aziz, benim zamanımda olduğuna sevinirim.”

İstanbul'un fethinde bulunup “ni'me'l-ceyş” arasında yer alan isimlerle ilgili bir kitap yayınlayan Süheyl Ünver'in bu ilginç eserinde dikkati çeken önemli bir husus, Hacı Bayram Veliye ve Bayramiliğe nisbet edilen şeyh ve derviş isimleridir. Elbette başta Akşemseddin ve Akbıyık isimleri bu listede yer almaktadır. Fakat Bayramî şahsiyetleri bu ikisinden ibaret değildir. Baba Yusuf Bayram, (Hacı Bayram'ın halifelerinden ve Eyüb el-Ensari'nin türbedarı, kapısının yanında görmülü), Durmuş Dede (Hacı Bayram halifelerinden, Rumeli Hisarı'nda medfun), Edhem Baba (yine Hacı Bayram halifelerinden), Ferruh Dede (Edhem Babanın kardeşi, o da Bayrami hulefasından), Listede Kavas Baş, Keskin Dede, Kızılca Bedreddin, Mecdüddin İsa, Şeyh ilahi, Yusuf baba gibi hakkında fazla bilgi olmayan isimler yanında Molla Zeyrek gibi meşhur simalar da bulunuyor. Ünver, Molla Zeyrek için “İstanbul kuşatılması ve alınmasında Hacı Bayram Veli namına bulunan ve zamanın değerli âlimlerinden ve ni'me'l-ceyştendir” ifadesini kullanıyor.

Kaynaklarda ifade edildiğine göre, Sultan Mehmed, İstanbul'un fethine sadece Bayramîleri davet etmiş, Bayramîler de 20 bin kişilik bir derviş ordusuyla kuşatmaya katılmıştır.

Fatih Padişahlığı Bırakmak İsteyince

Fatih Sultan Mehmed, bir öğretmen ve rehber olarak Akşemseddin'den çok faydalanmıştı. Bu yüzden kendisine sınırsız bir saygı duyuyordu.

Çünkü o mikrobi keşfedecek kadar büyük bir bilgin; İstanbul'un fethini haber verecek kadar büyük bir mana sultanıydı.

İstanbul'u fetheden, düşmanlarını titreten, ülkesini adil bir biçimde yöneten Sultan Fatih, Akşemseddin'den o kadar etkilenmişti ki bir gün:

—Hocam! Dedi. Ben de sizin yolunuza girmek, sizin gibi bir hayat sürmek ve size hizmet etmek istiyorum.

Akşemseddin, Fatih Sultan Mehmed'in isteğine kesin bir cevap verdi:

—Olmaz!

Akşemseddin'in kendisini kabul etmeyişi, bir an için padişahın canını sıkımişti.

Israr etti:

—Niçin beni yanınıza kabul etmiyorsunuz?

Oysa kim oldukları bile belli olmayan birçok insanı öğretici olarak yanınıza alıyorsunuz.

Öğrencisini kırgınlık içerisinde öfkelendiğini anlayan Akşemseddin, engin bir tebessüm ile Fatih Sultan Mehmed'in gözlerinin içine baktı.

—Bu yol, gizemli bir yoldur. Bu yolun güzelliğini anlayan dünyadan da, saltanattan da vazgeçmek zorunda kalır.

Fatih Sultan Mehmed, Akşemseddin'in söylemek istediklerini anlamıştı.

—Siz yeter ki beni yanınıza kabul edin. Ben, tacı da tahtı da bırakmaya hazırım.

Artık dünya hayatı bana sıkıntı veriyor.

Bir padişahın, bir mana sultanına öğrenci olmak, ona hizmet için tacını ve tahtını bıraktığı görülmüş bir şey değildi.

Akşemseddin, Fatih Sultan Mehmed'in akıllara durgunluk veren bu isteğine yine olumsuz cevap verdi ve gerekçesini açıkladı:

—Sizin tacınızı ve tahtınızı bırakıp böyle bir yola girmeniz ülkemize büyük zararlar verir bu durumda, siz de bende büyük bir vebal altına girmiş oluruz demiş.

Sizin gibi padişahlara gereken güzel ahlak ve yüce adalettir.

Fatih Sultan Mehmed hocasının kendisini kabul etmeyişi; Akşemseddin de öğrencisinin ısrarına az da olsa üzüldüler.

Bu olaydan kısa bir zaman sonra Akşemseddin İstanbul'dan ayrılarak Gelibolu ve bursa üzerinden Göynük'e gidip yerleşti.

Ömrünün sonuna kadar orada kaldı. Kendisine vakfedilen bir arazi ile geçimini sağladı. Fatih Sultan Mehmed'in arkasından gönderdiği hediyeleri, devletin yapacağı hizmetlerde kullanılması için kabul etmedi.

Fatih Sultan Mehmed Göynük'e yerleşen hocasıyla ilişkisini kesmedi. Zaman zaman yapacağı işleri, ona danıştı.

Onun son olarak kendisine öğütlediği güzel ahlak ve yüce adalet anlayışından asla sapmadı.⁴

Çiçekleri Ona Veriniz

Fatih Sultan Mehmed ve ordusu, günlerce süren İstanbul kuşatmasından sonra, 29 Mayıs 1453 günü İstanbul'a girdiği zaman yanında Akşemseddin, Molla Güranî, Molla Hüsrev, Akbıyık Sultan gibi şahsiyetler de vardı.

Şehrin Fatih'ine saygı gösterisinde bulunmak ve çiçek sunmak isteyen bazı Bizanslılar, çiçekleri padişah zannettikleri Akşemseddin'e vermek istediler. Çünkü padişahın henüz genç bir delikanlı olabileceğini düşünmemişlerdi.

⁴ Mustafa Uslu, *Fatih Sultan Mehmet ve Fetih*, Papatya Yayınları, İstanbul 2005, s. 125-126.

Akşemseddin, çiçek vermek için kendisine yaklaşan kızların maksadını anlamış ve onlara:

— Padişah ben değilim, odur; ona gidiniz, diyerek henüz genç bir delikanlı olan Fatih Sultan Mehmed'i işaret ediyordu.

Bu kez, çiçekleri vermek için genç padişahın yanına giden kızlar, onun şu meşhur sözleriyle karşılaşılır:

—Ona gidiniz! Padişah benim ama çiçekleri ona veriniz. Çünkü o, benim hocamdır!...⁵

“İstanbul bizim Anadolumuzun anasıdır. Dünyanın son devrine kadar isimleri esatiri bir azametle insanlık tarihinde anılacak sahip-kıran padişahlarından, âlimlerinden, fâzıllarından, şairlerinden, sanatkârlarından, Osmanlı bayrağını yeryüzünün üç kıtasında ve pek uzak ufuklarda şan ve zaferle dolaştırmış olan kahramanlarından ibaret ve sayısız evlâdını, beş yüz seneye yakın bir müddetten beri devamlı olarak topraklarına alıyor. Her tarafta gördüğümüz cennet yeşilliğine hayat usaresi veren onların parçalanmış azalarıdır. İstanbul'un topraklarına gömdüğümüz melek çehreli, melek yaradılışlı Türk kadınları, bu şehrin ağaçlarına ve çiçeklerine büyüme kudreti, açılma cilası veriyor.

Süleymaniye'nin kubbesi, Yeni Cami'nin minareleri, Bağdad Köşkü, her adımda tesadüf edilen hesapsız sanat güzellikleri hepsi, hepsi bizimdir. Bunlar Ferse adasının bir köşesinde şimdi büsbütün unutulmuş bir mezardan ziyade ve pek çok ziyade bir anaya... Muazzez anne, vatana, sahiplik hakkı bağışlar.”

(Süleyman Nazif, *Piyer Loti Hitabesi'nden*,
Mehmed Akif, s. 104)

⁵ Mustafa Uslu, *Fatih Sultan Mehmet ve Fetih*, Papatya Yayınları, İstanbul 2005, s. 108.

FETİH'TEN SONRA OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E İSTANBUL

FETİHTEN SONRA İSTANBUL

İstanbul, fetihten sonraki ilk üç günde karışıklıklar içinde kaldı. Üçüncü gün şehir sakinleşti. Ardından görkemli şenliklerle fetih kutlandı. Şenlikten sonra Fatih Sultan Mehmed askerinin şehirde dolaşmasını yasakladı.

Hızla şehir kontrol altına alındı. Rumların kendi dinleri ve gelenekleri ile yaşayabileceği duyuruldu. Fatih Sultan Mehmed Ortodoks Rumlara boş bulunan Patriklik makamına birini seçmelerini emretti.

Fetih sırasında olumlu davranışları görülen Yahudi cemaatine Havralarına sahip olma hakkı tanındı ve Haham'a iltifatlarda bulunuldu. Türk-Yahudi topluluğu Karayim Cemaati'ne Arpacılar Mescidi'nin bulunduğu yerde bir ibadethane tahsis edildi. Daha sonraları Ermeni Cemaati için de bir patrik tayin edilmiş ve cemaatler arası denge gözetilmiştir.

Fatih Sultan Mehmed şehirde düzeni sağlar sağlamaz hızla imar faaliyetine girişti. İlk ciddi imar faaliyeti, fetih esnasında

harap olan surların tamiridir. Hendekler temizletildi ve yıkık yerler tamir edildi. Fatih Sultan Mehmed bakımsız ve harap durumda olan Ayasofya'yı satın alıp, tamir ettirdi ve camiye dönüştürdü. Fatih Sultan Mehmed'in fetihten sonra yaptırdığı veya vakfettiği çok sayıda yapının bir kısmı şunlardır:

Bugünkü Vefa semtinde Şeyh Ebu'l-Vefa adına yaptırılan cami, bugünkü Eyüp'te Ebâ Eyüb el-Ensari'nin türbesi ve civarına yayılan külliye, devlet hazinesi olarak da kullanılan Yedikule, şehrin yedi tepesinden biri üzerine kurulan ve kendi adıyla anılan Fatih Camisi ve Külliyesi, bugünkü Beyazıt Meydanı civarında yaptırılan ve günümüze izi kalmayan Saray-ı Atik ve Saray-ı Cedid (bugünkü Topkapı Sarayı).

Bu dönemin diğer önemli eserleri arasında, Mahmud Paşa Camisi, Gedik Ahmed Camisi, Karamani Mehmed'in Nişanca Camisi, Rum Mehmed Paşa Camisi, Has Murad Paşa Camisi, İbrahim Paşa Camisi ve bunların çevresinde sıralanan imaret ve benzeri yapılar, Belgrat Ormanları'ndaki kaynaklardan şehre su taşıyan tesisler, çok sayıda darüşşafaka, imaret, han, kervansaray gibi yapılar ve bugünkü Kapalıçarşı sayılabilir.

Fetih'ten sonra şehrin kalkındırılması için yeni iskân bölgeleri oluşturuldu. Boş mülkler fetihde hizmeti geçenlerin yanısıra hemen her isteyene parasız olarak verildi. Anadolu ve Rumeli'den müslüman nüfus şehre göçe özendirildi. Bu da yeterince fayda sağlamayınca vilayetlere ferman gönderilerek her sınıftan belli sayıda kişinin İstanbul'a sürgün edilmeleri buyruldu. Çeşitli bölgelerden Hristiyan ve Yahudiler de şehre getirilerek belli yerlerde iskân edildiler.

Nüfusu artırmaya yönelik bu iskân ve sürgünlerle oluşan mahalleler daha sonraki İstanbul idari yapısının temelini oluşturdu. 1459'da İstanbul her biri farklı demografik özellikler ta-

şıyan dört idari birime ayrıldı. Bunlardan biri idarenin merkezinin olduğu Suriçi, diğer üçü ise sur dışında yer alan ve “Bilad-i Selase” olarak adlandırılan Eyüp (Büyük ve Küçük Çekmece, Çatalca ve Silivri dâhil), Galata ve Üsküdar’dı. 1457 sonunda eski başkent Edirne’nin uğradığı büyük yangınla şehre yeni göçmenler geldi ve şehir oldukça şenlendi. İstanbul, fetihten elli yıl sonra Avrupa’nın en büyük şehri haline geldi.

16. yüzyıla büyük bir şehir olarak giren İstanbul, Küçük Kıyamet olarak anılan 14 Eylül 1509 depreminde çok zarar gördü. 45 gün süren depremde binlerce bina harap oldu, yıkılmadık tek minare kalmadı.

İstanbul, 1510’da Sultan II. Beyazıd tarafından 80.000 kişinin istihdamıyla neredeyse yeniden kuruldu. Bu yüzden günümüze gelebilen eserlerin büyük çoğunluğu bu devirden kalmıştır.

15. yüzyıl sonlarında Veronali Ohephrio Panvini’nin çizgiyle-riyle Hipodrom ve anıtları graviürü (Eyüp Sultan Sempozyumu)

Kanunî Sultan Süleyman Dönemi'nde İstanbul¹

Kanunî Sultan Süleyman'ın tahtta kaldığı 1520-1566 yılları arasındaki 46 yıllık dönem, devlet için olduğu gibi İstanbul için de bir yükseliş dönemi olmuştur. Bu dönem boyunca İstanbul'da birçoğu günümüze de ulaşmış çok sayıda paha biçilmez eser inşa edilmiştir. 1509

depreminde büyük hasara uğrayan kent yeniden ve daha planlı bir biçimde restore edilmiş, şehir yeni bentler, su kemerleri, su yolları ve çeşmelerle bol suya kavuşmuştur. Medreseler, kervansaraylar, hamamlar, hasbahçeler ve köprülerle donatılan İstanbul tam bir büyük kent görünümü kazanmıştır. Yine bu dönemde Haliç-Galata Limanı Akdeniz'in en işlek limanlarından biri haline gelmiştir.

Bu dönemde inşa edilen eserler, özellikle Mimar Sinan tarafından yapılanlar şehre yepyeni bir görünüm kazandırmışlardır. Süleymaniye Camisi ve Külliyesi, Şehzadebaşı Camisi ve Külliyesi, Sultan Selim Camisi ve Külliyesi, Cihangir Camisi, Mihrimah Sultan adına Edirnekapı ve Üsküdar'da yapılan camiler, Hürrem Sultan adına yaptırılan Haseki Külliyesi ve Haseki Hamamı bu dönemde inşa edilen eserlerin önemlileridir. Bu devirde açılan Sahn-ı Süleymaniye Medreseleri de İstanbul'a bir eğitim ve bilim merkezi olma özelliği kazandırmıştır.

¹ Bu bölüm ve fotoğralar, *İstanbul Rehberi* (Haz. İbrahim Uslu-Altan Büyükyılmaz) adlı eserden faydalanılarak hazırlanmıştır. İBB Kültür İşleri Daire Başkanlığı, İstanbul 1996, s. 32-43.

Kanunî dönemi İstanbul için bir planlı kentleşme dönemi olmuştur. Bir yandan kente yeni göçlerin gelmesi engellenmiş, diğer yandan da surların çevresine ev yapımı yasaklanarak, her evin pencerelerine kepenk konulması ve Galata'daki tüm yapılarda taş kullanılması zorunluluğu getirilmiştir. İstanbul'a bol su sağlamak için birçok tesis hazırlanmış, ayrılan ödenekle ve angarya sistemine başvurulmaksızın tamamlanmıştır. Şehir, Sarayburnu, Tersane, İskender Çelebi, Dolmabahçe, Tokat, Çubuklu, Sultaniye, Üsküdar, Haydarpaşa, Kandilli hasbahçeleri ve Büyükdere Korusu ile bezenmiştir. Kentin tüm iâşe ve ihtiyaçları devletçe üstlenilmiş; bu maksatla Rumeli şehirleri, Karadeniz Kıyıları ve Mısır'a bir takım yükümlülükler getirilmiştir. Yine İstanbul bu dönemde "kahvehane"lerle tanışmıştır.

İstanbul'un büyüyerek eski sınırları dışına taşması ve yeni semtlerin ortaya çıkışı da Kanunî devrinde gerçekleşmiştir. Kasım Paşa, Piri Paşa, Piyale Paşa ve Ayas Paşa mahalleri bu dönemde kurulmuştur. Galata da bu dönemde çok canlıdır ve tek başına bir şehir büyüklüğüne ulaşmıştır. Yine bu yıllarda ilk kez olarak Beyoğlu'nda elçilik binaları açılacaktır.

Kanunî dönemi İstanbul'u bazı büyük felaketlere de şahit olmuştur. Veba salgınları bu dönemde İstanbul'u sık sık etkilemiştir. 1554'te çıkan yangın Ayasofya'dan Tahtakale'ye kadar olan kısmı, 1555'te çıkan yangın ise Galata'yı büyük hasara uğratmıştır. 1554'teki şiddetli fırtınada deniz kabarmış, dereler taşmış, birçok insan boğulmuştur. 1563'teki aşırı yağmur neticesi oluşan seller ise bundan da büyük zararlara yol açmış, hatta bu esnada Yeşilköy'de avlanmakta olan Kanunî Sultan Süleyman da tehlike atlatmıştır.

(Osmanlı tarihinde özel bir yeri olan Lale Devri'nin önemli mesire yeri Kağıthane (Sadabad)'den bir görünüm)

Lale Devri'nde İstanbul

Lale Devri 1718-1730 yılları arasında ve Sultan III. Ahmed ile Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın sadrazamlığı dönemini kapsar. Bu dönem adını o yıllarda saray çevresinde ve varlıklı kesimler arasında başlayan lale yetiştirme merakından alır.

Lale Devri'nde İstanbul, birçok yenilikler ve değişiklikler yaşadı. Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa özellikle Paris ve Viyana'dan getirttiği projelerden esinlenerek İstanbul'un imarına el attı. İlk önce Haliç ıslah edildi ve Kağıthane Deresi ve Haliç kenarları gezinti yerleri haline getirildi. Kağıthane'de padişah için Sadabad Kasrı inşa edildi ve etrafı lale bahçeleriyle bezendi. Bu bahçeler varlıklı kesimler arasında lale yetiştirme furiasının doğuşuna neden oldu. Yine bu dönemde Üsküdar, Beylerbeyi, Bebek, Fındıklı, Alibeyköyü, Ortaköy

ve Topkapı semtlerinde birçok köşk ve bahçe yapıldı. Daha önce yangınlarla harap olmuş semtler yeniden inşa edildi.

Lale Devri'nde İstanbul'un yaşadığı yenilikler sadece imar sahasında değildi. İlk olarak bu dönemde itfaiye teşkilatı kuruldu; ilk matbaa bu dönemde İbrahim Müteferrika tarafından faaliyete geçirildi. Ayrıca bir çini fabrikası, kumaş fabrikası ve Yalova kâğıt fabrikası bu yıllar içerisinde açıldı.

Lale devrinde sanat ve edebiyatta da bir canlanma yaşandı. Özellikle şair ve ressamlar saraydan büyük iltifat gördüler. Yine bu dönemde Türk mimarisi klasik dönemin son şaheserlerini vermiştir. Emetullah Gülnuş Valide Camisi, Sultan III. Ahmed'in Topkapı Sarayı'nın önünde ve Üsküdar'da yaptırdığı çeşmeler, Sultan III. Ahmed Kütüphanesi ve Damat İbrahim Paşa Külliyesi bunların başlıcalarıdır.

Lale Devri Patrona Halil İsyanı'yla sona ermiştir. Bu ayaklanma esnasında dönemin sembolü olan lale bahçeleri ve köşkerlerin birçoğu tamamen tahrip edilmiştir.

Sadabad'da Verilen Ziyafetler

Zamanın veziri İbrahim Paşa [Nevşehirli, Damat, 1662-1730], ameleleri Ramazan ve bayramda da çalıştırarak Sadabad'ı yaptırmıştı. İbrahim Paşa, ilk önce derenin mecrasını değiştirmiş, mermer rıhtımlar yaptırmıştı. Kasrın önüne yapılan havuzla çağlayanlar, ağzında sular akan ejderhaların hepsi yukarıda da yazdığımız gibi altmış günde bitirilmiştir.

Kağıthane'de yapılan diğer köşkerin Fransız sefareti tercümanı Mösyö Lövar getirmişti.

Üçüncü Ahmed mevsimin mehtaplı gecelerini hemen hemen burada geçirirdi. Padişah, zevk, safa içinde yaşarken, karsıları yaptıran vezirini de hatırlar onunda bu eğlencelerden istifade etmesini isterdi.

İşte bir eğlenceye vezirini de davet etmesini gösteren mektuptan birkaç satır:

“Benim vezirim,

Sadabad mehtaplığı bir mertebedir ki kelime ile vasfı mümkün değildir. Bir gece gelip kalsanız gayet münasip olur. Mahsus çadır kurdurdum. Kaptanı alup gelürsüz. Yahut anı İslambol'da alıyorsunuz. Bu gece divan gecesidir. Çarşamba gecesi olur. Hasılı siz bilirsiniz. Ne günü Murad ederseniz gelesiz. Kayıcık ile akşam köyedek vardım. Bunun fevkinde bir mahalli dilküşa olmamak gerek. Hak Taala seni ve cümlemizi tul ömür ile muammer ede. Sultan kızım selam eder. Güzelliği vardır. Ne alemdesiniz, bildir.”

Üçüncü Ahmed İbrahim Paşa'ya, sefirlere hep burada ziyafet verirdi.

Sadabad artık her şeydi. Zevk, orada, eğlence orada, her şey, her şey orasıydı...

Şair:

*“Sürmeli gözlü güzel yüzlü gazalan anda
Zer kemerli, beli hançerli civanan anda
Bahusus aradığım servi hırâman anda
Nice akmaya gönül su gibi Sadabad'a
Andadır seyri nihalistan ü tarfi cuyibar
Andadır gülkeşti sahra andadır seyri kenar
İster isen guhi seyrir, ister isen bağa var
Oldu Sadabad şimdi sevdiğim dağ üstü bağ.”*

demekte haklı idi.

Burada verilen ziyafetlere devlet erkânı davetsiz olarak gelebiliyordu. Ziyafetlerde, Üçüncü Ahmed, Mirahor köş-künde beklenir. Burada büyük bir debdebe ile karşılanırdı. Alayın önünde kılavuz çavuş, sonra dergâhı Âli çavuşları ile silahtar çavuşları, sipahi ağaları, Samsunlu neferler, beş yüz kadar nefer, mehterhane takımı gelirdi. Ziyafetten sonra Üçüncü Ahmed'i eğlendirmek için at yarışları, pehlivan gü-reşleri yapıldı. Top talimleri yapılır ve nişancılıkta maharet gösterenlere, padişah tarafından altın hediyeler, elmaslı han-çerler hediye edilirdi.

*"Bindi bir zevrake damadı ile Hazreti Şah
Burcu abıda kıran eyledi san mihr ile mah."*

diye Üçüncü Ahmed'le beraber anılan İbrahim Paşa da, ziya-fet verdiği vakit büyük merasimlere riayet ederdi.

Odalar renk renk çiçeklerle süslenir, oda direklerine mü-rassa kılıçlar takılır, yastıklar üzerine de üzerleri mücevherle iş-lenmiş hançerler konulurdu.

Ziyafette on üç hanende, sekiz nay, dört tambur, iki san-tur, üç keman, bir düdük, iki nefir, bir cenk, iki miskal ça-lan bulunurdu. Orkestranın da bazen altmış kişiyi bulduğu olurdu.

Ziyafetlerde her türlü eğlencelere müracaat edilirdi. Denize dikilen destilere nişan atılır, kukla, hokkabaz oynatılırdı.

Bütün bu eğlencelere ecnebi sefirleri de iştirak ederlerdi. Onlar da ziyafet verir, hayatlarını İstanbul'da hep eğlence ile geçirirlerdi. Öyle ki, daha çok debdebe gösterebilmek için ara-larında yarışlardı.

*“Ahâli izz ü devlette, reaya emn ü rahatta
Hüner erbabı rif'atte, cihan yekpâ nurani.”*

İşte Sadabad-Lale devrinin dekorunu çizen iki mısra...

Tanzimat Dönemi'nde İstanbul

3 Kasım 1839'da Topkapı Sarayı'nın Gülhane Bahçesi'nde okunarak halka ilan edilen Tanzimat Fermanı ile İstanbul'da yeni bir dönem açıldı. Batılılaşma sürecinin hızlandığı bu dönemde İstanbul'da mimariden yaşama tarzına, eğitim kuruluşlarından sanayi kuruluşlarına kadar birçok alanda yenilikler yaşandı.

Bu dönemde şehir yeni alanlara doğru genişlemeye başladı. Suriçi Bakırköy yönünde, Galata ise Teşvikiye yönünde yayılırken; Boğaziçi'nde Sarıyer'e iskân hızlandı. Anadolu yakası ise bir taraftan Bostancı, diğer taraftan Beykoz'a doğru büyüdü.

Kentin genişlemesine paralel, hızlı bir imar faaliyeti de söz konusuydu. Bir taraftan padişahlar, diğer taraftan da devlet erkânı, gayrimüslim zenginler ve yabancı elçilikler adeta saray, köşk ve malikâne yaptırma yarışına girdiler. Dolmabahçe, Çırağan ve Beylerbeyi Sarayları, İhlamur ve Küçüksu Kasırları, Ayazağa, Alemdağ, İcadiye ve Mecidiye Köşkleri bu dönemde inşa edildi. Yine bu dönemde “mebain-i emriyye” adı verilen birçok kamu binası da yaptırıldı. Çeşitli semtlerdeki postane binaları, Tophane, Maçka Silahhanesi, Harbiye Nezareti ve Pangaltı Harbiye Binaları bunların başında gelmektedir.

Yaşanan hızlı Batılılaşma etkilerini mimari üzerinde de gösterdi. Bu dönemde klasik Osmanlı mimarisi terkedildi ve yeni yapılar barok, rokoko, neogotik ve ampir gibi Batılı tarzlarda inşa edildi. Hatta bu üslup değişmesi cami mimarisine kadar nüfus etti.

Bu yıllar, altyapı ve kent hizmetlerinde de önemli gelişmelere sahne oldu. Haliç üzerine köprü yapılması, tünel (metro), Rumeli Demiryolu, kent içi deniz taşımacılığı yapan Şirket-i Hayriye'nin açılması, Şehremaneti (Belediye) örgütünün diğer belediye dairelerinin kurulması, ilk telgraf hattının çekilmesi, Zaptiye Nezareti'nin kurulması ve ona bağlı karakolların açılması, Vakıf Gureba Hastanesi'nin hizmete girmesi ve Atlı Tramvay Şirketi bu gelişmelerin sadece bazılarıdır.

Batılılaşma sürecini besleyecek modern eğitim kurumlarının açılmasına da bu dönemde büyük önem verildi. Bugünkü İstanbul Üniversitesi'nin temeli olan Darülfünun, erkek ve kız rüşdiyeleri (liseler) Ziraat Mektebi, Telgraf Mektebi, Darülmâarif (Maarif Koleji), Darülmuaallimin (Öğretmen Okulu), Orman Mektebi, Ebe Mektebi, Mekteb-i Sultani (Galatasaray Lisesi), Sanayi Mektebi ve Mekteb-i Tıbbiyey-i Mülkiye bu dönemde eğitime başlayan okullardandır.

Tüm bu değişimler doğal olarak kentin sosyal yaşamını da derinden etkiledi. Özellikle Kırım Savaşı'nda İstanbul'a gelen İngiliz, Fransız ve İtalyan asker ve subayları ile Galata'da yerleşmiş bulunan Levantenlerin yaşam tarzı İstanbul ahalisi üzerinde müessir oldu. Bu dönemde Beyoğlu, meyhaneleri, kahvehaneleri, tütüncü dükkânları, balozları ve tiyatrolarıyla tam bir eğlence merkezi haline geldi. Rum, Ermeni ve Yahudi kızları kantolar söylemekte;

Beyoğlu'nun yanı sıra Şehzadebaşı ve Gedikpaşa'da da tuluattan modern tiyatroya kadar bütün gösteriler kumpanyalarca sahnelenmekteydi. Toplumun eğlence alışkanlıklarıyla birlikte, zevkleri de değişiyordu. Sadece saray çevreleri ve zenginler değil orta halli aileler de Batı tipi lüks tüketime yöneldi. Evlerin iç dekorasyonu değişti; masa, sandelye ve

koltuk gibi eşyalar evlere girmeye başladı. Yine bu dönemde yazlık ve kışlık adeti başladı. Suriçi ve Beyoğlu kışlık; Boğaz, Kadıköy ve Adalar yazlık yerlerdi. Bu nedenle önceden Boğaz'da yalı satın alacak paralar, mevsimlik kira olarak ödenir hale geldi.

İstanbul'un ekonomik yapısı da bu dönemde birçok değişiklik yaşadı. Geleneksel esnaf örgütleri olan loncalar dağıtıldı ve devlet, esnafı şirketleştirmek için krediler vermeye başladı. Haliç çevresinde ve Tophane'de sanayi tesisleri kuruldu. İstanbul bu dönemde ilk kez olarak grevlerle de tanıştı.

Bu yıllar Galata'nın finans alanında güçlenmesine de şahit olacaktı. Galata bankerleri artık doğrudan saraya borç veriyor veya Osmanlı'nın kombiyo işlemlerini yönlendiriyordu. Devlete ait tahvillerin miktarı bir borsa kurulmasını gerektirecek ölçüde çoğalmış; kurulan Galata Borsası sadece Galatalı bankerlerin değil sıradan vatandaşın da ilgisini çekmeye başlamıştı.

Bu dönem İstanbul'unda siyasi hayat da çok hareketlenecektir. Bir taraftan Batıcılık, diğer taraftan İslamcılık ve Türkçülük akımları güçlenecek, bir Tazminat aydını grubu ortaya çıkacak; sanat ve edebiyat canlanacak; Takvim-i Vekayi, Ceride-i Havadis, Basiret, Vakıf, İstikbal, Sadakad, Sabah, Hayat ve Cihan gazeteleri çıkmaya başlayacaktır.

1844 ilk nüfus sayımı, 1870 Beyoğlu ve 1872 Kuzguncuk yangınları, 1845'de ilk çiçek aşısının uygulanması ve İstanbul için bir mülk vergisinin konması da bu dönemin anılmaya değer diğer olaylarıdır.

Meşrutiyet Dönemi'nde İstanbul

Sultan Abdülaziz'in gürültülü bir şekilde tahttan indirilişi ve meşrutiyeti ilan sözü alınarak II. Abdülhamid'in tahta çıkarması ile İstanbul'da yeni bir dönem başlar (31 Ağustos 1876).

Sultan II. Abdülhamid 23 Aralık 1876'da Meşrutiyet'i ilan etti. Ancak kısa süre sonra başlayan Türk-Rus Savaşı (27 Nisan 1877) İstanbul'u paniğe boğdu. Bu savaşta Rumeli cephesine yakınlığı nedeniyle İstanbul savaşın birçok acısını yaşadı. Kentin içinden batıya asker sevki, öte yandan cepheden gelen hastalar ve yaralılarla savaştan kaçan Rumeli'li muhacirler kentte birçok sıkıntıya yol açtı. Bu muhacirler sefalet içinde cami ve medreselerde ve boş alanları saran tahta ve teneke barakalarda yaşamaya çalışıyorlardı. Bütün bu yaşananlar nedeniyle, bu savaş halk arasında "Doksanüç Harbi Faciası" diye anılır.

13 Şubat 1878'de Sultan Abdülhamid, Meclis-i Mebusan'ı süresiz kapattı. 3 Mart 1878'de Rus ordularının Yeşilköy'e (Ayastefanos) kadar gelmesi üzerine Ayastefanos antlaşması imzalandı; uzun bir barış dönemi başladı.

1881'de Devlet-i Osmanî'nin ödenmeyen borçları için Düyun-u Umumiye kuruldu. Devletin birçok vergilerine el konulmasına rağmen yine de İstanbul'un imarı için bu dönemde önemli adımlar atıldı. Bunlar arasında yangın alanlarının ıslahı ve yerleşime açılması, Terkos su şebekesi, Hamidiye suları, havagazı şebekesinin genişletilmesi sayılabilir.

Bu dönemde İstanbul büyük bir deprem felaketi de yaşadı. Halk arasında "Üçyüzon Depremi" denen 1894 depreminde Suriçi çok zarar gördü. Ama büyük süratle yapım onarım çalışmalarına girişildi. Bu dönem İstanbul'unda yaşanan diğer önemli olaylar arasında 1895, 1896'daki huzursuzlukları ve 1905 ile 1906'da teşebbüs edilen iki suikasti de zikredebiliriz. Birincisi başarısız olarak padişaha yapıldı; diğerinde Şehremini Rıdvan Paşa hayatını kaybetti. Diğer önemli hadiseler olarak da bir dizi resmi ziyaret sayılabilir.

Bunlar arasında İran Şahı Nasıreddin ve oğlu, eski ABD başkanı General Grant ve Alman İmparatoru II. Wilhelm'in ziyaretleri zikredeğiz. II. Wilhelm gezisinin anısına İstanbul'daki ünlü Alman Çeşmesi'ni yaptırmıştır.

Sultan II. Abdülhamid eğitim konusıyla da ilgilenmiş; birçok okul açtırmıştır.

(19. Yüzyılda İstanbul)

Mekteb-i Mülkiye, Mekteb-i Hukuk, Sanayi-i Nefise mektebi (Güzel Sanatlar Okulu), Hendese-i Mülkiye, Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane, Darülmualimin-i Aliyye, Mekteb-i Fünun-u Maliye, Eczacı Mektebi, Ticaret Mektebi, Halkalı Ziraat Mekteb-i Alisi, Hamidiye Baytar Mektebi, Orman ve Maden Mektebi, Ticaret-i Bahriye Mektebi, Dilsiz ve Ama Mektebi, Kız ve Erkek Sanayi Mektepleri, Darülfünun (Üniversite), rüşdiyeler (lise) ve idadiler (ortaokullar) açmıştır. Bundan esinlenerek açılan Darülfeyz, Burhan-i Terakki, Numune-i İrfan gibi özel okulların sayısı 1900'de 30'u bulmuştur.

Bunların yanı sıra Müze-i Hümayun (bugünkü Arkeoloji Müzesi), Beyazıd Umumi Kütüphanesi, Yıldız Arşiv ve Kütüphanesi, Hazine-i Evrak (başbakanlık arşivi) gibi değerli kültür müesseseleri de o yıllarda kurulmuştur. Haydarpaşa Tıbbiye Mektebi, Şişli Etfal Hastanesi ve Darülaceze o dönem açılıp bugüne kalmış kurumlardandır. Yine, kendi fotoğrafının çekilmesinden hoşlanmayan Sultan II. Abdülhamid, bu dönemde İstanbul'un ve imparatorluğun fotoğraf albümlerini hazırlatmıştır.

Sultan II. Abdülhamid 24 Temmuz 1908'de II. Meşrutiyet'i ilan etti ve 31 Mart Vakası'nın ardından tahttan indirilerek sürgüne gönderildi. Yerine Sultan V. Mehmed Reşad tahta geçti (27 Nisan 1909).

İstanbul'un bundan sonraki dönemi Cumhuriyet'e dek savaşlar ve karışıklıklar içinde geçti. Sultan V. Mehmed'in tahta çıkışına vesile olan 31 Mart Vakası'ndan sonra İstanbul'lular artık meydanlardaki darağaçlarında sallanan insan görüntüleriyle sık sık karşılaşır oldular.

19 Ocak 1910'da Çırağan Saray'ı yandı. Bu bir seri kötü olayın ilki oldu. 9 Haziran 1910'da gazeteci Ahmed Samim

(Bürokrasinin merkezi Bâb-Ali)

Bey suikastle öldürüldü. 6 Şubat 1911'de Babıali'de yangın çıktı. 18 Ekim 1912'de Balkan Savaşı başladı. İstanbul 93 Harbi'ndeki facia görüntüleriyle bir kere daha karşılaştı. 23 Ocak 1913'te Babıali Baskını oldu. Kıbrıslı Kâmil Paşa hükümeti silah tehdidi altında istifa etti. 11 Haziran 1913'te Sadrazam Mahmud Şevket Paşa suikaste kurban gitti. Her tarafı saran rüşvet, ahlaksızlık ve hırsızlık dalgası devlet yapısını sarsmaya başladı. Rüşvet ve hırsızlık meblağları onbinlerce altını buluyordu. Artık bu olan bitene Sultan V. Mehmed Reşad seyirci kalmıştır. Onun döneminin gerçek hâkimi ise İttihat ve Terakki olmuştur.

14 Kasım 1914'te I. Dünya Savaşı başladı. Savaşın getirdiği kıtlık ve sefaletle savaşmak için resmi makamlarca tedbir alınmaya çalışıldıysa da istifçilik ve karaborsaya engel olunamadı.

Kısa sürede paralarını Beyoğlu'nun balozlarında, müzikhollerinde ve restoranlarında su gibi harcayan bir savaş zenginleri sınıfı oluşmuş: Açlık ve sefalet, yıkık dökük mahalleler ve zengin ısıltılı konaklar, dilenen sakat kalmış savaş gazileri ve kantocuların, şarkıcıların ve yabancı artistlerin ayağına dökülen paralar bu dönem İstanbul'unun tipik ve acı görüntüleri olmuştur.

İşgal ve Mütareke Yıllarında İstanbul

I. Dünya Savaşında Osmanlı müttefikleriyle birlikte mağup oldu. Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra İtilaf Devletleri'ne ait 55 parçalık donanma 13 Kasım 1918'de Haydarpaşa açıklarına demirledi ve böylece İstanbul'un işgali başladı. Ama Londra Konferansı'nda kararlaştırılincaya kadar, kıyıya asker çıkarılacak şehir topyekün işgal edilmedi.

Padişah tarafından 1918 yılında feshedilen Meclis-i Mebusan, 12 Ocak 1920'de yeniden toplandı ve 28 Ocak'ta Misak-ı Milli'yi kabul etti.

4 Mart 1920'de Londra Konferansı'nda İstanbul'un işgali kararlaştırıldı. 14 Mart'ta telgrafhane işgal edildi. 15 Mart gecesi ise topyekün işgal hareketi başladı. Karaya çok sayıda asker çıkarılarak şehrin önemli noktaları kontrol altına alınmaya başlandı. Sabah erken saatlerde bir İngiliz birliği Şehzadebaşı'ndaki karargâhı basarak askerlerin üzerine yaylım ateşi açtı. Öğlene doğru şehir tamamen işgal edilmişti. Öğleden sonra ise İngilizler Meclis-i Mebusan'ı bastılar. Ama Meclis-i Mebusan Padişah tarafından feshedilinceye kadar varlığını muhafaza edebildi. 11 Nisan'da kapatıldı. Ve 150 kadar siyasi şahsiyet Malta'ya sürgün edildi.

İşgal ve Mütareke yıllarında İstanbul pek aşına olmadığı büyük gösterilere şahit oldu. 19 Mayıs 1919'da ilk kez kadın

hatiplerin de konuşma yaptığı Fatih Mitingi yapıldı. Mitinge 50 binden fazla insan katıldı. Meclis-i Mebusan'ın açılışını izleyen günlerde ise Sultanahmed Meydanı'nda 150 bin kişinin katıldığı başka bir miting daha yapıldı. 10 Nisan-29 Temmuz 1922 tarihleri arasında da Darülfünun öğrenci ve öğretim üyeleri dersleri boykot ettiler.

Bu dönemdeki bir başka önemli gelişme de İstanbul'da bazı gizli örgütlerin kurularak bağımsızlık için faaliyette bulunmalarıdır. Karakol Cemiyeti, Mim Grubu ve Müdafa-i Milliye teşkilatı o dönem İstanbul'undaki en önemli gizli örgütlerdi. Bunlar gösteriler düzenlemek, Anadolu'da başlayan bağımsızlık hareketine silah, asker ve cephane sevk etmek ve istihbarat yapmak gibi faaliyetlerde bulundular.

Bu yıllarda İstanbul çok hareketli bir nüfus yapısına sahiptir. Bir taraftan insanlar İstanbul'u terkederek işgal altında bulunmayan Anadolu şehirlerine göç ederken, diğer taraftan da çok sayıda insan İstanbul'a sığınıyordu. İstanbul'a göç edenler arasında, İstanbul ve halkını en çok etkileyenler, Bolşevik İhtilali'nden kaçan Rus göçmenleri oldu. Bunların toplam sayısı 200 bin civarındaydı.

Rus kadınlarının kılık kıyafetleri İstanbul kadınlarınca benimsendi ve moda haline geldi. İlk kez bu dönemde İstanbul'lular Ruslardan etkilenerek denize girmeye başladılar. İstanbul'un

gece hayatı da işgale rağmen canlandı. Kafekonserler, tiyatro kumpanyaları ve sinamalar bu dönemde yoğun ilgi çekiyordu. Barlar ve pastahaneler bu dönemde meyhane ve muhallebiciye alternatif olarak kent hayatına girdi. Tüm bunlar ahlaki bir çözülmeyi de beraberinde getirdi. Bu eğlence yerlerinde çalışan Rus kadınları arasında fuhuş çok yaygınlaştı.

Bu dönem için bir diğer önemli gelişme de işçi hareketlerinde ve sosyalist faaliyetlerdeki canlanmadır. Bu dönemde birçok sosyalist ve işçi kuruluşu ortaya çıktı. Grevler ve diğer işçi eylemlerinde de büyük artışlar oldu. İlk kez bu dönemde 1 Mayıs İstanbul'da düzenli olarak kutlanmaya başlandı.

9 Ekim 1920'de Türk askerleri İzmir'e girdi. Bu olay İstanbul'un kurtuluş sürecini başlattı. 11 Ekim'de imzalanan Mudanya Mütarekesi ile İşgalcilerin aşamalı olarak Trakya'yı boşaltması kabul edildi. Ankara'daki TBMM 1 Kasım 1922'de saltanatın ilgasına karar verdi. Böylece İstanbul Ekim 1923'e kadar hukuki başkent olma özelliğini sürdürmesine rağmen, fiili olarak başkent olmaktan çıktı. 16 Kasım'da son Osmanlı Padişahı Sultan Vahideddin İstanbul'dan ayrıldı.

4 Kasım 1923'te ise işgal kuvvetleri İstanbul'u tamamen terketti. Böylece Latin işgalinden sonraki Avrupalıların İstanbul'u ikinci işgali de sona erdi.

Dersaadet ve Üç İstanbul²

Dersaadet olarak da isimlendirilen İstanbul, 19. yüzyılın ortalarına kadar idari yapı ve yargısal açıdan dört ayrı bölüme ayrılmıştı. Bunlardan ilki İstanbul Kadılığı'nın yetki sa-

² Bu bölüm ve fotoğralar, *İstanbul Rehberi* (Haz. İbrahim Uslu-Altan Büyükyılmaz) adlı eserden faydalanılarak hazırlanmıştır. İBB Kültür İşleri Daire Başkanlığı, İstanbul 1996, 50-60.

hası olan İstanbul metropolünün kent merkezi kabul edilen Suriçi'dir. Galata, Üsküdar ve Eyüp'ten oluşan Bilad-ı Selase ise bu metropol alanın kazalarıdır. "Üç Belde" anlamına gelen Bilad-ı Selase ayrı kadılar tarafından yönetilmiştir.

Fakat bu ayırım sadece idari ve yargısal bir bölümlemeyi değil yanı sıra sosyolojik ve kültürel bir farklılığı da ifade etmektedir. Dersaadet' in bu dört ayrı bölümü, aynı şehir içerisindeki birbirinden farklı; fakat bir arada ahenkli bir bütün oluşturan dört ayrı dünyayı teşkil etmiştir. Aynı zamanda bu dördü yapı, İstanbul'un sosyal ve kültürel yapısını zenginleştiren ve canlı kılan faktörlerin başında gelir.

Suriçi

İstanbul'un en eski bölümüdür Kuzeyde Haliç, doğuda Boğaz, güneyde Marmara tarafından sınırlanır. Tek kara bağlantısı batıdandır ve çevresi Bizans döneminden kalma surlar ve sur yıkıntıları tarafından çepeçevre sarıldığından Suriçi diye anılır.

Suriçi, Bizans İmparatoru Konstantin'in inşa ettirdiği ve Fatih Sultan Mehmed'in fethettiği asıl İstanbul'dur. Fetihten sonra merkezi buraya getirilmiş; böylece bir imparatorluk merkezi olarak kurulan bu kent, 20. yy başlarına dek aynı şekilde varlığını sürdürmüştür. Suriçi'nin belki de bu özelliği nedeniyle, Osmanlı Padişahları Suriçi'nde oturdukça devletin başarıları devam etmiştir.

Topkapı Sarayı incelendiğinde aslında kla-

sık anlamda bir saray değil, adeta “otağ” olduğu, her an harekete hazır bir ordunun ordugâhına benzediği görülür.

Öte yandan; devletin merkez bürokrasisinin oturduğu Babıali de Suriçi’ndedir. Burası zaman zaman baskınların ve karışıklıkların yaşandığı ve önemli siyasi olayların vuku bulunduğu bir mekân olmuştur. 19. Yüzyıldan başlayarak basın da merkezi haline gelen Babıali, birçok Osmanlı aydını da yetiştirmiş; ünlü Meserret Pastanesi’nde nice heyecanlı tartışmalar yaşanmıştır.

19. Yüzyıl ortalarında Osmanlı Padişahları saraylarını Suriçi’nden Boğaz kıyılarına taşımışlarsa da Babıali Suriçi’nde kalmış ve burası bir siyasi merkez olmanın ağırbaşlılığını her zaman üzerinde taşımıştır.

Osmanlı döneminde Müslüman olması nedeniyle yalnız İran’ın konsolosluk açmasına izin verilen Suriçi’ne Batılı Hristiyanlar da pek sokulamamış; Suriçi ahalisi hep İmparatorluğun yerli Müslüman ve Hristiyan unsurlarından oluşmuştur. Balat’ın Yahudileri de buna dâhil edilmelidir şüphesiz.

Fethedildiği dönemde nüfusu 50.000’e düşmüş ve eski ihtişamını kaybetmiş bir yer olan Suriçi Osmanlının gayretleri ile tekrar canlanmış ve 16. yüzyılda nüfusu 500.000’i aşmıştır. Bunun yanı sıra padişahlar, saray halkı ve diğer kişiler Suriçi’ni bir-

çok mimari şaheserle süslemeye gayret etmişler; şehre İslamî özelliğini veren tipik camili silüetini oluşturmak için birbirleriyle yarışmışlardır. Birçok cami, han, hamam, hayır ve eğitim kurumları

inşa edilmiştir. Bunların en ünlüsü ve en eskisi Fatih Külliyesi'nde yer alan, eski adıyla Sahn-ı Seman Medresesi'dir. Yine Süleymaniye Külliyesi'nde yer alan Meşihat da Suriçi'nin dini bir merkez olma özelliğini tamamlar.

Suriçi'ni süsleyen taş ve mermerden yapılmış anıt eserlerden gözümlü biraz da halkın oturduğu mahallelere çevirelim. Dar ama huzur dolu küçük sokakların iki tarafında yer alan cumbalı ahşap evler Suriçi'nin tipik mahalle görüntüsüdür. Şair Mehmed Akif'in tabiriyle ***“Ayakta durmaya el birliğiyle gayret eden, / Lisan-i hal ile amma rükûya niyet eden”*** bu ahşap evlerden oluşan mahalleler ciddi bir tehlikeyi de yüzyıllarca hep yaşayagelmışlerdir. Yangın Suriçi'nin sık sık karşılaştığı bir felakettir. Çıkan yangınlar ise hızla ve kolaylıkla yayıldıklarından koca mahalleler alevlerle bir anda ortadan silinirdi.

Yangınlar genellikle birçok yanıcı maddenin de iskelelerine indiği Cibali'den başlar, rüzgarın durumuna göre Unkapanı, Fatih, Aksaray yönünde; ya Kapalıçarşı'yı da yakarak Sultanahmed yönünde ilerlerdi. Yangınlara karşı uzun süre tek önlem vardı: Tulumbacılar.

Su fışkırttıkları tulumbaların sırtlarında taşıyarak koşar adım yangın yerine gelen tulumbacılar Suriçi'nde ilginç bir yangın folkloru oluşturmuştur. Tulumbacı gençlerin söylediği maniler, tulumbacılar aşık olan mahalleli genç kızların hikayeleri bu folklorun parçalandı!

Suriçi'nin başka bir folklorik ögesi ise kabadayılardır. Özellikle Osmanlı'nın duraklama döneminde şehirdeki asayiş çe-

şitli nedenlerle bozulunca mahallelerde türeyen kabadayılar aslında basit bir serseri takımı değildi. Görevleri mahallenin namusunu korumaktı. Bu kabadayı sürülerini zaman zaman meşihattan gelen ulemanın yönettiği ve aralarına karışıp mahalle kavgalarına karıştıkları görülmüştür.

Suriçi canlı bir ticari merkezdir de. Ticaretin merkezi, Suriçi'nin çeşitli merkezlerine dağılmış han ve çarşılardı ki, bunların en ünlüsü Kapalıçarşı'dır. Beyazıd ile Nuruosmaniye arasında uzanan bu binalar kompleksi Osmanlı'nın parlak zamanlarında onunla beraber yükselmiş; çöküş zamanı ise üstünlüğü Galata'ya kaptırmıştır. Parlak dönemlerinde Kapalıçarşı'da ticaret yapan zengin Müslüman tüccara "Bazargân" denirdi. Bu ünvanı almak zordu. Bunun için bir tacirin denizaşırı ticaret yapması, hem borçlarını vaktinde ödeyerek güvenilirliğini ispatlaması, hem de servetinden bir kısmını hayır işlerinde ayırması gerekirdi.

Evet, anıt eserleri, sarayı, Babıali'si, dar sokaklarla bezeli mahalleleri, Kapalıçarşısı ve diğer özellikleriyle Suriçi, Osmanlı'dı. Osmanlıyla büyüdü, önem kazandı; Osmanlı çökmeye yüz tutunca, o da önemini kaybetti. Bugün daha çok tarihi ve turistik bir mekan olarak geçmişe şahitlik ediyor.

Galata

Haliç'in kuzey sahilindedir. 19. yüzyıla gelinceye kadar Galata, Cenevizlilerin olduğu surlar içerisinde kaldı. Bu surlar Haliç kenarında, bugünkü Azapkapı'dan başlıyordu. Galata Kulesi surların en kuzeydeki gözetleme kulesiydi ve surlar buradan Tophane'ye kadar iniyordu.

Bizans döneminde adı "Sykai" (İncirlik) idi. Rumca'da "Karşıdaki incirlik" anlamında "Peran en Sykais" de denirdi. Levanten-

lerin kullandığı “Pera” buradan gelir. “Galata” ise Rumca “galaktos” (süt) ya da İtalyanca “calata” (merdivenli yol) gibi kökenlere dayandırılır.

Galata, bir Osmanlı şehri olan İstanbul’un Avrupai kısmıdır. Zaten kuruluşundan bu

yana da hep Avrupalı’dır. Doğulu ve Ortadoks bir imparatorluk olan Bizans’ın başkenti Konstantinopol’ün hemen yanıbaşında Batılı, Latin ve Katolik bir koloni olarak kuruldu. Dönem dönem Venedik ve Cenevizliler arasında el değiştirdi ama hep Latin ve Katolik kaldı İstanbul’un fetihinden sonra da durum pek değişmedi. Sultan Mehmed Galata’ya Rum ve Yahudileri yerleştirerek Latin olmaktan çıkarmıştır, ama hâlâ İslam başkentinin yanıbaşındaki gayrimüslüm bir öğedir.

Bu nedenle Galata’nın “karşıdaki” (peran) olması sadece Haliç’in diğer tarafında olmasını ifade etmez. Aynı zamanda kültürel bir “diğer tarafta olma”yı da ifade eder. Sadece bununla da kalmaz; Galata zaman zaman da İstanbul’un düşmanlarının tarafında olmuştur. Evet, Galata ihanet de eder. İlk olarak 1204 yılında Latinlerin İstanbul’u işgali sırasında ihanet etmiştir. Bu işgalde Galata, Latinlere yardım ve yataklık yapmış, neticede İstanbul barbarca yağmalanıp talan olmuştur. Bu olay Bizans’ın çöküşünü hazırlamıştır. Osmanlı’ya da sadık kalmaz Galata. Osmanlı’nın çöküşünde önemli rolü

bulunan kapitülasyonların yürütülmesinde Galata önemli bir merkezdir. 19. yüzyıldan itibaren Galatalı bankerler aracılığıyla Osmanlı büyük bir borç yükü altına sürüklenecek ve ekonomik olarak yağmalanacaktır. Yine Galatalı Rum bankerler Osmanlı isyan eden Yunanistan'ı parasal olarak destekleyeceklerdir.

Galata kuruluşundan itibaren hep çok canlı bir ticaret merkezidir. Müslüman ahalinin de rağbet ettiği meyhaneler gece hayatına merkezlik etmiştir. Ama Galata en parlak günlerini 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yaşayacaktır. Kapitülasyonlara ilaveten 1839 Tanzimat Fermanı ile yeni ayrıcalıklar kazanan yabancılar ve azınlıklar gittikçe güçlenecek, dolayısıyla Galata da hızla zenginleşecek ve büyüyecektir. 1860'lara gelindiğinde artık Ceneviz Surları Galata'ya dar gelecektir. Bu nedenle bu tarihte surlar yıkılacak ve 15. yüzyıldan beri iskân olunan, bugün Galatasaray Lisesi'nin bu-

lunduğu yere kadar uzayan günümüzün İstiklâl Caddesi veya o dönemde Levantenlerin "Grand Rue de Pera"sı görülmemiş bir ihtişama kavuşacaktır.

Burada önce yabancı ülkelerin elçilik binaları ve kiliseleri vardır. Arkasından büyük malikaneler, lüks apartmanlar, alışveriş merkezleri, eğlence yerleri ve sanat merkezleri ile bu cadde dolmuş, kısa zamanda caddenin etrafında da yerleşim başlamıştır.

Levantenlerin Pera olarak isimlendirdikleri Galata'nın bu genişlemiş halini, halk Beyoğlu olarak anacaktır.

Bu yeni semtin kısa sürede altyapı sorunları çözülecektir. Cad-deler taş döşemelerle kaplanacak, kanalizasyonu yapılacak, elektrik, su ve havagazı şebekeleri döşenecek, ulaşım için atlı tramvaylar konulacaktır. Fakat en önemlisi, dünyanın en eski üçüncü metrosu da Galata'da açılacaktır.

Galata, bir yandan bankerleri ve borsası ile bir finans merkezi. Diğer yandan Galata Limanı Avrupa'nın en işlek limanlarından biridir ve uluslararası Grand Rue de Pera veya Cadde-i Kebir, Kapalıçarşı'nın yanı sıra ikinci bir alışveriş merkezi haline gelmiş, sadece Levantenlerin değil, Batılılaşma heveslisi kesimler de Burada satılan Avrupa'dan ithal mallara aşırı rağbet göstermiştir. Cafeleri, tiyatroları, barları, operaları, kantocuları, Avrupa mutfaklı lokantaları ve pastaneleri ile bir eğlence merkezidir. Tanzimat döneminden itibaren Pera tarzı yaşamayı devlet politikası haline getirmiş bulunan Osmanlının Batıcı siyasi elitleri için de Galata büyük mekteptir. Osmanlı insanı Beyoğlu'nun Avrupalı mekânlarından ve levantenlerinden, Batılı gibi yemeyi, içmeyi, giyinmeyi, eğlenmeyi, konuşmayı, kısaca Batılı olmayı öğreniyordu.

Galata Avrupa'nın hiçbir kentinde rastlanmayacak kadar kozmopolitti. Başta Fransızca olmak üzere bütün Avrupa dilleri konuşuluyordu. İtalyanların, Almanların, Fransızların, İngilizlerin, Ermenilerin, Rumların, Yahudilerin, Macarların ve

Rusların kendi cemaatleri vardı. Sadece mezheplere göre değil etnisitiye göre de her grup kendi ibadethanesine sahipti. Bu nedenle çok sayıda birbirinden farklı gruplara ait kiliseler ve sinagoglar yan yana bulunmaktaydı.

Şüphesiz Galata'da Müslüman unsurlar da yok değildi. Galata Mevlevihanesi, Arap Camisi ve etrafında iskân edilen Endülüs Arapları, Asmalı Mescit, Ağa Camisi ve Sahabe Kabirleri ilk anda akla gelenler. Ama bunlar Galata'nın "Gavur" kalmasına engel olmaya kafi gelemediler. Galata aynı zamanda çok sayıda yabancı eğitim kurumunun faaliyet gösterdiği bir yerdir. Fransa, İngiltere, İtalya, Almanya ve Avusturya Galata'da liseler açmıştır. Buralara Levantenlerin ve Azınlıkların yanı sıra zengin veya soylu Müslüman aileler de çocuklarını göndermiştir. Osmanlı'nın ve Türkiye'nin Batıcı aydınlarının birçoğu bu okullardan yetişecektir.

Galata İstanbul'un diğer kısımlarıyla aynı kaderi bile paylaşmaz. Balkan Savaşı'nın başlamasından itibaren İstanbul hem sefaletin hem de siyasi çalkantıların içine yuvarlanırken, Galata, tarihinin en parlak dönemlerini yaşayacaktır. Bir yandan Birinci Dünya Savaşı'nın savaş zenginliği buraya akarken, diğer taraftan Rusya'dan Ekim Devrimi'nden kaçan Beyaz Rusların gelmesiyle Beyoğlu'da canlanır. Eğlence hayatı gittikçe daha çok hareketlenir. İstanbul işgal altındayken, burası işgal kuvvetlerini ağırlayan bir mekân olur. Ama savaş sonrasında yeni Türkiye Cumhuriyeti kurulurken Levantenlerin ışıltılı Perâsı da yavaş yavaş çöker.

Üsküdar

Anadolu Yakası'nda, Boğaz'ın girişindedir. Tarihi Üsküdar, Salacak ile Paşalimanı arasında yer alırken; İstanbul'un diğer bütün semtleri gibi günden güne büyümüştür. Günümüzde do-

ğuda Ümraniye, güneyde Kadıköy ve Beykoz ilçeleriyle komşudur.

Üsküdar, Osmanlı döneminde Galata ve Eyüp dışında İstanbul'a bağlı olan üçüncü kadılkıdır. Sadece coğrafi de-

ğil, yanı sıra kültürel farklılığı da ifade eden bu bölümler içerisinde Üsküdar, Anadolu'ğu ve Anadolu Türk-İslam geleneğini temsil eder. Üsküdar her şeyden önce coğrafi olarak Anadolu'dur. Anadolu topraklarının Boğaz'ın suları tarafından çizilen sınırı üzerinde yer alır. Demografik olarak da Anadolu'dur. 1352'de Orhan Gazi tarafından fethedildikten sonra Anadolu'dan gelen Müslüman halk Üsküdar'a yerleşmeye başlamıştır. Fatih Sultan Mehmed döneminde ise Anadolu'dan olan göç hızlandırılmıştır. 17. yüzyılda yaşamış ünlü seyyah Evliya Çelebi, Üsküdar'da 70 Müslüman mahallesi olduğunu ve bunların, az bir kısmı hariç, Anadolu'dan göç ettiğini, ayrıca 11 Rum ve Ermeni, l'de Yahudi mahallesi olduğunu ve bölgede hiç Frenk yaşamadığını nakleder. Bu demografik yapı Üsküdar'ı kozmopolitlikten uzaklaştırmış ve hem etnik, hem de kültürel olarak oldukça homojenleştirmiştir.

Bunların dışında, Üsküdar İstanbul'un Anadolu ile en çok bağlantısı olan kısmıdır. 19. yüzyılın sonunda demiryolu yapılıncaya kadar, Anadolu ile yapılan ticaretin merkezi Üsküdar'dır.

Üsküdar, aynı zamanda İran ve Ermenistan ile yapılan ticaretin de başlangıç noktasıdır. Ticaret kervanlarıyla Ermeni ve İranlı tüccarlar Üsküdar'da buluşurlardı. Dolayısıyla, özellikle 16.

ve 17. Yüzyıllarda, Üsküdar tam bir ticaret kentidir.

Fakat buna rağmen Üsküdar, her zaman mütevazı ve sakindir. Gösteriş ve debdebeden hep uzak

kalmıştır. Evleri, sokakları zarif ve bakımlıdır. İstanbul'daki en eski ve en büyük Müslüman mezarlığı olan Karacaahmed Mezarlığı Üsküdarlı'ya hem her şeyin faniliğini anlatır, hem de hayatın güzelliğini. O yüzden Karacaahmed hüznün dolu bir mekân olmaktan çok, bir park alanı gibidir: Zarif servi ağaçlarıyla kaplı ve insanda huzur hissi uyandıran büyük bir park.

Üsküdar, sadece hayata veda edenlerin uğurlandığı bir ayrılık mekânı değildir. Her yıl Hac'ca giden hacı adayları ve padişahın Mekke ve Medine Şeriflerine gönderdiği hediyeleri götüren Surre Alayı da Üsküdar'dan uğurlanırdı. O yüzden alışkindir ayrılıklara; Cenazeleri de, hacı adaylarını da törenle uğurlar.

İstanbul'un Osmanlılar tarafından ilk fethedilen kısmıdır Üsküdar. Hem büyük fethin ilk aşamasıdır bu, hem de habercisi. Bir asır ve bir yıl boyunca ayrı kalır Üsküdar, karşı kıyıdaki parçasından. Ama nihayet 1453'te sevinçle izler fethi, yeniden kavuşmayı.

Artık Marmara'nın serin suları ayrılığın sebebi değil ulaşmanın vasıtasıdır. Bu sulardan Üsküdar'a gittiğinizde sizi ilk olarak Kızkulesi karşılar. Üsküdar'ın sembollerinden güzelliklerinden biridir bu zarif kule. Kıyıya vardığınızda ise bir başka zarif yapı size "hoş geldiniz" der. Mimar Sinan'ın usta ellerin-

den çıkmış Mihrimah Sultan Camisi'dir bu. Üzerinde durduğunuz meydana güzellik veren bir diğer unsur olan Sultan III. Ahmed Çeşmesi de hemen dikkatinizi çekecektir. Üsküdar'ın güzellikleri daha kıyıya varmadan yakalar insanı, kıyıya varduktan sonra çepeçevre kuşatır.

İstanbul'un diğer her yeri gibi Üsküdar da günümüzde çok değişmiştir. Özellikle, 18. yüzyıldan sonra kıyıda yapılan saraylardan günümüze bir şey kalmamıştır. Yeşillikler içindeki tepeleri betonlaşmıştır. İki katlı cumbalı evlerin olduğu sokaklardan ise çok azı halen yaşamaktadır. Ama her şeye rağmen Üsküdar o sakin Anadolulu havasını muhafaza edebilmiştir.

Eyüp

İstanbul'un fethi ile birlikte kurulan ilk Osmanlı-Türk yerleşim alanıdır. Haliç'in güney kıyısında, surların dışında yer alır. İsmi, kabri bu semtte bulunan ve bir sahabe olan Hz. Ebâ Eyüb el-Ensari'den alır. Eyüp semtinin gelişimi fethitten hemen sonra, İslam ordularının 7. yüzyılda İstanbul'u kuşatması sırasında şehit düşen Eyüb el-Ensari'nin mezarının Akşemseddin'in gördüğü bir rüya ile bulunup, üzerine bir caminin yapılması ile başlar. Kanunî döneminde büyük gelişme gösterir. Bu yıllarda semt camiler, mescidler, sıbyan mektepleri, çeşme, sebil, hamam, imaret ve türbelerle donanırken sahilleri ise yalılar ve köşkler süslenmiştir. Eyüb el-Ensari'nin türbesi ya da yaygın tabiriyle Eyüp Sultan Türbesi, Eyüp semtinin toplumsal hayatında merkezi bir yer tutar. Bu türbeyle ilgili geleneklerin birçoğu da bugün de sürmektedir.

Osmanlı zamanında en dikkat çekici gelenek, padişahların cülus (tahta geçme) merasimlerinden sonra Eyüp Sultan'da kılıç kuşanmalarındır. Bu merasim, okunan dualar ve kılınan namazlarla dinî-manevî bir özellik taşımakta ve yeni padişaha maka-

Osmanlı Sultanlarının Eyüp'ü ziyareti.

mının anlamını hatırlatmaktaydı. Ancak bu gelenek belki fetihten de eskidir. Zira Bizans döneminde burada bulunan Leon Makelos başpapazı, harbe giden imparator, kumandan ve asilzadelere kılıç kuşatmak ve onları takdis etmek gibi bir hakka ve makama da sahipti.

Eyüp Sultan Türbesi'nin Eyüp'ün yerleşim dokusuna kazandırdığı bir başka özellik, bu türbede yatan kişiyi Evliyaullah (Allah dostu) bilen Osmanlı'nın ona yakın olmak için Eyüp'te defnedilmek istemesidir. Gerek Osmanlı döneminde, gerekse Cumhuriyet yıllarında halktan kişilerin yanı sıra bir çok şöhretli isim de son istirahatgâh olarak Eyüp'ü seçtiler. Bunun sonucunda semte mistik havasını veren büyük mezarlıklar kurulmuştur. Hem bu mezarlara ait mezar taşlarının sanatsal değerleri, hem de çağlara tanıklık eden üzerlerindeki kitabeleri nedeniyle, Eyüp'teki mezarlık bir açık hava müzesi gibidir ve yüzlerce yıllık bir tarih kesitini hüznün diliyle anlatır bizlere. Bu mezarlıklardaki servi ağaçları adeta ölümle yaşamın içiçeliğini vurgular.

Eski Eyüp bunların yanı sıra, bayramlar ve kandillerde dolup taşan Eyüp Sultan Türbesi, yeni evlenenlerin ve sünnetlik çocukların buraya ziyarete getirilmesi, Haliç'in bol çeşitli ve lezzetli balıklarını satan balıkçıları, serin ve tatlı suları, Haliç'e bakan tepeler üzerindeki güzel manzaralı mesire yerleri, çiçekçiliği, İstanbul'un süt ve kaymak ihtiyacını karşılayan mandıraları, kıyı kahvehaneleri ve oyuncakçı dükkânları ile de ünlü idi. Düdüklü testiler, fırıldaklar, tahtadan arabalar ve eşyalar, oyuncak tef, davul, düdük ve özellikle "kaynana zırlıtısı" ile Eyüp oyuncakçıları, çocukları çok sevdiğine inanılan Eyüp Sultan'ın manevi rehberliğinde faaliyet gösterirlerdi.

19. yüzyıl sonunda bu bölgenin sanayileşmeye açılması ve 1960'lardan sonraki hızlı gecekondulaşma ile bu geleneksel dokunun tamamına yakını ortadan kalkmıştır.

*Eyüp Sultan Camisi minaresinden Akarçeşme Semti'ne bakış,
1989 Metin Türkmenoğlu arşivinden
(Eyüp Sultan Sempozyumu)*

**EDEBİYATIMIZDA
FETİH ŞİİRLERİ
ve
FATİH SULTAN
MEHMED**

FETİH ŞİİRLERİ VE FATİH¹

Osmanlı döneminde Fatih, çağ açıp çağ kapayan bir sultan olarak, Tarihçi Tursun Beyin ifadesiyle “*Sultan-ı Ebu’l Fetih*” diye anılırdı. Gerek Doğu Roma ve Rum Pontus İmparatorluklarını fethederek Osmanlı’yı bir dünya devleti haline getirip “İmparator” gücüne ulaşması, gerekse Karaman ve Akkoyunlu Türk Devletlerinin hâkimiyetine son vererek “Büyük Türk Hakanı” sıfatına hak kazanması, onu elbette Türk tarihinde mümtaz bir konuma getirmişti. Bu yüzden, ondan önce uygulanan veya ondan sonra da uygulanmaya devam edilen bir çok “Âl-i Osman an’anesi”ni kanunnâmelerle resmiyete kavuşturması da Fatih’i Osmanlı padişahları arasında ön saflara getirmiştir. Belki de bu yüzden dedelerinden, onun gibi seri karar verip uygulayan Yıldırım Beyazıt ile onun oğlu ve Osmanlı birliğini yeniden sağlayarak devletin ikinci kurucusu sayılan I. Mehmed gibi o da Osmanlı siyasi tarihinde çok önemli şahsiyetlerden biri olmuştur. Tursun Bey’in ifadesiyle 18 memleketi Osmanlı’ya kattığı gibi, ondan sonra fet-

¹ Bu bölüm Mustafa Miyasoğlu, *Fetih Şiirleri ve Fatih, Eyüp Sultan Sempozyumu VII*, s. 198-213’den kısaltılarak oluşturulmuştur.

hedilecek yerlerden olan Mısır ve Suriye ile Avrupadaki bölgelere de işaret etmiştir.

Doğu ve Batı Türkleri arasında olduğu kadar İslâm tarihi ile dünya tarihinde bile Fatih kadar vizyonu geniş çok az devlet adamı gelmiştir. Çok dil bildiği kadar geniş ufuklu, büyük tasavvurlu, son derece ileri görüşlü ve tedbirli, kararlı âlim ve şair bir padişaktır. İskender gibi âlim ve sanatkârı etrafında toplayan Gazneli Mahmud gibi sürekli çok sefer yapan, Bâbü'r gibi şiir ve edebiyat meraklısıdır. Onun gerçekleştirdikleri, ona atfedilen bir sözle ifade edilirse, ondan öncekilerin hayallerinin bile ulaşmadığı kadar büyüktür. Fatih'in yaptığı fetihlerin, özellikle de İstanbul Fethi'nin neticeleri dikkate alındığında da dünya çapındadır. Fatih'le Osmanlı tartışmasız bir dünya devleti haline gelmiş, onun yolunda seferler yapan torunu Yavuz ve Kanunî döneminde Osmanlı artık dünyanın karşı konamaz süper gücü olmuştur.

Öte yandan, Anadolu'daki üniversitelerin ilki olan Sahn-ı Seman Medresesi ile çevresinde topladığı âlim ve sanatkârlarla da kültür ve medeniyet tarihimiz açısından Fatih Sultan Mehmed emsalsiz bir yere sahiptir.

Ayasofya'ya sahiplenerek camiye çevirmesi ve fethin sembolü haline getirerek bir dehaya yaraşır nitelikte imar faaliyetine girişmesi, son derece önemlidir. Ortodoksları himayesine alarak ileri görüşlülükle Hıristiyan Birliği'ni önlemiş, Doğu ve Batı için Rönesans'la birlikte yeni bir çağın başlamasına sebep olmuştur.

İslam Dünyasında ve Divan Edebiyatında Fatih

Fatih, dünyanın ender gördüğü devlet adamlarından biri olmasına rağmen, gerek Osmanlı ve gerekse İslâm dün-

yası tarafından yeterince önemsenip değerlendirilmemiştir. Etkisi bakımından Fatih'le karşılaştırılabilecek tek hükümdar olan İskender için Doğu ve Batı edebiyatlarında başlı başına bir külliyyat olduğu halde, Osmanlı tarih kitaplarındaki ilgili bölümlerle divanlardaki tek-tük gazel ve kasideler dışında, onunla ilgili müstakil olarak nesir veya şiir kitabı yazılmamıştır. Bu ihmalde, Divan Edebiyatı'nın kendine özgü sembol ve mazmunlarla özel bir şiir dünyası oluşturması en önemli sebep. Yine de onunla ilgili olarak kullanılan sıfatların çok farklı olduğu görülüyor. Bir bakıma, Tursun Bey'in tarihinde, Ahmed Paşa'nın da kasidelerinde kullandığı ifade ile "*Zill-i Hak Sultan Mehemed Han*" unvanı onun için en önemli iltifat gibidir. Zamanla kalıplaşıp Osmanlı saltanatı için kullanılmaya başlanmıştır.

Defalarca kuşatıldıktan sonra ancak başarılabilen İstanbul'un Fethi ile ilgili olarak İslâm dünyasının tavrı da tarih boyunca çelişkili olmuştur. İstanbul'un elbette fetholunacağını, onu fetheden komutanla askerin kutlu kişiler olduğu yolundaki hadis-i şerif bulunmasına rağmen, bu hadisin zayıf olduğundan başlayarak pek çok hafifletici ifade ile fethin önemini küçültmeye çalışanlar bulunmuştur. Buna rağmen, Yavuz Sultan Selim'den itibaren hilâfet merkezi de olan İstanbul'un önemi, Kanunî ile birlikte dünyanın merkezi görülmeye başlanmış, hatta Vefa semtinde özel bir taşla da bu dünyanın merkezi belirlenmek istenmiştir...

İstanbul'un Fethi dünya dengesini değiştirdiği için, Araplarla Acemler Fatih'e belirli bir kıskançlıkla gereken önemi göstermemişlerdir. Âşıkpaşaoğlu'nun *Tevârih-i Âl-i Osman* ile Tursun Beyin *Tarih-i Ebu'l Fetih* adlı kitaplarındaki ilgili bölümlerinden başka, Osmanlılar da bu cihan padişahı hak-

kinda müstakil eser ortaya koymamışlardır. Çünkü onlar için yaşadıkları devrin padişah önemli idi...

Kaside geleneği içinde eser veren Divan şairleri tarafından, pek çok padişahın ilgi çekici sıfatlarla övüldüğünü görüyoruz. Bu türden kalıplaşmış övgüler yanında, ilk dönem Osmanlı tarihlerinde, hayatı ve seferleriyle en geniş anlatılan padişah Fatih olduğu için, ona ait çok daha orijinal ifadelerin kullanıldığını görüyoruz. Fakat klasik edebiyatlarda yaşayan insanlarla ilgili çok fazla ayrıntı yer almayışından ötürü, soyutlamalar ağır basar. Bu da elbette bizim görebildiğimiz kadarıyla Divan edebiyatının bir özelliği, ama Yavuz Selim ile ilgili Selimnâmeler gibi müstakil mesnevilerin olmayışını yeterince açıklayamaz. Yahya Kemal'in Selimnâme adlı destan denemesi bu yolda bir metindi. "Fetihnâme" gibi mesnevi örneğini Fatih için Divan şairlerinin yazıp yazmadıkları konusunda uzmanların konuşması daha doğru olur.

15. yüzyıl şairlerinden Aynî'nin Murabba şeklinde yazdığı İstanbul'u anlatan şiirinde, ancak son kıtada Konstantiniye'nin Fatih tarafından alındığı belirtilir ve şehrin imarı övülür.

Tarih-i Ebu'l Feth adlı eserinde Tursun Bey, İstanbul'un surlarından girdikten sonra şehri at üzerinde "cennet seyrine çıkar gibi ülema ve ümerası" ile gezdiğini belirttiği Fatih için şu nazmı söyler:

*"Ol Muhammed anda hatm oldu der-i Peygamberi
Bu Muhammed oldu andan ayet-i din-perveri*

*Ol Muhammed oldu Hak'dan rehnüma-yı cümle halk
Bu Muhammed andan açtı bab-ı rahmet küsten*

*Ol Muhammed Hak'dan oldu rahmeten lil âlemin
Bu Muhammed halka oldu zıll-i fazl-ı Tenri"*

Âşıkpaşaoğlu, *Tevârih-i Âl-i Osman* adlı eserinde, “Sultan Mehmed Han Gazi İstanbul’da ne yaptı?” sualine, “Sekiz medrese, orta yerine bir ulu cami, cami’ün karşısında bir âlî imâret ve bir dârüşşifâ ve bu sekiz medresenün yanında sekiz küçücük medrese dahi yaptı softalar için. Ve bundan gayri Hazret-i Eyyûb el-Ensârî üzerine dahi bir imâret ve bir medrese ve bir cami ve üzerine bir âlî türbe yaptırdı.” şeklinde cevap verdikten sonra, Âşıkî adıyla nazım parçaları da söyler. Şu parça Sultan Mehmed Han’ı anlatan nazımlardan biri:

*“Bir seferde üç vilâyet feth eden sultan budur
Kâinatta lutf-ı ihsan bezi eden sultan budur*

*Mazhar-ı lutf vü kahır Hak bu hanı eyledi
Feth eden iklimlere adli eden sultan budur*

*Bil bu l-i Osman içre her gelen artuk gelür
Bil bu devran içre kim artuk olan sultan budur”*

Tâcü’t-Tevârih yazarı Hoca Sadeddin Efendi (öl.1599), Fatih devrinden başlayarak İstanbul’u anlatan mesnevisinde, şehrin fethini anlatırken, tabiattaki bitkilerin bile fethe yardımcı olduğunu dikkate değer bir şekilde ifade eder. Bunun ilk ve son beyitleri şöyle:

*“Kurulup sebz-zâr içre otağı
Müşerref eyleye bağ ile râğı*

.....

*Şeh-i âfâka vir me’mul fethin
Müyesser eyle İstanbul fethin”*

Sübülzâde Vehbi (öl.1809)'nin Kaside-i Tannânesinden alınmış şu beyit, Nedim başta olmak üzere, pek çok Divan şairinin İstanbul'a bakış tarzını yansıtmaları bakımından önemli:

*“Sitanbul cümle âlemden ibâret başka âlemdir
Acem nısf-ı cihân tâbîr ider gerçi Sıfâhân'a*

*Bizüm İstanbul'un bûstanlarından en ednâsın
Değişmem merkad-i Sâdî'deki âlâ gülistana”*

Yeni Edebiyatta Fatih

Namık Kemal'in Evrâk-ı Perişan adlı kitabında, Selâhaddin Eyyûbi ile Yavuz arasında Fatih'in de anlatılmış olmasından ötürü, Osmanlı'nın son yıllarında örnek gösterilen kurta-
rıcı şahsiyetler arasında öne çıkmıştır. Abdülhak Hâmid'in Merkad-i Fatih'i Ziyaret, Muallim Nâci'nin Lisan-ı Fatih'ten ve İsmail Safa'nın Hazret-i Fâtih'e Hitâb adlı şiirleri, bunlar arasındadır. Ancak Balkan Harbi'nden sonra devletin yıkılacağı kaygısıyla gayrete gelenler, Fatih'i de özel törenlerle anmaya başladılar. Bu şiirler sanki Fatih'e mersiye veya onun şanını yüceltme gibi bir niteliğe sahip...

“Durmuş başında bekler bir kavm türberdârın”

diyen Hâmit'in şiiri şu beyitle başlar:

*“Her gûşesinde dehrin nâm-ı bekâ nisârın,
Şâyestedir denilse, âlem senin mezârın.”*

Muallim Nâci'nin Lisan-ı Fatih'ten seslenirken, onun gönlünü şöyle nitelendirir:

*"Etmemek mümkün müdür âlem teveccüh gönlüme
Şark u Garbın vâkıf-ı efkârı bir Osmanlıdır"*

İsmail Safa için de başlı başına bir tarih hazinesi gibidir:

*"Hâdisâtın her biri sermâye-i târihtir
Nâm-ı şahânen hele pîrâye-i târihtir"*

Sonraki yıllarda, İstanbul Fethi'nin 500. yıldönümü münasebetiyle pek çok müstakil fetih şiirleriyle fetih destanları yazılmaya başlandığını görüyoruz. Bu arada piyesler ve romanlar da yazılır ve herkesin tercihinine göre bir Fatih portresi çizilir.

Bunlar arasında, İstanbul şairi olarak da bilinen Yahya Kemal'in şiirlerinin özel bir önemi var. İstanbul'la ilgili 25 şiiri arasında yalnız iki tanesinde İstanbul Fethi'nden söz eder: İstanbul Fethi'ni Gören Üsküdar ve İstanbul'u Fetheden Yeniçeriye Gazel... Bu şiirlerin ilkinde İstanbul'un Fethi, *"bir ulu rü'ya"* olarak ifade ediliyor ve Üsküdarlılar bu rüyayı gündüz gördükleri gibi 500 yıl da saklamışlardır... İstanbul'un fethine iştirak eden yeniçerinin bile Yahya Kemal'in gözünde özel bir önemi vardır. Süleymaniye'de Bayram Sabahı adlı şiirinde bu yeniçeri "ulu mabed" in mimarı olarak yeniden ortaya çıkıyor. Türk İstanbul sanki bir kaderdir ve müşterek bir ruhun eseridir Yahya Kemal'e göre...

Mithat Cemal, Faruk Nafiz ve Orhan Seyfi de fethi Yahya Kemal'in yörüngesinde ve onun şiir anlayışı çerçevesinde, özel bir yorum yapmaksızın İstanbul'un Fethini anlatırlar. Tarihi hadiselerle Fatih'in şahsiyetini öne çıkararak fethin önemini, 500. yıl münasebetiyle vurgulamaya çalışırlar. Necip Fazıl'ın Canım İstanbul ve Ârif Nihat Asya'nın Fetih Marşı adlı şiirleri, öncekilerden farklı bir mana ve heyecanı

dile getirdikleri için önemli. Bir dâva sahibi olan ve “*O mânâyı bul da bul / İlle İstanbul'da bul!*” diyen Necip Fazıl'ın bu şehre bakışı farklı:

*“Ruhumu eritip de kalıpta dondurmuşlar;
Onu İstanbul diye toprağa kondurmuşlar.”*

Ârif Nihat Asya'nın Fetih Marşı'nda yer alan ve her bendde tekrar edilen şu nakarat, Fâtihler Ölmez adında bir şiir kitabı yayınlayan idealist şairin ülke gençliğine mesajı gibidir:

“Fâtih'in İstanbul'u fethettiği yaştasın!”

Peygamber Âşığı Padişahlar ve Şair Fatih

Osmanlı Padişahları hem fizik, hem de ruh ve maneviyat bakımından mükemmel eğitim görmüş, hayatları boyunca da okuma ve ilim meclisleri ile vakit geçirmiş, bıraktıkları sayısız hayır ve hayrat eserlerine adını bile yazmamış, seçkin insanlardır. En azından Batılıların etkisinde kalmadan, onların bıraktığı vakıf eserlerine sahip çıkmak, en büyük görevimiz olmalıdır. Osmanlı gibi tarihin büyük bir bölümünde dünyaya nizam veren bir devletin bıraktıkları, ne kadar büyük bir millet olduğumuzun ispatı olarak tarihe vurulmuş bir mühürdür. Yaşadıkları her anı insanlık tarihine sağlayacakları katkıda kusur etmemek üzere yaşayan Osmanlı toplumu kuvvetli yapıyla her dönem batılı seyyahların dikkatini çekmiştir. Toplum

tabakasının en altından en üstüne kadar insanların birbirlerine karşı duydukları derin sevgi ve bunun sonucu oluşan karşılıklı saygı bu güçlü yapıyı oluşturmuştur.

Osmanlı toplumu kendi iç dinamiklerinin sağlamlığını İslam'a ve onun yüce Peygamberine duydukları derin sevgiye bağlamışlardır. Ondan dolayıdır ki günlük yaşam din eksenli yaşanarak, alınan her nefes adeta buna göre kurgulanmış. Doğumlar, ölümler, düğünler hep Peygamberimiz ve onun güzide ashabı örnek alınarak yaşanmıştır. Bu kadar derin bir aşkla dine bağlı olan bir toplumun yönetici elitinin de bu yüce duygulara bigane kalması düşünülemez.

Sarayda yaşayan ve Osmanlı gibi yüce bir topluma sahip olan padişahlar her zaman dini yaşantılarıyla dikkat çekmişlerdir. Hanedanın erkek çocuklarına koydukları isimler bile saraydaki bu hassasiyetin başlı başlı kanıtıdır. İsimleri Mehmed, Ahmed, Mahmud ve Mustafa olan şehzadelerinin sayısı oldukça fazladır. Daha sonraları Osmanlı tahtına oturan bu Peygamber adaşları O büyük insanın namı celilini tüm dünyaya ulaştırmak için at sırtında kıtalar aşmışlardır. Kendinden sonra gelecek torunlarının da bu yüce ideal üzerine yetiştirmişlerdir.

Bir parçası olmaktan her zaman gurur duyduğumuz atalarımızın aziz hatıraları karşısında her an saygıyla eğilip onları hayırla yâd etmeyi bir borç biliriz.

Fatih Sultan Mehmed

Güzel sanatların çeşitli dallarıyla ilgilenen Fatih Sultan Mehmed (1432-1481) de özellikle resme, şiire ve müziğe büyük önem vermiştir. Fatih, Avnî mahlasıyla şiirler yazmıştır. Fatih'in şiirlerinde Şeyhî ve Ahmed Paşa'nın etkisi görülür.

Fatih'in şiirlerinde ön plâna çıkan en önemli husus, derin bir lirizm ve samimiyettir. Nitekim sultan şâir, hükümdarlığının mânâsını, iç âlemindeki muhasebesini de yansıtarak şöyle ortaya koymaktadır.

Avnî mahlasını kullanan Fatih'in peygamber sevgisini gösteren şiirlerinden biri aşağıda sunulmuştur.

NA'T

1. *Yüzün meh-i 'îd ü ser-i, zülfün şeb-i Esrâ
Gamzen yed-i Mûsâ leb-i la'lün dem-i Îsâ.²*
2. *Bu hüsn-ü hüdayı ki Hüdâ sana verüpdür
Mânî-i cihân yazmadı tasvîrine hem-tâ.³*
3. *Alnın kamerine yüzün ayına müşâbih
Bunca göz ile görmedi bu çarh-ı muallâ.⁴*
4. *Avnî seni medheyledi çün tarz-ı gazelde
Matla' dedi yüzüne vü ağzına muammâ.⁵*

² (Ey Allâh'ın Resûlü!) Yüzün bayram(ın geldiğini bildiren) ay, saçların esrâ gecesi, gamzen Hz. Mûsâ'nın (mûcizevî) eli, (mübârek) ağzın Hz. Îsâ'nın (ilâhî bir mûcize olarak ölümlere cân veren) nefesi...

³ (Yâ Resûlallâh!) Cihânın Mânî'si, Allâh'ın sana verdiği hidâyete erdirici güzelliğin (bir) benzerini tasvîr edemedi.

⁴ (Ey Allâh'ın Resûlü!) Bu yüce felek, (sayısız yıldızlardan meydana gelen) bunca göz(leri) ile (senin) yüzünün ve alnının ay'ına benzer (bir nûr) görmedi.

⁵ (Yâ Resûlallâh!) Yüzüne matla' ve ağzına muammâ diyerek Avnî seni gezel tarzında medheyledi.

FETİH, FATİH VE İSTANBUL ŞİİRLERİNDEN

MEHMED ALİ AYNÎ
(1868-1943)

MURABBA

*Şehr-i âzam kim binâsı gerçi mâ' ü tıyndedür
Ya anun üstündedür cennet yahud altındadır.
Bu haber kim söylenürhem zâhir ü bătındadır
Revnakı bu kâinâtun şehr-i Konstantiniyededür
Ger sala Sultan Muhammed Zülfikâr-ı Hayderi
Misl-i Hayber'dür güşâd ide yedi kişveri
Dir melekler nutka geldikçe felekler dilberi
Revnakı bu kâinâtun şehr-i Konstantiniyededür
Misl-i dünyâdur anun içindeki câmilere*

*Zeyn olur hem cum'a gün huffâz ile mahfilleri
Gûşe-ber-gûşe pür olmuşdur cihân hâmilleri
Revnakı bu kâinâtun şehr-i Konstantiniyededür
İki âlem görmeği fıkır ider isen cân ile
Ver Galâtâ şehrine deryâyı geç seyrân ile
Bâde vir de ömrü nüş it bâde-i hûbân ile
Revnakı bu kâinâtun şehr-i Konstantiniyededür*

*Şule saldıqça zemin üstüne mâh-ı encümen
Nergis-i râ'nâ biter hâk üzre her gûşe çemen
Dir zebân-ı cân ile sorsan bu güftârı çü men
Revnakı bu kâinâtun şehr-i Konstantiniyededür
Feth idüb Sultan Muhammed anda çün câ eyledi
Kâr-i âliler yapub firdevs-i a'lâ eyledi
Değmemiş ey Aynî pür-gilmân ü havrâ eyledi
Revnakı bu kâinâtun şehr-i Konstantiniyededür*

ABDÜLHAK HAMİD TARHAN
(1852-1937)

MERKAD-İ FATİH'İ ZİYARET

*Her gûşesinde dehrin nâm-ı bekâ nisârın,
Şâyestedir denilse, âlem senin mezârın.
Kaldın cihânda bir an, her ânın oldu bir devr,
Mülk-i ezeldi gûyâ tahtında hem-civârın.
Sensin o padişah ki bu ümmet-i necîbe,
Emsâr bahşışındır, ebhâr yâdigârın.
Meydân-ı harbi kıldın sen taht-gâh-ı şevket,
Leşkerdi hep müsellâh etba'-ı bî-şümârın.
Sen cism idin fenâ-yâb, ol rûh-ı câvidânî,
Düşdün cüdâ sen amma, bâkîdir iştihârın.
Ettin muvahhidîne mülk-i cihâdî meftûh,
Sulh oldu anda cârî fermân-ı feyzbâрын.
Mâzi o perde-i gayb ükşâde-i huzûrun,
Tî, o râh-ı muzlim âmâde-i güzârın.
Tevhîd idi merâmın İslâm ile enâmı,
Birleşti ol uğurda ilminle iktidârın.
Beyt-i Hudâ'ya konmuş câhın metâf-ı eslâf
Durmuş başında bekler bir kavm türberdârın.*

Tâkında müncelîdir hep beyyinât-ı ma'nâ
Esrâr-ı lemyezelden masnû' olan bu dârin
Bir maksada ederdî seyf ü kalem teveccüh,
Ahkâmına uyardı kânûnu rüzgârın.
Şemşîr kuvvetinde hâmendî lerze-bahşâ,
Mu'cizdi misl-i hâme şemşîr-i hud'akârın.
Okşardı, zülf-i yârı tedbîr-i âdilânen,
Çarpardı fikr-i hasma takrîr-i dil-şikârın.
Her şaha böyle tâlî', yâr olmaz ey şehen-şeh,
Nâdir gelir nazîri bir böyle şehriyârın.
Bir dem yüzüñ gülünce âlem bahâr olurdu,
Misl-i küsûf her câ zâhirdi igbirârın.
Yoktur senin gurûbun ey neyyir-i m'aâlî,
Var şûle-i deâdan bin necm-i tâbdârın
Bir mecma'-i siyâset buldum ukûle çeşbân.
Tâbân ufuklarından eczâ-yı târmârin.
Ervâh-ı mü'minîndir encüm kadar meşâ'il,
Bâlâ-yı türbetinden tenvir eden kenârın.
Sen muhrik-i fitendin ey âteş-i celâdet,
Söndün nihayet amma berk oldu her şerârın.
Mehd-i vücûdu oldun birçok nevâdirin sen,
Hâkinden oldu nâbit esbâbı kârzârın.
Bir yıldırımdı nîzen peyveste kâr-ı hâke,
Bir burc-i hak-nümâdır ermiş göğe menârın,
Bâb-ı necâtı sensin ey Fâtih eyleyen feth,
Miftah yaptı ancak cedd-i büzürgvârın.
Her dem sana açıktır ebvâb-ı arş-ı rahmed,
Türbendir en azîmi fethettiğin diyârın.
Gösterdiğin ma'âlî ebrâmdır müselsel,
Kühşârlar umûmen bâlin-i ihtizârın.
Perverdgâra nâzır bünyâd-ı ser-bülendi,
Sâfillerin elinde tâbût-ı pür-vakârın.

İster idin ki olsun düşmenle yâr yek-dil,
Devrân idi rakîbin, Allah idi nigârın.
Tahtın getirdi bir dem umkiyyeti kıyâma,
Eyler rûkû'a davet ulviyyeti mezârın.
Her gün ederdin ihyâ bir başka cilve-i akl,
Bî-hûş-ı hâletindi erkân-ı hûşyârın.
Hâlâ dahi ukûlun serhaddidir geçilmez,
Seyl-i dümû' birle mahsûr olan cidârın.
Gûş-ı mâdenden hâk-i vatan e'azdır,
Andan daha muazzez bir nurdur gubârın.
Ser-pençe-i kazâdan bî-fark idi deminde,
Zeyl-i rızâyı sarmış bâzû-yı zî-medârın
Titrerdi secdegâhın oldukça sen cebinsây,
Hâlâ gelir zeminden tekbîr-i zâr zârın!
Her azmîn eylemişti tefsîr-i âyet-i Hak,
Zâhirdi nâsiyende âsâr-ı Çâr-yârın.
Seyyâre-i vatandır ardınca peyk-i hârın,
Eyler tavaf her sû rûh-ı fütûhkârın.
Sen yattığın döşekte bisterdi gülle-i tub,
Tûfân-ı hûn u âteş gülzâr-ı nevbahârın.
Eyler bu dem başında leyi ü nehâr mânend,
Teşkil-i nûr u zulmet sâyen ile çenârın,
Kılmış tulû' yerden gözler bu inkılâbı,
Bir devrdir mücessem destâr-ı hûn-disârın.
Kahhâr-ı müntekimden hiç kalmadı mehâfet,
Senden biz eyleriz havf, ahzet gelip de sârın.
Açtı sana cenâhın cânân-ı sermediyyet,
Etti anı der-âgûş cân-ı cihân-sipârın.
Ecr-i azîm vasfın kaydında Hâmid ey şâh,
Kıl bu sevâbını sen af ol günâhkârın.
Medhinde şairâne ilhamlar gerektir,
Târifi yerde bitmez arşa çıkar kibârın.

MUALLİM NACİ
(1850-1893)

LİSAN-I FETİH'EN

*Mülk-i mevrûsum nedir, dünya değil kâp bana
Hangi fıkır-i bî-sükûn fikrim kadar cev lânhdır
Şan candan istesem dünyayı tecrîd eylerim
Feyz-i tecdidimle millet canlı, devlet şanlıdır
Kendi sıyt-i savletim Hunyad'ların dermânı
Saf-şikâf-ı saf-derân unvanlıdır her fârisim
Her piyâdem saf-şikâf-ı saf-derân unvanlıdır
Etmemek mümkün müdür âlem teveccüh gönlüme
Şark u Garbın vâkıf-ı efkârı bir Osmanlıdır
Baktığım her yerde bir vech-i hakikat seyr eder
Dide-i hayydır nigâhım ol kadar im'anlıdır
Keşf-i hikmet san'atımdır, feth-i kişver âdetim
Seyr edin âsârımı dâvâlarım bürhanlıdır*

YAHYA KEMAL BEYATLI
(1884-1958)

İSTANBUL FETHİNİ GÖREN ÜSKÜDAR

*Üsküdar, bir ulu rü'yayı görenler şehri!
Seni gıptayla hatırlar vatanın her şehri,
Hepsi der: "Hangi şehir görmüş onun gördüğünü?
Bizim İstanbul'u fethettiğimiz mutlu günü!"
Elli Üç gün ne mehabetli temaşa idi o!
Sanki halkın uyanık gördüğü rü'ya idi o!
Şimdi beş yüz sene geçmiş o büyük hatıradan;
Elli üç günde o hengâme görülmüş buradan;
Canlanır levhası hâlâ beşer ettikçe hayal;
O zaman ortada, her saniye, gerçek bir hal.*

*Gürlemiş Topkapı 'dan bir yeni şiddetle daha
Şanlı namıyla "Büyük Top" denilen ejderha.
Sarf edilmiş nice kol kuvveti gündüz ve gece,
Karadan sevk edilen yüz gemi geçmiş Haliç'e;
Son günün cengi olurken, ne şafakmış o şafak,
Üsküdar, gözleri dolmuş, tepelerden bakarak
Görmüş İstanbul'a yüz bin meleğin uçuğunu;
Saklamış durmuş, asırlarca, hayalinde bunu.*

İSTANBUL'U FETHEDEN YENİÇERİYE GAZEL

*Vur Pençe-i Ali'deki şemşîr aşkına
Gülbangî âsmanı tutan pîr aşkına*

*Ey leşker-i müfettihül-ebvab vur bugün
Feth-i mübînî zâmin o tebşîr aşkına*

*Vur deyr-i küfrün üstüne rezk-i hilâl için
Gelmiş bu şehsiüvar-ı cihangîr aşkına*

*Düşsün çelengi Rûm'un eğilsün ser-i Firenk
Vur Türkü gönderen yed-i takdîr aşkına*

*Son savletine vur ki açılsın bu sûrlar
Fecr-i hücum içindeki Tekbîr aşkına*

KOCA MUSTÂPAŞA'DAN

.....
*Şu fetih vakası Ya Râb! Ne büyük mucizedir!
Her tecellisini nakletmek uzundur bir bir;
Bir tecellisi fakat, rûhu saatlerce sanar:
Koca Mustâpaşa var, câmii var, semti de var.
Elli yıl geçtiği günlerde büyük mucizeden,
Hak'dan ilhâm ile bir gün o güzel semte giden,
Rum vezîr, eski manastırda ederken secde,
Kalbi çok dolduran îman ile gelmiş vecde,
Onu, tek Tanrısının mâbedi etmiş de hayâl
Vakfedip her neye mâlikse, bütüin mâl ü menâl,
Bir fetih câmii yapmak dilemiş İslâma.
Sebep olmuş bu eser yâd edilir bir nâma.⁶*

⁶ Yahya Kemal, *Kendi Gök Kubbemiz*, İstanbul Fetih Cemiyeti, 7. Baskı, İstanbul 1985, s. 49-50.

FARUK NAFİZ ÇAMLİBEL
(1898-1973)

FETİH'E KASİDE

Fethin 500'üncü yılında

*Enginlere at sürdüğün akşamdı kenardan,
Kalyonları emrinle yürüttün karalardan;
Çılgın Boğaz'ın taşla kilitlendiği günde
Zincirlere vurdun deli deryayı önünde;
Açtın yeniden mucizeler devrine cedvel...
Sâni-i Muhammed misin ey Fâtih-i evvel?*

*Tarih o devirler devirip gelmiş olan pîr,
Görmüşse de devler devi binlerce cihangîr.
Der-hâtır eder bir seni "Fâtih" denilince;
Bir sen bu cihan fâtih-i beş kıta dilince...
Zaptettiğin iklimi havarî gibi girdin;
Dünyaya o gün sen medenî fethi getirdin!*

Konstantinopolis'ten İstanbul'a

*Çöktüyse hücumunla birer dağ gibi sedler
Çiğnenmedi at nallan altında cesedler;
Allah'a kavuştuyrsa ezan sesleri yerden
Bir gün bile eksilmedi çanlar kulelerden;
Bir köhne çağın hükmüne son verdiği anda
Hükmünle senin bir yeni çağ doğdu cihanda...*

*Fethetmedin İstanbul'u yalnız bu seferle,
Serhaddini tuttun vatanın aynı zaferle,
Tuttun muhafız gibi durdun başucunda;
Fâtih kılıcın kabzası hâlâ avucunda!
Rûhun beş asır sonra vücudun gibi canlı;
Hâlâ kır at üstünde yağız bir delikanlı!*

ARİF NİHAT ASYA
(1904-1975)

FETİH MARŞI

*Yelkenler biçilecek, yelkenler dikilecek;
Dağlardan çekdiriler, kalyonlar çekilecek...
Kelpetenlerle sûrun dişleri sökülecek!*

*Yürü: hâlâ ne diye oyunda, oynaştasın?
Fâtih'in İstanbul'u fethettiği yaştasın!*

*Sen de geçebilirsin yardan, anadan, serden...
Senin de destanını okuyalım ezberden...
Haberin yok gibidir taşıdığın değerden...*

*Elde sensin, dilde sen; gönüldesin baştasın.
Fâtih'in İstanbul'u fethettiği yaştasın!*

*Yüzüne çarpmak gerek zamânenin fendini!
Göster: kabaran sular nasıl yıklar bendini!
Küçük görme, hor görme delikanlım kendini!*

Konstantinopolis'ten İstanbul'a

*Şu kırık âbideyi yükseltecek taştasın;
Fâtih'in İstanbul'u fethettiği yaştasın!*

*Bu kitaplar Fâtih'tir, Selim'dir, Süleyman'dır;
Şu mihrab Sinânüddin, şu minâre Sinan'dır;
Haydi artık, uyuyan destanını uyandır!*

*Bilmem, neden gündelik işlerle telâştasın...
Kızım, sen de Fâtih'ler doğuracak yaştasın*

*Delikanlım, İşaret aldığıın gün atandan
Yürüyeceksin... Millet yürüyecek arkandan!
Sana selâm getirdim Ulubadlı Hasan'dan...*

*Sen ki burçlara bayrak olacak kumaştasın;
Fâtih'in İstanbul'u fethettiği yaştasın!*

*Bırak; bozuk saatler yalan, yanlış işlesin!
Çelebiler çekilip haremlerde kışlasın!
Yürü aslanım, fetih hazırlığı başlasın...*

*Yürü, -hâlâ- ne diye, kendinle savaştasın?
Fâtih'in İstanbul'u fethettiği yaştasın!*

KAYNAKÇA

1. Ahmed Muhtar Paşa, *Feth-i Celil-i Konstantiniyeyye*, İstanbul ts.
2. Ahmed Cemaleddin Saraçoğlu, *Fatih ve İstanbul'un Fethi*, Şema Yayınevi, İstanbul 2006.
3. Dukas, *Bizans Tarihi*, çev. VL. Mirmiroğlu, İstanbul 1956.
4. *Eyüp Sultan Sempozyumu II-IV-VII*.
5. Mustafa Daş, *Bizans'ın Düşüşü*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2006.
6. Mustafa Uslu, *Fatih Sultan Mehmed ve Fetih*, Papatya Yayınları, İstanbul 2005.
7. Nicolae Jorga, *Fatih ve Dönemi: Büyük Türk*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2007.
8. Niyazi Ahmed Banoğlu, *Tarihi ve Efsaneleri ile İstanbul Semtleri*, Selis Kitaplar, İstanbul 2007.
9. Semavi Eyice, "Ayasofya", *DİA*, c. 4, s. 208.

10. Tahsin Ünal, *Fatih ve Fetih*, Berikan Yayımcılık, Ankara 2001.
11. Tamara Talbot Rice, *Bizansta Günlük Yaşam*, çev. Bilgi Altınok, Özne Yayımcılık, İstanbul ts.
12. Turgut Akpınar, *Türk Kültür Tarihinden Esintiler*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2003.
13. Tursun Bey, *Tarih-i Ebu'l-Feth*, Haz. Mertol Tulum, İstanbul 1977.

Dizin

31 Mart Vakası 177

A

Abdülaziz, Sultan 175

Adem 29, 68, 70

Ahmet Refik 22, 24

Akşemseddin 10, 107, 108, 121, 129,
130, 131, 134, 135, 136, 145,
148, 150, 152, 153, 154, 155,
156, 157, 158, 159, 160, 192

Alina 30, 31

Anadolu Hisarı 78, 109

Arap 38, 42, 43, 66, 67, 70, 145,
146, 147, 189

Asitane 34, 35, 40, 42

Atilla 56

Atina 31, 54

B

Bağdat 38, 44

Balkan Savaşı 189

Belkıs 30

Beyoğlu 28, 167, 173, 174, 175,
179, 188, 189

Biladiselase 35

Bizans 10, 11, 24, 27, 34, 36, 47,
48, 49, 52, 53, 56, 57, 58, 59,
60, 65, 67, 68, 69, 70, 73, 77,

78, 79, 84, 85, 86, 87, 88, 89,
90, 91, 93, 94, 95, 98, 100,
101, 112, 115, 117, 121, 122,
124, 133, 134, 139, 141, 143,
147, 155, 182, 186, 187, 193,
219, 220

Boğazkesen Hisarı 77

Byzantion 34

C

Cahit Tanyol 11

Candaroğulları 109

Cibali 28, 100, 184

Çakodurkan 35

Çandarlı Halil Paşa 90, 115, 124,
125, 126, 128, 132

Çar şehri 34

D

Darussaltana 35

Darülbeyza 38

Darülhilafe 35, 40

Dârü'l-hilâfetü'l-aliyye 34

Darü's-saadet 34

Darüsselam 38

Davut 29

Deraliye 35, 39

Deraliyye 34

Dersaadet 34, 35, 37, 38, 39, 40,
181, 182

Dersiadet 35

Doksanüç Harbi 175

E

Edirne 23, 36, 78, 97, 107, 108, 115,
116, 124, 125, 126, 127, 128,
129, 132, 144, 153, 154, 165

Elmütevekkil Alallahissalis 40

Evliya Çelebi 35, 190

F

Filistin 140

Freduz Adası 30

Frenkçe 35

G

Gazneli Mahmud 198

Gedik Ahmed Paşa 100

Grandoye 35

H

Hacı Bayram Veli 129, 130, 144,
145, 153, 157

Haçlı Seferleri 102

Halep 118, 153

Hamevi 44

Harkliyan 35

Harun er-Reşid 69

Havas-ı Refia 38, 39

Hız. Davud 128

Hız. Ebubekir 153

Hız. Ebû Bekir 67

Hız. Muhammed 45, 52, 67, 76,
130, 140, 141, 142, 146

Hız. Süleyman 128

I

I. Alaaddin Keykubat 128

I. Dünya Savaşı 178

II. Abdülhamid, Sultan 175, 176,
177

III. Ahmed, Sultan 168, 169, 192

II. Meşrutiyet 177

II. Murad, Sultan 60, 66, 74, 75,
108, 117, 118, 124, 125, 126,
127, 128, 129, 130, 133, 144,
145, 153

II. Wilhelm 176

I. Jüstinyen 57

İbni Batuta 43

İkinci Selim 93

İskender 45, 54, 128, 167, 198,
199

İslambol 11, 34, 35, 36, 37, 170

İstefaniye 35

İtilaf Devletleri 179

İttihat ve Terakki 178

J

Jüstinyanos 84, 85

K

Kadıköy 53, 174, 190

Kadıköyü 28

Kanatorya 35

Kasımpaşa 28, 87

Kayser-i Zemin 35

Kazablanka 38

Konstantin 10, 11, 34, 35, 36, 48,
51, 52, 55, 78, 79, 86, 90, 121,
122, 147, 182

Konstantiniye 34, 35, 36, 37, 52,
61, 67, 80, 81, 83, 130, 135,
136, 141, 142, 200

Konstantinopolis 34, 36, 43, 46, 55,
97, 34, 36, 43, 46, 55, 97

Kudüs 58

L

Lale Devri 168, 169
Lamartin 81, 82, 96
Latin İstilası 57
Londra Konferansı 179

M

Mahmiyye 36
Meclis-i Mebusan 175, 179, 180
Mearalılar 53, 54
Mısır 40, 42, 110, 140, 167, 198
Mimar Sinan 166, 191
Molla Ayas 108
Molla Gürani 108, 155, 156
Molla Hüsrev 155, 159
Muaviye 65, 68, 69, 70, 147
Musa Çelebi 66, 74, 129, 130

N

Napolyon Bonaparte 75
Nedim 28, 77, 202
Neo Roma 34, 35, 36
Nevşehirli Damat İbrahim Paşa
151, 168

O

Orta Çağ 67, 103
Osman Gazi 131, 143

R

Rumeli 30, 39, 41, 78, 79, 80, 100,
109, 124, 131, 143, 157, 164,
167, 173, 175
Rumeli Hisarı 79, 80, 109, 131,
157

S

Sahn-ı Seman Medresesi 112, 184, 198
Sarayburnu 31, 48, 54, 86, 167

Saydun 29, 30
Sultan Abdülaziz 175
Sultan II. Abdülhamid 175, 176,
177
Sultan III. Ahmed 168, 169, 192
Süleyman 29, 30, 31, 70, 76, 95,
101, 128, 154, 160, 166, 167, 218
Süleyman Şah 76
Şam 67, 68, 147, 152

T

Taht-ı Rum 35
Tanzimat Fermanı 172, 174, 187
Tekfuriye 35
Teodor Metohit 85
Tsarigrad 34
Tursun Bey 99, 100, 197, 199,
200, 220

U

Ulubatlı Hasan 89, 90
Uzun Hasan 109, 150
Üçüncü Murad 93, 94, 95
Üçüncü Selim 37, 150, 151
Üsküdar 38, 69, 76, 100, 165, 166,
167, 168, 169, 182, 189, 190,
191, 192, 203, 213

V

Vezenduar 35
Vizas 35

Y

Yahya 18, 21, 200, 203, 214
Yakut el Hamevi 44
Yankoviçe 35
Yavuz Sultan Selim 40, 199
Yegfuriye 35
Yeni Çağ 103

Milletler geleceklerini tarihleri üzerine bina ederler. Bu yönüyle mazi, milletlerin temelidir. Temeli nasıl yok sayamazsak geçmişimizi ve mazimizi de o şekilde inkâr edemeyiz.

Tarih, geçmişî geleceğe bağlayan bir köprüdür. Her millet geçmişî ile övünür, ondan dersler çıkarır. Biz de bunu yapmaya çalışarak dünya tarihinin önemli dönüm noktalarından olan Fatih'in İstanbul'u fethini, tarihimizin unutulmaması gereken parlak sayfalarından biri olarak ele almalıyız. Çünkü milletler tarihlerini tanzim ederken İstanbul'un fethini ölçü almışlardır. Fakat tarihi böyle büyük bir etki ile değiştiren fethi bugün bile algılayamayan insanların varlığı söz konusudur. Bu da bize göstermektedir ki, Fatih'in ve fethin hâlâ anlatılacak birçok gerçeği vardır.

Bu tespitten yola çıkarak hazırlamış olduğumuz elinizdeki eserin, zihinlerdeki birçok soru işaretini gidereceğine inanıyoruz.

İstanbul'un Fethi

Konstantinopolis'ten
İstanbul'a Bir Şehir

kurtuba
KİTAP

